

Voruta

Nr. 4 (886)

Lietuvos istorijos žurnalas

2024 m. gruodis

Voruta

Lietuvos istorijos žurnalas
Nr. 4 (886), 2024 m. gruodis

Žurnalas leidžiamas kartą per tris mėnesius.

Nuo 1989 m. spalio 24 d. iki
2019 m. gruodžio 21 d. Nr. 12 (866) –
nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“.

Rengėjas (leidėjas) – UAB „Trakų žemė“ (direktorius-vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius)
Leidybos partneris – VšĮ „Vorutos“ fondas (direktorė-redaktorė Aušra Virvičienė, www.voruta.lt)
Žurnalo steigėjas ir „Vorutos“ prekės ženklo savininkas – Juozas Vercinkevičius
VšĮ „Vorutos“ fondas žurnalo leidybos teises perdavė UAB „Trakų žemė“ (2023 m. rugsėjo 27 d. sutartis Nr. 1)

 Medijų rėmimo fondas remia projektą „Rusijos karas prieš Ukrainą: Lietuvos ir Ukrainos istorijos paralelės“, skirdamas 9 146 EUR sumą.

Tautos fondas (JAV) remia priedo „Tėviškės aušra“ leidybą (6 000 Eur).

Jadvyga ir Tadas Stommos – Vasario 16-osios akto signataro Donato Juozo Malinausko šeimos atminimui (1 000 Eur).

Žiedūna ir Viktoras Jenciai – Vasario 16-osios akto signataro Donato Juozo Malinausko šeimos atminimui (1 000 Eur).

Birutė Žemaitienė (Vilnius) – žurnalo leidybai (90 Eur).

Redakcija: Juozas Vercinkevičius (UAB „Trakų žemė“ direktorius-vyr. redaktorius, tel. 0 528 51 266, mob. +370 605 19 302, el. p. vorutosfondas@voruta.lt), Irma Stadalnykaitė-Jančauskienė (žurnalo vyr. redaktorė, projektų vadovė, mob. +370 603 11 117, el. p. vorutosfondas@voruta.lt), Stanislava Žuravska (buhalterija, prenumerata, vadyba, tel. 0 528 51 266, mob. +370 683 90 796, el. p. buhalterija@traku-zeme.lt), Jurgita Stelionienė (kalbos redaktorė), Rasa Jakubauskienė (žurnalistė). Žurnalą maketuoja UAB „Trakų žemė“, dr. Aleksandras Adamkavičius (redaktorius-dizaineris, tel. 0 528 51 266, el. p. leidykla@traku-zeme.lt).

Bendradarbiai: dr. Aleksandras Adamkavičius (lietuvių etninės žemės), Evelina Kislych-Šochienė (politika), Jūratė Buivienė (fotografija), dr. Halina Kobeckaitė (karaimika), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija), Daiva Kerdokaitė-Kazlauskė (istorija), dr. Martynas Purvinas (Mažosios Lietuvos istorija), Diana Milašauskienė (Mažosios Lietuvos kultūros paveldas), Viktoras Jencius (Pirmosios Lietuvos Respublikos istorija), Gintaras Songaila (Sąjūdžio istorija, politika), habil. dr. Kazimieras Garšva (kalbos istorija), Algimantas Masaitis (Rytų Lietuvos švietimas).

Dėl reklamos žurnale ir interneto svetainėje www.voruta.lt kreiptis el. paštu reklama@voruta.lt, tel. 0 605 11 117.

© Voruta, 2024. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Trisdešimt penktieji leidybos metai. Žurnalo straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda. Žurnalas išeina kartą per tris mėnesius. Apimtis – 11,5 sp. l.

Žurnalo šriftas – *Palemonas*.

Prenumeratos indeksai 6129, 6130 (pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams).

Rengėjas (leidėjas) – UAB „Trakų žemė“, įmonės kodas 300883763, PVM mokesčio kodas LT100003523313, a. s. LT26 5015 1000 1400 0111, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorius-vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius, vyr. red. pavaduotojas Vaidotas Buivys, tel. 0 528 51 266, mob. +370 605 19 302, el. p. trakuzeme@traku-zeme.lt, buhalterija@traku-zeme.lt

Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius. Tiražas 1 000 egz.

Turinys

Jolanta Zakarevičiūtė. Lietuvos istorijos žurnalui „Voruta“ – 35! 2

Politikos komentarai

Česlovas Iškauskas. Akis į akį su lyderiu 4
Dr. Aleksandras Adamkavičius. Nori į kalėjimą – grįžk į Baltarusiją (III) 8
Svetlana Pavlichenko. Ukraina. Chersonas. Kairysis krantas. „Rusų pasaulis“ 10

Karas Ukrainoje

Rasa Jakubauskienė. Jonas Ohmanas: „Kad rastum laimę, nereikia turėti per didelių ambicijų“ 12
Irma Stadalnykaitė-Jančauskienė, Juozas VERCINKEVIČIUS. Lietuviškas dronas „Špokas“ 16

Mažoji Lietuva

Dr. Martynas Purvinas. Kada bus prisiminti Prieškario ūkininkai? 18
Dr. Martynas Purvinas. Rytprūsiai. Istorija ir / ar mitai 19
Ignas Giniotis. Karaliaus Vilhelmo kanalas 23
Algirdas Mikas Žemaitaitis. Gocontų giminės genealogija (17) 28

Vasario 16-osios akto signatarai

Viktoras Jencius-Butautas. Diktatorius pusdieniui 34
Dr. Ingrida Jakubavičienė. Prezidento Antano Smetonos pasitraukimas iš Lietuvos ir emigracija į JAV 36

Lietuvos fotografijos istorija

Evelina Kislych-Šochienė. 41
Gimtas kraštas per fotoaparato objektyvą 41

Lietuvos okupacija

Halina Žylinska. Sibiro taku 46

Kareivinių dvaro istorija

Justinas Janickas. Istorinės užmaršties šydą praskleidus... 50

Katalikų bažnyčia

Dalia Savickaitė. Krašto proistorijės liudytojas kun. Juozapas Žiogas 52
Giedrė Mičiūnienė. 50 kunigystės metų – kaip antspaudas prie savo širdies 55

Lietuvos periodikos istorija

Lina Anušauskienė. Apie „laisvosios profesijos“ reiškinį tarpukariu 60

Lietuvos ekslibrisai

Dr. Arida Riaubienė. Ievos Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų nuosavybės ženklai 65

Lietuvos gatvių vardai

Dainora Kaniavienė. Gatvės vardynose – palangiškių padėka lietuvių tautinio atgimimo žadintojams 72

Seinų-Suvalkų kraštas

Bronius Makauskas. Suvalkų kraštas – lietuviškos tapatybės šviesa 76

Mažoji Lietuva

Įteiktas valstybinis apdovanojimas Birutei Žemgulienei 78

Tėviškės aušra. Tautos fondo (JAV) leidinys mokykloms

Daiva Griškevičienė. Apie istorijos dėstymo problemas mokykloje 79
Riešės gimnazijoje kuriamos naujos erdvės: atsiranda nauja sporto salė, STEAM laboratorijos 81
„Voruta“: žmogaus darbai tomis dienomis, kurios buvo duotos ir mums 82

Laiškas redakcijai

Marijona Malūnavičienė. Prisimename Praną Petronį 86

Pro memoria

Dr. Halina Kobeckaitė. Patarėjas, konsultantas ir nuoširdus bičiulis 87

Kitas numeris išeis 2025 m. kovo 15 d.

Mieli skaitytojai!

Atgimimo bei Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio įkvėptame ir 1989 m. spalio 24 d. įsteigta nacionaliniame Lietuvos istorijos laikraštyje „Voruta“ visą laiką buvo spausdinamos lietuvių tautinį tapatumą, visuomenės pilietiškumą, kritinį mąstymą, sąmoningumą skatinančios ir ugdančios publikacijos įvairiomis Lietuvos istorijos temomis. Nuo pat pirmo „Vorutos“ numerio iki šių dienų nagrinėjama Lietuvos Bažnyčios, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Mažosios Lietuvos ir Karaliaučiaus krašto, Rytų Lietuvos, etninių lietuvių žemių istorija, Lietuvos valstybingumo ir santykių su kaimyninėmis valstybėmis istorija ir raida, skiriama daug dėmesio Pirmosios Respublikos, Lietuvos Sąjūdžio istorijos ir Lietuvos pasipriešinimo okupaciniams režimams, partizaninio karo pasakojimams.

„Vorutos“ turiniu siekta paneigti okupacijos metais suformuotus netikros Lietuvos istorijos stereotipus, atskleisti klastotes, gilinti Lietuvos istorijos žinias ir ugdyti visuomenės pasididžiavimą tautos, valstybės istorija. Džiugu, kad surinktus „Vorutos“ numerių komplektus, nuo pat pirmojo numerio, turi ne vienas sąjūdininkas, taip pat dėl vieno kito komplekte trūkstamo numerio į redakciją kreipiasi ir nepriklausomoje Lietuvoje užaugusios, brendusios kartos atstovai, prie leidinio rengimo prisideda nauji autoriai, jauni istorikai ir kultūrininkai.

Po 30-ies leidybos metų, kai jau buvo surinktas nemenkas ištikimų skaitytojų ratas ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio lietuvių bendruomenėse, „Vorutos“ laikraštis tapo žurnalu ir tai tarsi žymėjo naują kokybės laiptelį. Išleidus 866 numerius, nuo 2020 m. kovo vietoj laikraščio keturis kartus per metus imtas leisti istorijos ir publicistikos žurnalas tokiu pačiu pavadinimu. Jau man nebeprisidedant, praėjusį mėnesį pasirodė 885 šio vienintelio Lietuvos istorijos žurnalo numeris.

2015 m. balandį pasirašius sutartį su Tautos fondu (JAV), buvo pradėtas leisti Rytų ir Pietryčių Lietuvos mokykloms skirtas „Vorutos“ priedas „Tėviškės auš-

ra“. Šis priedas išliko ir žurnale. Jame spausdinamos publikacijos apie lietuviškų mokyklų gyvenimą, istoriją, jame siekiama atskleisti, su kokiais iššūkiais susiduria švietimo įstaigos, saugodamos bei stiprindamos ugdytinių nacionalinę savimonę, etnokultūrinę tapatybę, istorinę atmintį ir pilietiškumą.

Ne viena „Vorutos“ publikacija vėliau virto didesnės apimtys leidiniu. „Vorutos“ leidykla, o vėliau fondas, nuo 1992 m. leido ir knygas. Per šiuos visus metus buvo išleista daugybė knygų, tarp jų autorių – ir „Vorutos“ bei „Trakų žemės“ publikacijų autoriai. Knygos taip pat buvo pristatytos šioje bibliotekoje ir papildė jos fondą.

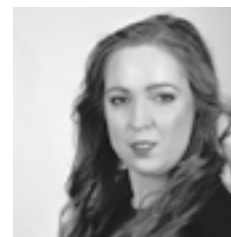
Į žurnalo leidybos darbą tiesiogiai ar netiesiogiai, įvairiais būdais įsitraukia daugybė žmonių, todėl šiandien noriu juos visus pasveikinti – visus esamus ir būsimus autorius, bendradarbius ir, žinoma, skaitytojus, juk be Jūsų visų nebūtų ir leidinio. Aukite, tęskite ir skleiskite! Taip pat už išties ilgesnį nei 35-erių metų darbą norėčiau įteikti gėlių „Vorutos“ kūrėjui.

Irma Stadalnykaitė-Jančauskienė
žurnalo vyr. redaktorė

Lietuvos istorijos žurnalui „Voruta“ – 35!

Jolanta ZAKAREVIČIŪTĖ,
istorijos magistrė, Trakai

Spalio 15 d. Trakų viešojoje bibliotekoje buvo surengtas vakaras, skirtas paminėti Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ 35-erių metų leidybos jubiliejų. Į renginį susirinko ne tik redakcijos darbuotojai ir kolegos, bet ir draugai bei bičiuliai.

Jo metu leidinio istoriją prisiminė vyr. redaktorė Irma Stadalnykaitė. Susirinkusiesiems ji priminė, kad „Voruta“ buvo įsteigta 1989 m. 24 d., įkvėpta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio. Visą laiką laikraštys buvo spausdinamos lietuvių tautinį tapatumą, visuomenės pilietiškumą, kritinį mąstymą, sąmoningumą skatinančios ir ugdančios publikacijos įvairiomis Lietuvos istorijos temomis. Per trejų dešimtmečių gyvavimo laikotarpį „Voruta“ įgijo nemažą būrį ištikimų bendraminčių ir skaitytojų. Taip 2020 m. ji virto Lietuvos istorijos žurnalu, kuris dabar leidžiamas keturis kartus per metus, kas 3 mėn.

Renginio metu svarbiausiomis išvalgomis pasidalijo žurnalo steigėjas, leidėjas ir redaktorius Juozas Vercinkevičius, pirmiausia paaiškinęs leidinio pavadinimo atsiradimo kilmę: „Laikraščio, o vėliau žurnalo pavadinimo krikštatevišiais tapo labai garsūs Lietuvos mokslo darbuotojai. Tai pirmiausia habil. dr. Kazimieras Garšva, akademikas Zigmas Zinkevičius (1925–2018), prof. Edvardas Gudavičius (1929–2020), akademikas Antanas Tyla (1929–2018). Buvo daug diskutuota, buvo norėta suteikti leidiniui Šalčios ir kt. vardus“. Taip pat redaktorius papasakojo, koks buvo nelengvas leidybos kelias ir padėkojo visiems leidinio rėmėjams,

tarp kurių Trakų rajono savivaldybė, Medijų rėmimo fondas, Tautos fondas (JAV), Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko vaikaitis Tadas Stomma su žmona Jadvyga bei giminaitis Viktoras Jencius su sutuoktine Žiedūna, Birutė Žemaitienė ir kt.

Renginyje dalyvavęs žurnalo bendradarbis gyd. Viktoras Jencius pasidalijo labiausiai jam įsimintinomis akimirkomis iš daugiau kaip trejų dešimtmečio bendradarbiavimo. Jį „užkabino“ jau pirmasis laikraščio „Voruta“ numeris, kadangi jo puslapiuose jis pamatė aukštadvariečio Tado Mongirdo straipsnį – jo prisiminimus apie Donatą Malinauską.

Jubiliejaus proga surengtame susitikime dalyvavo ir Trakų rajono savivaldybės mero Andriaus Šatevičiaus sveikinimus perdavė vicemerė Jolanta Abucevičienė su mero patarėja Evelina Kislych-Šochiene. Taip pat gražius sveikinimo žodžius „Vorutos“ kolektyvui sukakties proga skyrė LR Seimo narys Kęstutis Vilkauskas, Trakų seniūnijos seniūnė Vilma Puišienė, rašytojas, buv. Trakų rajono savivaldybės meras Edmundas Zenonas Malūkas, buv. ilgametis Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas, Trakų rajono literatų brolijos „Aukuras“ pirmininkė Teresė Balkutė-Zolotuchinienė, kraštiečių Gražina Mongirdienė, amatų mokyklos „Sodžiaus meistrai“ maitinimo paslaugų profesijų mokytoja Jolanta Veličkienė, Onuškie Donato Malinausko pagrindinės mokyklos direktorė Rima Blikertienė su pavaduotoja ugdymui Stase Masilioniene bei mokytoja Nijole Česnulevičiene, taip pat Trakų viešosios bibliotekos

„Vorutos“ 35-mečio minėjimo dalyviai Trakų viešojoje bibliotekoje: (iš kairės) Onušio Donato Malinausko pagrindinės mokyklos mokytoja Nijolė Česnulevičienė, „Vorutos“ vyr. redaktorė Irma Stadalnykaitė, Onušio Donato Malinausko pagrindinės mokyklos direktorė Rima Blikertienė ir pavaduotoja ugdymui Stasė Masilionienė, istorijos žurnalo „Voruta“ redaktorius Juozas Vercinkevičius

direktorė Danguolė Banevičienė ir kt. susirinkusieji. Tai buvo šiltas ir jaukus vakaras.

Taip pat primename, kad Trakų viešojoje biblio-

tekoje iki lapkričio 7 d. veikė literatūros ir spaudinių paroda „Vorutai – 35“. Joje buvo eksponuojami VŠĮ „Vorutos“ fondas išleisti leidiniai.

Mieli „Vorutos“ skaitytojai ir prenumeratoriai!

Lietuvos paštuose priimama Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ **prenumerata 2025 metams.**

Prenumeratos kaina (indeksas 6129)

1 ketvirčiui	4,48 Eur
2 ketvirčiams (pusei metų)	8,96 Eur
3 ketvirčiams	13,44 Eur
4 ketvirčiams (metams)	17,92 Eur

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 6130)

1 ketvirčiui	3,58 Eur
2 ketvirčiams (pusei metų)	7,17 Eur
3 ketvirčiams	10,75 Eur
4 ketvirčiams (metams)	14,34 Eur

Žurnalą 2024 metams (12-os mėnesių laikotarpiui, per kurį bus išleisti keturi numeriai) galima užsiprenumeruoti iki 2023 m. gruodžio 20 d. Kasmėnesinės žurnalų prenumeratos paslaugą galima užsisakyti iki kiekvieno mėnesio 20 dienos. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir kai kuriose kaimo vietovėse pirmadienius. Periodinių leidinių prenumeratą galima užsisakyti ir internetu – tinklalapyje <https://www.prenumeruok.lt/>.

Akis į akį su lyderiu

Vytautas Landsbergis: Lietuvos įvaizdis ir charizma

Česlovas IŠKAUSKAS,
Vilnius

Šis straipsnis dar 2010 m. buvo patalpintas Žurnale „Apžvalga“, o paskui įėjo į 2014 m. išleistą knygą „Paaukota Lietuva“, kurioje tarsi prašuočiau svarbiausias mūsų valstybės tūkstantmečio stoteles. Kodėl šiandien primenu šį publicistinį, knygos baigiamąjį kūrinėlį? Gal dėl to, kad spalio 18 d. 92-jų sulaukęs profesorius ir toliau maišomas su žeme, puldinėjamas ir buvusių bei dabartinių neonomenklatūrininkų ir jų klapčiukų žurnalistų, o kai kurie, net neprišidengdami slapyvardžiu, ragina jį užščiulpti ir kastis sau duobę... O šis nuo metų naštos palinkęs senolis vis dar duoda interviu, su jam būdingu sarkazmu įgelia oponentams, Lietuvos priešams, Vasario 16-ą sako kalbą iš Balkonėlio, vis dar perspėja dėl gresiančio pavojaus ne tik iš išorės, bet ir iš vidaus. Rusijos karas prieš Ukrainą tik užaštrino šiuos perspėjimus...

Šis kadaise skelbtas ir dabar pakoreguotas rašinys – tai ne liaupsės pirmajam nepriklausomos šalies vadovui. Tai greičiau impresija, pagarbos ženklas, o ne vertinimas.

Pakeliavom per Lietuvos tūkstantmečio istoriją. Kodėl ją pradėjau šv. Brunonu, o užbaigiau profesoriumi V. Landsbergiu, kuris dar savo puslapio neužvertė? Ar ne per drąsų? Ar taip nestatau savęs šalia šios nusipelnusio žmogaus? Juo labiau, kad ne visi, jam įeinant į salę, atsistoja ir ploja, daug tokių, kurie ant jo griežia dantį, linki nesveikatos, norėtų užščiulpti burną... Bet – atleiskite jam ir man, ir mums visiems mūsų silpnybes, o, kaip šv. Raštas priduria – ir mūsų kaltes.

(Iš knygos „Paaukota Lietuva. Nuo Vytauto Didžiojo iki Dalius Grybauskaitės (Kaunas, leidykla „Obuolys“, 2014)

*Jie dar degino savo mirusius,
Kai Dievas pasakė: no smoking.
Pakeitė aukurą kryžius,
šarvą ir lokeną- smokingas,
taip nuriedėjo daugybė metų
Brunonų, Vaitiekių ir Bonifacų,
liko Rominta suminta,*

*srutomis Įsrūtė švinta,
O Netimeras –
šiandien jau meras.*

Kodėl pradėjau Vytauto Landsbergio eilėraščių „Lietuvos tūkstantmečiui“? Gal todėl, kad jame – visas neabejotino patrioto, galingos, charizmatiško kūrėjo ir romantiko asmenybės derinys, išsiliejantis tai kampuotais, su aštriomis prasminėmis briaunomis eilėraščiais, tai ne visiems žinomais vardais ir aliteracijomis, pragmatiškais „nepatogiais“ palyginimais, tik jam būdingu, ne visiems pasitinkančiu sarkazmu ir ironija, už kurios slepiasi susirūpinimas Lietuvos praeitimi, dabartimi ir – juo labiau – ateitimi.

Papildantis šį toli gražu nepilną kūrybinį apibūdinimą yra kitas kandas ir profesoriumi būdingas eilėraštis „Nelaimingasis“, skirtas, atrodo, gerai žinomam a.a. veikėjui, su kuriuo profesoriumi teko įsivelti į teismų karuselę (daugiau jo kūrybos: <http://www.landsbergis.lt/articles/category/23/page:20>).

*Aš nieko nieko nežinau.
Aš niekam nieko neatleidau.
Atleisdavau tik sau tik sau
raudoną stribo veidą.
Atleisdavau ir nosį skaisčiai mėlyną
tačiau tik sau tik sau.
Į pelkę kažin kur nukėblinau
ir kelią pamiršau.
Kruopštus, užsisklendęs, užsispyręs*

Taigi, užduotis parašyti apie Vytautą Landsbergį – ne tokia jau paprasta. Nepakako vien galimybės kaip žurnalistui iš arti dvejus metus (1990-1992 m.) stebėti Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pirmininko darbą, stebėti jo kruopštumu, rengiantis kiekvienam pasirodymui TV ekrane, ta margaspalve aplinka, kuri faktinį valstybės vadovą supo tais neramiais nepriklausomos valstybės tapimo laikais. Dabar galima būtų gailėtis, kad iš to talkininkavimo negauta

Pirmojo atkurtos Lietuvos valstybės vadovo Vytauto Landsbergio ir prof. Liudo Mažylio diskusija

Vytautas Landsbergis ir Algirdas Brazauskas

Vytautas Landsbergis su mitingo dalyviais

jokių materialių dividendų ar šiltos vietos, tačiau juk mačiau, kad profesorius ne toks, kurio galėtum ko nors prašyti: neetiška, per menka, nesolidu, žema... Kai kam tai buvo nė motais. Mačiau, kad apie jį sukaldavosi visokių palaižūnų, bet jis tik jų išklausedavo, niekam nesakydavo „Eik šalin!“ ir tyliai krenkšdamas palinkdavo prie savo popierių...

Tuo metu, kai po Kovo 11-osios sovietai prieš Lietuvą ėmėsi ekonominės blokados, AT pirmininkas padėtį šalyje TV eteryje komentuodavo vienas, gana nuobodžiai, vis kosčiodamas, su pauzėmis. Tada LTV visuomeninių laidų redakcijoje gimė mintis pagyvinti šiuos monologus. Būtent man redakcijos vadovai pavedė pasiūlyti eteryje gyvai bendrauti, rengti pokalbius, nes tokia interviu forma visada yra patrauklesnė. Faktinis valstybės vadovas su tuo sutiko, nors ir nebuvo sužavėtas kažkieno kišimusi į jo kūrybinį procesą.

O tas procesas tikrai buvo kūrybinis. Užėjęs į

pirmininko kabinetą parlamento rūmuose (apsauga ir sekretorė be kliūčių įleisdavo), jį rasdavau palinkusį prie savo kalbos teksto – smulkiai prirašyto, taisyto pertaisyto lapo. Kartais jį rasdavau kambarėlyje už kabineto kertantį iš valgyklos atneštus virtinukus...

Tuomet mano intervencija susilaukdavo švelnaus priekaišto: mat, kokie įžūlūs dabar žurnalistai... Bet galų gale sutikdavo, kad jo tekstą reikia suskaldyti į atskirus atsakymus į žurnalistų klausimus. Derinimas vėlgi nebuvo lengvas: pirmininkas buvo kietas riešutas... Susitardavome dėl įrašo. Po Sausio 13-osios sovietinei kariaunai okupavus LRT studijas Konarskio gatvėje, įrašai vykdavo parlamento rūmų II aukšte, paskui – konferencijų salėje iš upės pusės (redakcija glaudėsi kambarėlyje už spaudos konferencijų salės). Kartais prieš kamerą puldavau taisyti profesoriaus kalklaraištį ar marškinių apykaklę, bet jis tik nustumdavo mano ranką ir likdavo kaip buvęs...

Šią interviu formą išsaugojom gal dvejus, gal pu-

santrų metų. Turbūt iki 1992-ųjų rudens, kai spalio mėnesį vykusiuose parlamento rinkimuose pergalę šventė LDDP – buvusi nuo SSKP atsiskyrusi Algirdo Mykolo Brazausko partija. Tada dešiniems palankiems žurnalistams atėjo sunkus metas: A. M. Brazauskas tapo Seimo pirmininku, o įsigaliojus naujais Konstitucijai – ir šalies Prezidentu. Kitų metų vasario 14 d. 60 proc. rinkėjų balsų jis buvo oficialiai išrinktas į šias pareigas.

Prasidėjo žiniasklaidos valymas...

Nesakau, kad būtent LDDP vadovybė įsakė pradėti jai nepalankių žurnalistų valymą, tačiau akivaizdu, kad sau priekaištų dėl kūrybinės veiklos susilaukiau 1993-ųjų pavasarį. LTV vadovybė pasikvietė ir drožė tiesiai į akis: tai ką, Landsbergi kalbinai, mūsų eteriu naudojaisi? Pas Dž. Dudajevą skubėjai į Grozną? Apie A. Smetonos šeimininkę siužetą kūrei? Tada klausiu: jeigu tokių reportažų ir mano laidų nereikia, tai gal ir manęs? „Teisingai supratai“, – šaltai atsakė TV bosas S. Sondeckis ir nuleido galvą, leisdamas suprasti, kad pokalbis baigtas...

Panašiai atsitiko ir su ilgamete „Panoramos“ reporterė Vanda Preidyte. Tuomet abu surengėm spaudos konferenciją Aukščiausioje Taryboje, o balandį palikau Konarskio gatvę, kur išdirbau apie 17 metų... Nuoskauda? Taip, bet V. Landsbergiui niekada dėl to nesiguodžiau, nors jis puikiai žinojo apie mano kūrybinį kelią ir paprašytas būtų radęs vietelę... Visą šią istoriją aprašiau riboto platinimo knygelėje „Dviejų ažuolų istorija“ (Vilnius, 2020).

Vėliau, dirbdamas keliose televizijose ar internetinėje TV, dažnai susitikdavau su profesoriumi – jo namuose, politiko būstinėje Žvėryne, Seime, įvairiuose renginiuose. Vos pamatęs pokalbį pradėdavo jis: „Nu, kaip gyveni?“

Ech, sakau netiesą, kad profesorius niekuo nėra padėjęs. Kažkada pasiguodžiau, kad turiu bėdų su skrandžiu. Po keleto mėnesių netikėtai iš Australijoje gyvenusio brolio Gabrieliaus Žemkalnio per Gražiną Ručytę – Landsbergienę gaunu siuntą vaistų, kurių Lietuvoje tuo metu su žiburiu nerasi. Ir taip keletą kartų. Pasirodo, taip jie manimi ir diplomatu Šarūnu Adomavičiumi rūpinosi...

Dar reiktų pridurti, kad buvau liudininkas, kai pro V. Landsbergi praūžė keletas ypatingų asmenybių, kažkada buvusių jo komandoje. Antai, premjerė K. Prunskienė, įtarta buvus sovietinio saugumo agentė Šatrija, kaltinta suokalbiu su M. Gorbačiovu ir sąmoningai sukėlusi krizę, prieš pat Sausio 13 d. pakeldama kainas, savo prisiminimuose apkaltino šių eilučių autorių ištikimai tarnavus V. Landsbergiui... Ji nesėkmingai viliojo į paskutiniame XX a. dešimtmetyje įkurtą Lietuvos moterų partiją – dabartinę „valstiečių“ prototipą...

Kitas profesoriaus šalininkas, irgi premjeras G.

Vagnorius be didesnių skandalų atsiknojęs nuo konservatorių ir įkūręs Nuosaikiųjų konservatorių sąjungą, vieneriems metams įviliojo į ją ir mane, tačiau 2000-ųjų viduryje iš jos pasitraukiau. Jo trintis su V. Landsbergiu nebuvo itin skausminga. Apie AT –Atkuriamojo Seimo pirmininką sukiojosi ir kiti odioziniai veikėjai, bet profesorius buvo kantrus, užsispyręs, kaip dabar sakytume – „kietas“...

Valstybės vadovas ar Prezidentas?

Ir šiandien esu įsitikinęs, kad dar iki Konstitucijos priėmimo V. Landsbergi reiktų vadinti – Prezidentu! Šį Vytauto Landsbergio titulą rašau be jokios poetinės, nes būtent tą istorinę 1990-ųjų Kovo 11-ąją Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas pagal veikusią laikinąją Lietuvos Konstituciją buvo patvirtintas Valstybės Vadovu. Faktiškasis prezidentas pirmininkavo parlamento posėdžiui, kuris vėlai vakare, kaip vėliau V. Landsbergis atskleidė, „nepaprastai skubėdamas“, patvirtino Nepriklausomybės atkūrimo Aktą.

Kodėl tai primenu? Visus tuos 30 metų virė diskusija, ar įteisinti V. Landsbergio kaip Prezidento statusą. Juk 2009 m. kovo 12 d. Seimas priėmė deklaraciją, kurioje pripažino, kad „nuo 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracijos priėmimo iki mirties 1954 m. lapkričio 26 d. Jonas Žemaitis buvo kovojančios prieš okupaciją Lietuvos valstybės vadovas, faktiškai vykdęs Respublikos Prezidento pareigas“. Taigi, generolas Jonas Žemaitis pavadintas ketvirtuoju Lietuvos Prezidentu. Ilgai sklandė pasiūlymas V. Landsbergiui taip pat suteikti 7-ojo šalies vadovo titulą. Profesorius iš kuklumo nepritarė tokiam pasiūlymui, nors, tiesą sakant, savimeilę ir glostė tokia iniciatyva... Tiesa, 2022-ųjų birželį Seimas pagaliau 74 tautos atstovų dauguma (9tik vienas prieš, 4 susilaikė) buvo pripažintas buvęs pirmuoju atkurtos Lietuvos vadovu.

Lietuvoje kai kam dar iki šiol neaišku, kaip vadinti vieną aktyviausių Sąjūdžio vadovų ir nepriklausomybės vedlį (žinynuose pirmuoju posovietinės Lietuvos Prezidentu vadinamas A. M. Brazauskas, o AT pirmininkas – tik „tuomet aukščiausia pozicija Lietuvoje“). Tuo tarpu Europoje politikai be abejonių V. Landsbergi tituluoja Prezidentu.

Antai, dar 2010 m. gegužės 10–11 d. Seime vykusioje Europos liaudies partijos (ELP) politinėje asamblėjoje ir diskusijoje „Baltijos šalių nepriklausomybė – ateinantys 20 metų“ V. Landsbergis „už lemiamą indėlį Europos laisvei ir demokratijai“ buvo apdovanotas bronzine skulptūra, simbolizuojančia taiką ir laisvę. O ELP, vienijančios 72 Europos centro ir centro dešinėsios pakraipos politines jėgas, prezidentas Wilfriedas Martensas profesorių vadino Prezidentu, sakydamas: „Šiandien man didžiulė garbė ir malonumas švęsti Jūsų, Prezidente, nepakeičiamą

indėlių į Europos laisvę ir noriu įteikti Jums Europos liaudies partijos apdovanojimą. Jūs esate pats didžiausias Lietuvos pasipriešinimo sovietiniam valdymui simbolis. Mes visi už tai Jums esame dėkingi. Jūs apgynėte ne tik Baltijos žmonių bendrąjį gėrį, bet ir visuotines vertybes, už kurias kovoja, kurias palaiko visa visuomenė“ („Tėvynės Sąjungos žinios“, 2010 m. gegužės 13 d., Nr. 18 (223)).

Tad galime fiksuoti: įskaitant ir J. Žemaitį, V. Landsbergis yra devintasis Lietuvos Prezidentas nuo 1919 m. balandžio 4 d., kai nepriklausomos Lietuvos Valstybės Taryba, priėmusi laikinosios Konstitucijos pataisas, įsteigė Prezidento instituciją, prieš tai A. Smetoną išrinkusi pirmuoju Lietuvos vadovu. Prezidentas ir jo kanceliarija į dabartinį Prezidentūros pastatą Kaune (buvusius gubernatoriaus rūmus) įsikėlė iki tų metų rugsėjo 1-osios. Štai per 105-rius metus (žinoma, su okupacijų pertraukomis) kartu su laikiniais ir Prezidentą pavadavusiais pasikeitė 15 šalies vadovų, kai kurių pavardės – A. Smetonos, A. Stulginskio, V. Adamkaus, D. Grybauskaitės, o dabar ir G. Nausėdos pavardės kartojosi po keletą kadencijų.

Būta ir unikalių atvejų. Antai, A. Smetona, remiamas tautininkų, pirmą kartą valdžią išlaikė vos 14 mėnesių, tačiau po karinio perversmo atėjęs į ją valdė beveik 14 metų – iki sovietų okupacijos. Gi Jonas Staugaitis šiame poste išbuvo tik parą – per patį 1926 m. perversmą.

Ypatingas Lietuvos 1000-mečio atvejis

Tačiau V. Landsbergio atvejis – ypatingas. Jis išleido daugiau kaip 30 knygų, tarp kurių yra ir mūsų

cituojamos poezijos rinkinių. Profesorius išnagrinėjęs M. K. Čiurlionio, Č. Sasnausko kūrybą. Gal ne visiems žinoma, kad 1952 m. Lietuvos šachmatų čempionate užėmė III vietą, o ir dabar dažnai prisėda prie šachmatų lentos – protui pamiklinti. Jis yra daugelio pasaulio universitetų garbės daktaras, tačiau sukaupia politinė patirtis jam padeda leisti ir rašyti straipsnius dabarties geopolitinių realiųjų temomis. Tie darbai aštrūs, išvalgūs, bekompromisiai ir, žinoma, ne visiems įtinkantys bei patinkantys.

Bet kodėl V. Landsbergio atvejis – ypatingas? Nesakau, kad ji galima gretinti su kitu Vytautu – Vytautu Didžiuoju ar kokiu Lietuvos didžiuoju. Esu toli nuo sumanymo politiką liaupsinti. Jo asmenybė – nebe trūkumų. Nes jis – tik žmogus. Kita vertus, ar dažnas, atėjęs iš neapsisprendusios ir visokiomis sovietinėmis gėrybėmis bei postais viliotos inteligentijos, užvožtų blizgantį pianino dangtį ir save pašvęstų rizikingai bei alinančiai kovai už Nepriklausomybę... Ar dažnas? Net iš tremtinių ir sovietinių kalinių bendrijos? Ar daug rasime veikėjų, kurie buvo ir iki šiol yra tokie mylimi ir neapkenčiami?

Dar ir dabar neabejodamas aš kartu su visais atsi- stoju ir ploju, kai į salę įžengia nedidukas, nuo metų naštos gunktelėjęs, lazdele besiramščiuojantis, bet įdėmaus žvilgsnio, visada susikaupęs ir kartu ironiškas muzikos, politikos ir Lietuvos laisvės profesorius – Vytautas Landsbergis.

Nuotraukos iš Č. Iškausko, L. Lingytės archyvo

Sveikinimas „Vorutai“

Mieli ir brangūs kolegos Vorutiečiai,

Nepaprastai džiugu su jumis ir kartu su visa „Vorutos“ skaitytojų bendruomene pasidžiaugti, kad jau 35-erius metus profesionaliai ir garbingai darbuojatės leidybos baruose, o pastaraisiais metais labai sėkmingai įsitvirtino iš laikraščio formato į solidų „Vorutos“ žurnalą virtęs leidinys. Tai tikras akįbrokštas visiems tiems, kurie verkšlendami nuolat pranašauja popierinės spaudos išnykimą. Istorinio žurnalo „Voruta“ tematiką ir gairės kaip niekad svarbios – pasaulis imasi begėdiškai perrašinėti istoriją, mūsų šalyje taip pat randasi norinčių tai daryti. Nepasiduokime!

Sveikiname visą kolektyvą, bendraautorius, talkininkus ir rėmėjus, savo kolega, „Vorutos“ steigėją ir leidėją, S. Lozoraičio premijos laureatą, aktyvų Lietuvos žurnalistų draugijos narį Juozą Vercinkevičių leidinio 35 - mečio proga, linkime ir toliau burti šiai veiklai bendraminčius, puoselėti jaunąją žurnalistų kartą, neprarasti optimizmo ir naujų idėjų.

*Lietuvos žurnalistų draugijos Centro Valdybos vardu
Gražina Viktorija Petrošienė*

Nori į kalėjimą – grįžk į Baltarusiją (III)

Dr. Aliksandras ADAMKAVIČIUS,
Vilnius

Nepaisant visko, Baltarusijoje tęsiasi piliečių persekiojimas pagal politinius kaltinimus ir taikomos bausmės pagal Baudžiamojo kodekso 342 straipsnio 1 dalį (grupiniai veiksmai, šiurkščiai pažeidžiantys viešąją tvarką). Taip vyksta, nors taikių susirinkimų laisvė garantuojama pagal Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 21 straipsnį. Šiai laisvei netaikomi jokie kiti apribojimai, išskyrus tuos, kurie yra numatyti įstatyme ir būtini demokratinėse šalyse nacionalinio saugumo, visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, visuomenės sveikatos ar moralės apsaugos arba kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugos tikslais. Piliečių protestai buvo spontaniški, organizuoti ir kilo dėl nepasitikėjimo 2020 m. rugpjūčio 9 d. vykusių Baltarusijos Respublikos prezidento rinkimų rezultatais, kurie įvyko su daugybe pažeidimų ir klastojimų, ir jų nepripažino tarptautinė demokratiška bendruomenė. Piliečių susirinkimai buvo taikūs ir nekėlė grėsmės nei nacionaliniam, nei visuomenės saugumui.

Nepaisant to, demonstrantus užpuolė Lukašenkos ir Maskvos specialiosios pajėgos, neproporcingai panaudodamos fizinę jėgą, specialią įrangą ir ginklus.

Pirmą kartą Baltarusijos istorijoje prieš taikius demonstrantus buvo panaudotos guminės kulkos ir vandens patrankos. Ypač daug žalos buvo padaryta panaudojus stulbinamąsias granatas.

2020 m. rugpjūčio 10 d. paskelbtame pareiškime Baltarusijos žmogaus teisių bendruomenė pasmerkė teisėsaugos institucijų veiksmus ir visą atsakomybę už tai, kas įvyko rugpjūčio 9 ir 10 dienomis, perdavė Lukašenkos valdžiai.

Atsižvelgdamos į šį ir kitus faktus, Baltarusijoje už vakšą palaikančios organizacijos reikalauja nedelsiant paleisti visus politinius kalinius, taip pat piliečius, sulaikytus dėl taikių susirinkimų laisvės porinkiminiu laikotarpiu, ir nutraukti politines represijas prieš rinkimus. šalies piliečių.

Prasidėjus Rusijos karui prieš Ukrainą, Baltaru-

sijoje padažnėjo užsieniečių persekiojimas už „slaptą veiklą“ (Baudžiamojo kodekso 358-1 straipsnis). Į ją jau pateko Ukrainos, Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Japonijos, Vokietijos piliečiai. Iki šiol mažiausiai 19 žmonių buvo nuteisti už „slaptą veiklą“ Baltarusijoje. Kartu su kitais straipsniais jiems iš viso skirta 135 metų laisvės atėmimo bausmė. Šiuose politiniuose teismuose dalyvavo devyni teisėjai.

Prieš savaitę Vietnamas Lukašenkos spectarnybos prašymu Baltarusijai išdavė 34 metų buvusį savanorį Vasilijų Veremeičiką. Yra žinoma, kad jis buvo įtrauktas į ieškomų asmenų sąrašą baudžiamojoje byloje, susijusioje su Kalinovskio pulko, Baltarusijoje pripažinto „terroristine organizacija“, veikla. Šių metų rugsėjį „Pulkas“ tapo penktąja Baltarusijos struktūra, kuriai Aukščiausiasis Teismas suteikė šį statusą. Trys asmenys jau buvo nuteisti už „dalyvavimą teroristinėje organizacijoje“ Baltarusijoje.

Žmogaus teisių organizacijų duomenimis, nuo 2020 m. Baltarusijos prezidento rinkimų kampanijos pradžios šalyje iškelta daugiau nei 5 500 baudžiamųjų bylų, susijusių su protestais prieš prezidento rinkimų rezultatus. Šios bylos, anot Tyrimų komiteto, buvo pradėtos dėl „demonstracijų, susijusių su nelegaliais masiniais renginiais, riaušėmis, protestais, kėsinimosi į valstybės suverenitetą ir visuomenės saugumą, tyčiniu turto sunaikinimu ir žalojimu, smurtu ir grasišiniais pareigūnams bei jų nariams šeimoms, šmeižtu ir valdžios pareigūnų įžeidinėjimu“.

2022 m. vasario viduryje Aukščiausiojo Teismo pirmininko pirmasis pavaduotojas Valerijus Kalinkovičius pranešė, kad „nuo 2020 m. rugpjūčio mėn. 1 832 asmenys buvo nuteisti už vienaip ar kitaip su protestais susijusius nusikaltimus, iš jų 168 buvo nuteisti už masinių riaušių organizavimą ar dalyvavimą jose, 396 – už grupinius veiksmus, kuriais pažeidžiama viešoji tvarka, 468 – už valdžios pareigūnų įžeidimą, 29 – už šmeižtą. 126 piliečiai nuteisti už Lukašenkos simbolių išniekinimą, 7 asmenys – už teroro aktų vykdymą. 2022 m. rugpjūčio 11 d. Tyrimų komitetas pranešė, kad nuo 2020 m. rugpjūčio 9 d. iki 2022 m. liepos 1 d. Baltarusijoje buvo iškelta 11 tūkst. bylų.

Dažniausi Baudžiamojo kodekso straipsniai,

pagal kuriuos baudžiamosios bylos iškeliamos nuo prezidentinės kampanijos pradžios (nuo 2020 m. gegužės mėn.):

- Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 342 str. (Organizavimas ar aktyvus dalyvavimas grupiniuose veiksmuose, kurie šturkščiai pažeidžia viešąją tvarką). Kai kurios bylos pradėtos pagal str. Baudžiamojo kodekso 293 str., iki teismo perkvalifikavimo į BK 293 str. Baudžiamojo kodekso 342 str.

- Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 293 str. (masinės riaušės).

- Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 363 str. (Pasipriešinimas vidaus reikalų įstaigų darbuotojui ar kitam viešąją tvarką saugančiam asmeniui).

- Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 364 str. (Smurtas arba grasinimas smurtu prieš vidaus reikalų įstaigų darbuotoją).

- Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 339 str. (chuliganizmas).

- Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 243 straipsnis (mokesčių slėpimas) – pagal šį ekonominį straipsnį buvo sulaikyti Viktoro Babariko būstinės aktyvistai ir įmonių darbuotojai, padėję alternatyvių kandidatų ar nukentėjusiųjų būstinėms protestų metu. Taip pat iškelta šimtai baudžiamųjų bylų pagal Baudžiamojo kodekso šmeižimo straipsnius: dėl šmeižo, valdžios pareigūnų ir policijos pareigūnų įžeidimo, prezidento įžeidimo ir šmeižimo (Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 188, 369, 368 straipsniai ir kt.)

Per pastaruosius 10 metų Baltarusijoje buvo paskirtos 24 mirties bausmės. Baltarusija yra vienintelė šalis Europoje, kurioje buvo išsaugota mirties bausmė. Mirties bausmės paprastai įvykdomos iš karto, kai atmetamas malonės prašymas. Nuteistojo šeimoms ar teisėtiems atstovams nėra pranešama apie bausmės atlikimo datą ir negarantuojamas paskutinis susitikimas su nuteistuoju, palaikai šeimai laidoti neteikiami ir laidojimo vieta yra nepranešta.

Po 2020 m. įvykių baltarusiai įvairiais būdais protestuoja prieš valdžios veiksmus. Kai kurie išreiškia nesutikimą naudodami valstybės simbolius: plėšdami nuo pastatų raudonas ir žalias vėliavas bei sulaužydami stulpus arba palikdami viešus komentarus apie valstybės vėliavą. Valdžia tokius veiksmus priskiria „valstybės simbolių išniekinimui“. Per pastaruosius ketverius metus pagal str. Baudžiamojo kodekso 370 str. mažiausiai 40 žmonių nuteisė kalėti 118 metų. Nuo 2020 m. už „valstybės simbolių pasipiktinimą“ (Baudžiamojo kodekso 370 str.) kalėti 118 metų nuteisti mažiausiai 40 asmenų. Šiame straipsnyje numatyta bausti bauda arba pataisos darbais iki dvejų metų, arba areštu, arba laisvės apribojimu iki trejų metų, arba laisvės atėmimu tiek pat. Žmogaus teisių aktyvistų teigimu, visi nuteistieji už „valstybės simbolių pasipiktinimą“ yra nuteisti kalėti kolonijoje.

12 žmogaus teisių organizacijų paragino valstybes paremti kreipimąsi į Hagą, prašant ištirti Lukašenkos režimo nusikaltimus. Dvylika pagrindinių žmogaus teisių organizacijų išplatino atvirą paramos laišką, kuriuo remia Lietuvos kreipimąsi į Tarptautinio baudžiamojo teismo prokuratūrą dėl situacijos, susijusios su Lukašenkos režimo aukščiausios vadovybės įvykdytais nusikaltimais žmoniškumui – rašo Pasaulio kovos

su kankinimu organizacija. OMCT). Jie ragina TBT valstybes nares prisijungti prie Lietuvos prašymo tirti tokius nusikaltimus. Žmogaus teisių gynėjai pažymi, kad pagal savo įgaliojimus jie pateiks atitinkamus įrodymus ir informaciją, surinktą preliminariam tyrimui pagrįsti, TBT prokuratūrai ir TBT valstybėms, kurios yra TBT šalys, ir taip pat patvirtins savo pasirengimą teikti paramą, susijusią su tokiais tyrimais. Žmogaus teisių aktyvistai ragina TBT šalis apsvarstyti visas turimas priemones, kad būtų užtikrinta atsakomybė už Lukašenkos ir jo bendrininkų įvykdytus nusikaltimus, įskaitant savavališkus sulaikymus, politiškai motyvuotus pagal baudžiamąjį persekiojimą, nesąžiningus teismus, neteisėtas žudynes, seksualizuotą smurtą, kankinimus, priverstinį darbą ir priverstinius dingimus. Jie ragina valstybes atlikti nacionalinius tyrimus ir baudžiamąjį persekiojimą pagal visuotinės jurisdikcijos principą, kad būtų patraukti atsakomybėn visi asmenys, atsakingi už Lukašenkos ir jo bendrininkų įvykdytus nusikaltimus.

2025 m. „rinkimai* nėra laisvi“: Baltarusijai daromas spaudimas renkant parašus. Dabartinė rinkimų kampanija pasižymi didžiulėmis represijomis. Per rinkimus* Baltarusijoje tradiciškai naudojami administraciniai ištekliai, taip pat – tradiciniai spaudimo būdai: grasinimai atleisti, iškeldinti iš nakvynės namų ir kt. Vienoje iš įmonių vadovybė teigia, kad rūpesčių turės tie, kurie nepasirašė Aleksandro Lukašenkos paskyrimo kandidatu į prezidentus. Darbuotojai gąsdinami galimu parašų tikrinimu sąrašuose, tačiau nenurodo, kokias pasekmes tai gali turėti jiems. Tačiau jie perspėja, kad radę parašą, palaikantį kitus kandidatus, sutarties nepratęs.

Nuo 2024 m. pradžios administracinėn ir baudžiamojon atsakomybėn patraukta 11 kunigų. Iš viso prieš kunigus nuo 2020 m. rugsėjo mėn. buvo iškeltos 74 bylos. Buvo represuota 19 ortodoksų, 25 Romos katalikų, 5 graikų katalikų ir 25 protestantų kunigai. 5 politiniai kaliniai-kunigai dabar yra už grotų. Tai – stačiatikių kunigas Sjarhejus Razanovičius, kuris 2021 m. buvo nuteistas kalėti 16 metų kaip vienas iš didelio atgarsio sulaukusios Mykolo Autukhovičiaus „terorizmo“ bylos dalyvių. Katekizmo mokytojas, Romos katalikų seminarijos studentas Vladislavas Beladzedas už grotų sėdi antrus metus. Jis buvo nuteistas kalėti 3 metus pagal keturis Baudžiamojo kodekso straipsnius, iš kurių tris žmogaus teisių gynėjai laiko politiniais. Dar trys baltarusių kunigai 2024 m. buvo suimti ir jiems iškeltos baudžiamosios bylos, kurios iki šiol tiriamos.

Baltarusijos pasas buvo vadinamas silpniausiu Europoje. Pagal VisaGuide Passport Index 2024 reitingą Baltarusijos pasas pasirodė silpniausias iš Europos pasų. Baltarusijos pasas reitinge užėmė 109 vietą, kuri yra šalia Fidžio ir Gajanos – atitinkamai 108 ir 110. Baltarusijos piliečiai be vizos gali aplankyti 45 šalis, 114 šalių reikalinga viza. Yra 35 šalys, į kurias atvykę Baltarusijos pasų turėtojai turi gauti vizą, o baltarusiai – elektroninę vizą – 30 šalių. Dar dvejų šalių atveju Baltarusijos piliečiams reikia gauti elektroninį kelionės leidimą – toks dokumentas neprilygsta vizai, nes norint jį gauti tereikia užpildyti nedidelį prašymą internetu.

Ukraina. Chersonas. Kairysis Krantas. „Rusų Pasaulis“

Svetlana PAVLICHENKO,

Chersono apskr. socialinio ir politinio laikraščio „Tavriyskie vesti“
vyriausioji redaktorė, Ukrainos nacionalinės žurnalistų sąjungos narė

Išlaisvinimas arba genocidas, juk mirtis taip pat yra laisvė?

Nepaisant to, kad daugumai europiečių karas tarp Rusijos ir Ukrainos prasidėjo 2022 metų vasario 24 dieną, iš tikrųjų tai yra viso masto invazijos iš keturių kryptų data. Ukrainai karo pradžia – Krymo aneksija, dalinė Luhansko ir Donecko sričių okupacija (2014 m.). Tai yra, dalis Ukrainos jau 10 metų yra Rusijos okupacijos sąlygomis. O prieš dvejus metus įsibrovėliai Chersoną ir dalį Zaporizės bei Charkivo sričių „aneksavo“ prie Rusijos. Tų pačių 2022 metų lapkritį Ukrainos kariams pavyko išlaisvinti dalį Chersono srities ir patį Chersono miestą. Tačiau kairysis regiono krantas, likusios nuo 2014 m. užgrobtos teritorijos vis dar yra okupantų rankose.

Beje, plataus masto invazija į Ukrainą – ne tik raketos, dronai, oro bombos, sugriauti namai ir gatvių mūšiai. Tai taip pat didžiulis informacinis karas. Ir ne vienas politologas negali pasakyti, kokio tipo karas atnešė daugiau aukų, kadangi „rusiškojo pasaulio“ propaganda į klampią voratinklį ir toliau įpina ne tik agresoriaus kaimyninių šalių gyventojus, bet ir buvusių Sovietų Sąjungos narių gyventojų. Ir turiu pripažinti, ne be rezultatų. Nereikia aprašinėti ir priminti „išvaduotojų“ pažadų ir mitų apie „didžiąją ir galingą SSRS“, šios informacijos jau daugiau nei pakankamai. Dabar noriu pakalbėti apie faktus, kaip gyvena okupuota Chersono regiono pakrantė, kad galėtumėte padaryti savo išvadas iš šio pavyzdžio, tiksliau iš statistikos, pasakojimų iš tų, kurie negalėjo iš karto palikti okupuotos teritorijos.

Pradėję plataus masto invaziją į Ukrainą, Rusijos valdžia ne kartą pareiškė, kad teritorijų okupacija ir tolesnis prijungimas prie Rusijos Federacijos nėra įtrauktos į Kremliaus planus. „Norime, kad ukrainiečiai patys nuspręstų, kaip gyventi toliau. Norime,

kad jie turėtų pasirinkimo laisvę“. – 2022 metų balandį sakė Rusijos užsienio reikalų ministras Sergejus Lavrovas. Bet žingsnis po žingsnio, užimant Ukrainos gyvenvietes, okupantai net mažiausiame kaime iškart sukūrė savo „teisėtą“ valdžią, kurių pagrindiniai teiginiai yra: „mes tave išlaisvinome“, „Mes čia visam laikui“, „Grąžiname istorinę teisę būti čia“, „Esame dydi tauta, o jus nesupranti, kas“, „Ukraina – ne šalis, o ne laiku pašalintas Rusijos posūnis“, „Mes esame čia, kad nugalėtume nacius“ ir panašūs šūkiai. Tai yra, Kremliaus pareiškimai apie nesikišimą į Ukrainos žmonių sprendimus pasirodė esąs absoliučiai poliariški įsibrovėlių armijos veiksams.

Ukrainos žmonių genocidas okupuotose teritorijose vykdomas visose gyvenimo srityse. Pagrindiniai: švietimas (tikslas – užauginti naują kartą, kuri nežino savo tautos istorijos ir tvirtai tiki, kad rusai yra didelė ir vieninga planetos tauta, visa kita – antrarūšės tautinės mažumos), medicina (padėti išnykti vietiniams gyventojams) ir socialinė apsauga, o tiksliau jos nebuvimas ir visiško buvimo efektas. O dabar apie faktus, kad patvirtintume tai, kas išdėstyta.

Nėra tokios tautos kaip „ukrainietis“. Yra neišlaisvintų rusų ir nedamuštų „nacių-banderu“

Vienoje iš nuotraukų matote mokinio iš Velikolepetikh antros vidurinės mokyklos piešinį, Chersono sritis, kuri yra laikinai okupuota. Tai nuotrauka iš asmeninio šios mokyklos mokytojo archyvo, kuriam pavyko pabėgti iš okupacijos, bet jis įvairiais būdais palaiko ryšį su savo mokiniais, kurie turi gyventi ir mokytis agresoriaus užgrobtose teritorijose. Naujų mokytojų pateikti namų darbai: Tėvynės gynėjo dienai vasario 23 d., parašykite laišką Rusijos kariui. Ir ukrainiečių vaikai kurie gyvena okupacijoje verčiami

piešti ir rašyti šiltus laiškus kariams, kurie jų tėvynėje naikina ištisą tautą. Dar vakar šie vaikai mokėsi šlovingos didvyriškos Ukrainos žmonių istorijos, legendinių Ukrainos gynėjų biografijos, vyko į ekskursijas po vietas, kurios vis dar kvėpuoja kazokų šlove. Vaikai, kurie gerai žino seną Ukrainos kovos už laisvę istoriją ir nepriklausomybę, yra priversti palinkėti nekviestiems savo šalies svečiams sugrįžti su pergale.

Pirmas dalykas, kurį rusai padarė po Ukrainos gyvenviečių okupacijos ir įtvirtindami ten savo valdžią – sukūrė rusišką žiniasklaidą ir įvedė mokyklose rusišką mokymo programą. Mokyklos lankymas tapo privalomas, o jei atsisakė mokytis pagal naujus vadovėlius, grasino vaikus paimti iš šeimos. Tarp mano draugų yra šeimų, kurie slepia savo vaikus, kad neišleisti į mokyklą ir negauna rusiškų pasų. Jie gyvena iš to, ką užaugina darže, augina gyvulius ir net stengiasi neiti į parduotuvę. Jų vaikai mokosi nuotoliu Ukrainos mokyklose, bet kiekvieną dieną nuo ryto iki komendanto valandos šie žmonės bijo kiekvieno beldimo į vartus, nes jie supranta, kad bet kurią akimirką gali ateiti su kulkosvaidžiais, surengti kratą ir priversti vaikus eiti į mokyklą, o tėvus pasiimti rusiškus pasus.

Nors JT Vaiko teisių konvencija garantuoja vaikų teises į mokslą, kuri ugdo pagarbą „savo kultūrinei tapatybei, kalbai ir vertybėms“ vaiko kilmės šalis, okupuotose teritorijose mokymas vyksta rusų kalba, pagal istorijos vadovėlius, pagrindžiančius Rusijos įsiveržimą į kaimyninę valstybę, vaizduojančius Ukrainą valdant dabartinei valdžiai kaip „neonacių valstybei“ ir griežtai riboja mokymą ukrainiečių kalba.

Tos pačios Velikaya Lepetikha, Chersono regione, 1-osios mokyklos fizikos mokytoja prisimena, kaip rugpjūtį, prieš mokslo metų pradžią, pas ją dažnai ėmė lankytis „svečiai“. Iš pradžių 2-osios mokyklos direktorius ir mokytojo padėjėja asmeniškai bandė ją įkalbėti tapti mokytoja. Ji atsisakė. Tada paskambino tas pats direktorius, prašydamas pagalvoti. Trečią kartą atvyko svečiai su kulkosvaidžiais ir primygtinai rekomendavo parašyti darbo prašymą. Tatjana, kaip ir daugelis mokytojų, sugebėjo evakuotis prieš mokslo metų pradžią, tačiau yra ir tokių, kurie liko. Jie liko, nes laukė „rusiško pasaulio“, siejo jį su Sovietų Sąjunga ir tikėjo laisvo, sotaus gyvenimo pažadais. Vietoj to, jie bijo, kad mokyklos sienose neištartų nė žodžio savo gimtąja kalba. Tuos, kurie nesutiko dėstyti pagal rusišką programą, laukė rūsų. Irina Novajos Kachovkos miesto licėjaus direktorė, Chersono sritis, po to kai ištrūko iš okupacijos, prasiėdėjusia plataus masto invazijos dieną, papasakojo, kad atsisakiusi ruošti licėjų rugsėjo 1 d., ji buvo nuvežta į Novokachovsko policiją, kur kardomojo kalinimo kameroje jau buvo trys asmenys. Kiekvieną dieną jie buvo vedami į tardymus ir verčiami rašyti prašymus įsidarbinti Rusų licėjuje. Irina išsilaukė šešias dienas. Tada jie ją paleido, suteikdami jai dvi dienas

pagalvoti. Per tą laiką ji išvyko į Ukrainos teritoriją. Tačiau ne visiems mokytojams taip pasisekė. Tie, kurie negalėjo ar nenorėjo išvykti, buvo priversti grįžti į darbą, bent užsidirbti pinigų, pabandymui palikti okupaciją, kuri brango kiekvieną dieną. Uždaryti patikros punktai, kelias į Ukrainą pabrango, pailgėjo, tapo pavojingesnis...

Mūsų mokyklos fojė pasipuošė Ukrainos vėliavos spalvomis. Įsakyta pašalinti visas mėlynas ir geltonas spalvas, Taraso Ševčenkos, literatūros klasikų ir garsių mokslininkų portretus. Užtat kiekviename mokyklos žingsnyje pasirodė trispalvės ir plakatai su rusiška simbolika ir šūkiiais „amžinai kartu“. Tačiau vis tiek Ukrainos mokytojų, pasirodusių dirbti, nebuvo tiek daug. Rusijoje aktyviai skatino mokytojus važiuoti mokytis ukrainiečių vaikų. Tačiau, nepaisant viliojančių pažadų, norinčių vykti į svečią šalį nebuvo daug. Okupacinė valdžia vis dar tvirtina, kad mokyklose trūksta darbuotojų, dėl šios priežasties moksleiviai turi labai mažai pamokų. Dažniausiai tai yra rusų kalba, istorija ir „kalbėjimas apie svarbius dalykus“. Vaikai mokyklose nesimoko, tai nėra ugdymas. Tai tik totali propaganda. Jiems nereikia auginti protingų vaikų, štai todėl nėra fizikos, chemijos ir matematikos mokymo. Tai naujos istorijos mokymasis ir pasirošimas šventėms, – vaikų tėvai dalijasi įspūdžiais, kurie negalėjo išvengti mokyklos lankymo. Tačiau mokytojai ir abiturientai priversti kurti muziejus, kuriuose kabo ukrainiečių vaikų žudikų nuotraukos.

Nuo 2014 metų Rusija bando ištrinti okupacijos sąlygomis gyvenančių vaikų tautinę tapatybę. Donecke, Luhanske ir Kryme jau užaugo moksleivių karta, kuriems pirmo skambučio metu ne skambėjo Ukrainos himnas. Vietoje to rugsėjo 1 d. vyksta taikos pamokos, kuriose vaikams sakoma, kad šalies „Ukraina“ nėra, kad jų regionas yra Banderos užgrobtos Rusijos dalis kuriuos dabar prakaitu ir krauju naikina narsūs rusų kareiviai.

Kalbama apie tai, kaip okupantai bando ukrainiečių vaikus „sulipdyti“ į naują „išlaisvintų rusų“ tautą negaliu nepaminti fizinės prievartos prieš vaikus, kurie randasi Ukrainos teritorijoje. Ukrainos švietimo ministerijos duomenimis, trys su puse tūkstančio šalies mokyklų nukentėjo nuo rusų apšaudymo, 365 buvo visiškai sunaikintos. Neįmanoma tiksliai pasakyti, kiek mokyklų buvo sunaikinta dabar okupuotose teritorijose.

Nepraeina savaitė be pranešimų apie vaikų mirtį po apšaudymu. Miršta ištisos šeimos. Žodžiu, naujausi pranešimai. Lapkričio 11-osios rytą Rusija balistinėmis raketomis atakavo Krivoy Rogą. Smūgis sugriovė 5 aukštų gyvenamąjį namą. 32 metų moteris ir trys jos vaikai žuvo.

Nuo plataus masto invazijos pradžios iki rugsėjo 24 d. (paskutiniai atnaujinti oficialūs duomenys) dėl Rusijos kariuomenės veiksmų Ukrainoje žuvo 575 ukrainiečių vaikai ir 1609 buvo sužeisti.

Jonas Ohmanas: „Kad rastum laimę, nereikia turėti per didelių ambicijų“

Pristatinėti Jono Ohmano Lietuvos višiomenei jau nebereikia. Žinomumą ir žmonių pagarbą jis užsitarnavo savo veikla ir darbais. Belieka tik pasidomėti, kaip jam šiandien sekasi padėti karo siaubiamai Ukrainai, jos žmonėms bei kariams, kokie yra tolimesni jo planai bei žmogiškai pasiteirauti, kaip po tokių intensyvių darbų Jonas atgauna pusiausvyrą ir vidinę ramybę. Visi atsakymai – „Trakų žemės“ pokalbyje.

Kokiomis nuotaikomis gyvenate artėjant šventėms? Ar apskritai jaučiamas kažkoks sezoniškumas, šventiškas teikiant pagalbą Ukrainai?

Sezoniškumą tikrai jaučiame. Artėjant Kalėdoms, Naujiesiems metams žmonės tampa dosnesni. Taip pat dar pasirodys kelios mūsų akcijos, kaip galima daugiau prisidėti prie paramos Ukrainai.

Kalbant apie bendrą padėtį, žinoma, nėra ji labai linksma, mes visi matome, kad ji yra tikrai sudėtinga. Bet kad situacija būtų tragiška, taip pat nepasakyčiau. Girdime visokių spekuliacijų, kaip čia bus toliau, kai JAV prezidento rinkimus laimėjo Donaldas Trumpas. Aš nenoriu dabar užsiimti jokiais spekuliacijomis, nes šioje pagalbos Ukrainai srityje esu jau dešimt metų ir mačiau įvairių pokyčių ir niūrių nuotaikų, pavyzdžiui, 2015 metais, kai buvo tikrai labai sudėtingas laikas. Žodžiu, dirbam, mūsų komandą šiuo metu sudaro apie 15 žmonių, vežam paramos, kiek galim. Būtinai turiu priminti, kad mes didele dalimi tai darome Lietuvos žmonių dėka – be jų paramos mes negalėtume veikti.

Kokios jaučiamos žmonių nuotaikos jau beveiki

trejus metus vykstant karui? Ar jie vis dar taip pat noriai prisideda prie pagalbos Ukrainai kaip ir anksčiau?

Supraskite tai, kad kare pasimato tikrasis žmogaus charakteris. Ir tie žmonės, su kuriais mes dirbome, bendravome nuo pat pradžių, jie beveik nesikeitė. Galbūt jie labiau pavargę, bet šioje vietoje aš tikrai jokių pokyčių nematau. Kita vertus, matant žmones, kurie ir taip buvo šiek tiek abejingi, jie kažkiek ir pasiduoda toms neigiamoms nuotaikoms. Tačiau, mano vertinimu, Ukrainos bendruomenė stovi vieningai, jie tiesiog neturi alternatyvų. Jie sako, kad jie tiesiog privalo stovėti, kovoti, nes jie supranta, kuo visa tai kvepia – jeigu jie pasiduotų ir būtų kažkokios derybos, kurios greičiausiai būtų ne Ukrainos naudai, tai būtų labai skaudu ir nuostolinga, nes prarastų didelę dalį valstybingumo. Tai reikštų, kad Rusijos ambicijos pasiteisintų, ji iškovotų vadinamąją pergalę ir po kurio laiko atsigavusi, tęstų savo veiklą, t.y. agresiją, tada bijau, kad eilė ateitų mums, lietuviams. Labai svarbu suprasti, kad Rusija nesustos. Iš dalies dėl to, kad nemato poreikio ir tokia šalis tiesiog negali sustoti kariauti.

Kodėl Jums yra taip svarbu padėti Ukrainai ir jos žmonėms?

Kaip Jūs žinote iš mano biografijos, esu ne lietuvis, nors, reikia pabrėžti, kad dabar turiu du pasus. Turėdamas nemažai įvairios patirties, pakankamai gerai suprantu situaciją. Suprantu, kad tai, kas vyksta, yra pavojinga ir mums, ir man, ir tam, kas man yra brangu. Čia, Lietuvoje, turiu turto, draugų ir kitų svarbių dalykų ir visa tai prarasti man būtų labai skaudu. Puikiai suprantu ir supratau jau anksčiau,

Jonas Ohmanas

2014 metais, kai mačiau pirmuosius karo veiksmus Donbase, kad tai, kas vyksta Ukrainoje, labai glaustai susiję su mūsų saugumo padėtimi. Kas mane tuo metu labiausiai išgąsdino – pasaulio reakcija. Taip, visi buvo pasibaisėję, pasimetę, giliai susirūpinę, bet vis tik supratau, kad pasaulis tai priėmė pakankamai vangiai. Man tada pasidarė labai baisu, nes aš tada pamačiau scenarijų, pagal kurį Rusija darytų tą patį čia, Lietuvoje. Todėl man tapo aišku, kad geriau kariauti dabar ten prevenciškai. Dėl to priėmiau sprendimą vykdyti paramos veiklą. Kiek vėliau supratau, kad tai yra, ką lietuviai darė ne vieną kartą istorijoje. Beje, Trakai su tuo taip pat, kaip žinia, labai glaustai susiję. Matome dabar Trakus, pilį juose, žinome jos ir karaimų istoriją. Tai yra tiesiogiai susiję su dabartimi. Tie karo veiksmai, kurie vyko tada iš principo yra tas pats, kas vyksta dabar. Mes ten tiesiog turime būti, jeigu norime, kad būtų saugu.

Suprantu, kad Jūsų noras yra kuo daugiau padėti nuo karo kenčiantiems žmonėms. Tačiau ar nuoširdžiai tikite, kad pavyks Ukrainai laimėti karą? Ne konfliktą užglaistyti, bet galutinai padėti tašką.

Kol kas ne. Aš nematau jokių prielaidų, kad tai galėtų baigtis, nes ten yra per daug sudėtinga situacija. Grubiai šnekant, ir viena, ir kita pusė šiuo metu negali pasitraukti dėl skirtingų priežasčių ir svarbi-

ausia – nėra dėl ko susitarti: nei dėl teritorijos, nei dėl karinių veiksmų nutraukimo, nei dėl pasitikėjimo ar kitokių stabilesnių sprendimų, kurie leistų įsivyrauti taikai – to absoliučiai nėra. Jau nekalbant apie bendrą nuotaiką. Pavyzdžiui, ukrainiečiai yra nusistatę prieš Rusiją. Suprantama. Tuo metu Rusija demonstruoja priešiškuumą iš savo pusės prieš Ukrainą. Taigi šios dvi šalys šiuo metu yra konflikte ir nematau galimybių susitarimui. Galima bandyti kažką dirbtinai sugalvoti, pavyzdžiui, kaip buvo Minsko sutarimas, bet jo niekas nesilaiko ir viskas tęsiasi ilgai ir nuobodžiai. Ši situacija yra gal kažkiek panaši į Viduriniųjų Rytų, kur niekaip negali iki galo sudaryti taikos Izraelis ir Palestina ar Šiaurės ir Pietų Korėjos situaciją. Kas yra labai liūdna, bet svarbu suprasti, kad, pavyzdžiui, Rusijos režimui yra tikslinga tęsti karą, karo stovis jam yra gerai.

Suprantu, Jūs pagalbą Ukrainai tiesite ir savo veiklą tęsite tol, kol ji bus reikalinga? O ji tikriausiai bus reikalinga dar ilgus metus.

Taip, ji bus reikalinga ilgai ir mes tikrai neketiname to nutraukti, sustoti. Deja, bet šiuo metu ta veikla yra daugiau orientuota į karinius dalykus. Aš labai norėčiau daryti kitus dalykus, tarkim, statyti mokyklas, bet mes to tiesiog daryti negalime, nes priešas yra prie slenksčio.

Jonai, pakalbėkime apie Jus. Jūs pats esate švedas, tačiau gyvenate Lietuvoje, puikiai kalbate lietuvių kalba. Ar per tiek gyvenimo Lietuvoje metų galite sakyti, kad jau gerai pažįstate Lietuvą ir lietuvius, jų mentalitetą?

Ne, taip negalėčiau pasakyti. Tačiau kartais pastebiu, kad kai kuriuos dalykus aš suprantu geriau nei patys lietuviai. Pavyzdžiui, kalbant apie saugumą, nes į šią sritį esu tikrai įsigilinęs, istoriškai daug domėjaisi. Šioje srityje tikrai gerai gaudausi. Arba, pavyzdžiui, Lietuvos istorijos pokario laikotarpį tikrai suprantu. Tuo pačiu vis dėlto esu žmogus, negimęs, neaugęs šioje šalyje, todėl visko negaliu suprasti ir beveik kiekvieną dieną atrandu kažkokių naujų detalių, ko nežinojau, bet ir negalėjau žinoti. Pavyzdžiui, toks paprastas dalykas, kai vakarėlio metu paleidžia kokią nors dainą ir visi vietiniai žmonės ją žino, o aš ne (*juokiasi*). Aišku, laikui bėgant situacija gerėja.

Kalbant apie kultūrą, jeigu nori atpažinti žmogų, ar jis gerai pažįsta šalį, paprašyk, kad uždainuotų. Labai geras būdas.

Politiškai žiūrint, jaučiu, kad esu iš kito konteksto, mano politinis supratimas yra truputį kitoks – kas yra politika, partijos ir pan. – aišku, dabar geriau suprantu, kaip tai vyksta Lietuvoje, bet vis tiek bandau dar suvokti, kas ir kaip. Nors aš lietuviškai kalbu tikrai gerai, bet vis tiek tai nėra mano gimtoji kalba, todėl kartais galbūt sunkiau suprasti kai kuriuos dalykus. Užtai aš moku daug kalbų: anglų, vokiečių, rusų,

dabar jau ir ukrainiečių – taigi šiuo atveju jaučiu, kad turiu ir šioki toki privalumą, nes galiu plačiau matyti kontekstą.

Eitumėt į politiką, jei sulauktumėte kvietimo?

Kažkuria prasme aš jau esu politikoje. Reikia suprasti, kad tai, ką mes darome, yra valstybės reikalai, kalbu apie karinę paramą kitai šaliai. Formaliai nesu politikoje, bet kad visiškai joje nedalyvauju, būtų ne visai teisinga sakyti. Sakykim taip, pripažįstu, kad aš apie tai kartais svarstau. Žinau, kurioje maždaug vietoje esu lietuviškoje politinėje linijoje, lygiai taip pat žinau, ir kur aš nesu. Būsiu kiek nekuklus pasakydamas apie save, kad esu neblogas lyderis ir galiu išreikšti tiek viešai, tiek privačiai, ką aš manau ir kodėl. Vis dėlto nesu tas žmogus, kuris yra linkęs eiti į kompromisus. Tikrai nesu visiškai kategoriškas, bet ir nesu toks lankstus, kokiam reikia būti politikoje. Tačiau nesakau nei „taip“, nei „ne“ ir gyvenimas parodys, ar eisiu į politiką. Kartais pagalvoju, kad galbūt Europarlamente man būtų vieta...

Esate sulaukęs kokių nors konkrečių pasiūlymų iš Lietuvos politikų?

Oi, tikrai taip. Per metus sulaukiu pasiūlymų ne iš vienos, o iš kelių Lietuvos partijų. Vėlgi kiekvienoje partijoje galiu rasti tam tikrų sąlyčio taškų: galiu suprasti tam tikrais atvejais konservatorių, liberalų ar socialdemokratų politiką, idėjas. Nemėgstu jokio ekstremizmo, labai atsiribuoju tiek nuo kairės, tiek nuo dešinės, tai yra tiesiog ne mano. Yra įdomu formuoti šalies, valstybes tam tikras gaires kalbant, pavyzdžiui, apie saugumą, taip, tai būtų mano sritis. Bet aš jau, galima sakyti, tai ir darau.

Kodėl savo veiklą pasirinkote ne gimtojoje Švedijoje, o Lietuvoje?

Labai paprasta – kadangi gyvenu Lietuvoje. Aš esu čia, man čia patinka, įdomu, prasminga. Lietuvoje turiu savo gyvenimą ir taip susiklostė natūraliai. Be to, svarbu suprasti, kad mano veikla ir patirtis yra labai susijusi su Lietuva, lietuviška patirtimi. Pavyzdžiui, kuriu filmus apie pokarį ir mane tai labai veikia. Dabar mes kalbame „oi, kas čia bus Ukrainoje“, „kas laimės“ ir pan., tada aš galiu lyginti su pokario situacija, kai tikrai buvo pralaimėta, kai buvo okupacija ir kai vilties nebebuvo. Tada visi laukė amerikiečių kaip, beje, ir šiandien visi laukia amerikiečių (šypsosi). Man tai suteikė supratimą, kad jeigu bus blogai, reikės tiesiog ginti valstybę. Aš turėjau galimybę pasirinkti tą daryti ne Lietuvoje, o Ukrainoje. Labai svarbu yra tai, kad lietuviai supranta šitą grėsmę ir Lietuva aktyviai remia. Švedija irgi remia, bet gerokai mažiau.

O kuo Jus žavi Lietuva, kad taip ilgai čia užsilikote?

Galima pradėti nuo to, kad tai yra šalis, kurios pagal idėją gal ir neturėtų būti. Tai yra maža šalėlė, kurioje buvo tikrai daug kėslų tiek iš Rytų, tiek iš

Pietų užkariauti, uzurpuoti, integruoti. Ta priespauda buvo per amžius, per politines, feodalines, kultūros, kalbos prizmes. Nepaisant to, šalis atsilaikė, tapo valstybe – tai yra žavinga. Tarkim, Švedijoje yra visiškai kita istorija, kitokia praeitis, kitokia valstybės logika.

Be to, man labai patinka gyvenimo būdas. Aišku, jis po truputį vakarietiškeja, bet vis tiek dar nėra toks vakarietiškas. Ir man labai patinka, sakykim, gyvenimas su niuansais.

Be jokios abejonės, žavi Lietuvos laisvės naratyvas. Šiuo metu mes esam gyvas laisvės pavyzdys kitai pasaulio šaliai – Taivanui. Tai reikia priimti. Apie mus labai gražiai kalba Amerikoje, mus priima kaip laisvės kovotojus.

Man labai graži lietuvių kultūra, kalba, o gal net reikėtų sakyti kalbos, nes aš gyvenu Vilniuje, kur yra tiek įvairių laikų sluoksnių, kuriuos aš po truputį pradedu matyti. Pavyzdžiui, turiu Vilniuje du butus, vienas iš jų yra pastatytas lenkų, kitas – buvusioje sovietų gamykloje. Lietuvoje gali tapti kuo nori: tik imk ir daryk. Aš turbūt esu gyvas pavyzdys – darau, ką aš noriu daryti.

Jonai, klausant Jūsų, susidaro įspūdis, kad Jūs viską vertinate per istorinę prizmę.

Ne, tikrai ne. Esu studijavęs sociologiją ir man labai patinka nagrinėti, analizuoti visuomenę. Galima sakyti, kad mes esame ta visuomenė, kuri geriau gyvena, kaip mes performuojam savo gyvenimo suvokimą, tampame kažkiek panašesni kad ir į Švediją. Tai yra procesas, kuris per sąlyginai trumpą laiką, 30 metų, keičiasi. Buitinis pavyzdys: mes vis daugiau pradedame rūšiuoti šiukšles, mažiau šiukšliname gamtoje. Kitas svarbus man momentas – mes vis labiau tampame savarankiškesni.

Man gyvenant Lietuvoje – kiekvieną dieną – po naujieną. Aš nežinau, kas šiandien bus.

Užsiminėte apie gyvenamąją vietą. Yra tekę girdėti, kad turite sodybą Trakų rajone. Ar tai tiesa?

Taip, turiu Rūdiškėse sodybą. Man ten labai patinka. Tai vieta – tarp miškų. Labai mėgstu vaikščioti miške, būti gamtoje. Rūdiškių miškai jau yra mano išvaikščioti skersai išilgai (juokiasi). Mėgstu plaukoti Vilkokšnio ežere. Labai skanios picos Rūdiškėse (juokiasi). Man patinka tame krašte tiesiog ramiai pabūti. Nes gyvenimas yra pakankamai intensyvus, todėl norisi kartais ramybės ir atitrūkimo nuo miesto šurmulio, greito gyvenimo. Ddidelių sąsajų su Rūdiškėmis neturiu, bet turiu galimybę ten pailsėti ir labai tai vertinu.

Kodėl pasirinkote būtent Trakų rajoną?

Tai yra susiję su gyvenimo peripetijom, asmeniniais santykiais. Nebuvo taip, kad ieškojau sodybos būtent Trakų rajone. Žinoma, svarbu yra, kad būtų netoli Vilniaus ir galima būtų jį pasiekti traukiniu ar kitais būdais.

Dažnai su Jumis interviu rengiami rimti,

Jonas Ohmanas pakeliui į Ukrainą

dalykiški apie sudėtingus dalykus. Tačiau prašau pasidalinkite kita savo puse. Ką mėgstate veikti laisvalaikiu be jau išvardintų plaukiojimo, buvimo gamtoje?

Mėgstu skaityti, sportuoti. Kadangi kiekvieną dieną labai daug bendrauju, tad kartais noriu tiesiog ramiai pabūti su savimi. Man daug tikrai nereikia. Taip pat esu kino žmogus, todėl mėgstu žiūrėti filmus. Labai patinka mokytis kalbas. Šiuo metu kaip tik esu užsiėmęs ukrainiečių kalbos tobulinimu, nors jau visai neblogai kalbu ukrainietiška. Taip pat šiek tiek bandau mokytis ispanų kalbos.

Norėčiau gal ir daugiau užsiimti mėgstamomis veiklomis, bet jau nebeužtenka laiko.

Artėja ir gražiausios žiemos šventės – Kūčios, Kalėdos. Kūčių Švedijoje, kaip suprantu nėra. Vis tik pagal kuriuos papročius Jūs švenčiate šias šventes – lietuviškas ar švediškas?

Taip, Kūčių tradicijos Švedijoje nėra. Bet vis tiek per Kalėdas, kaip ir Lietuvoje, susirenka šeima, valgo tradicinius patiekalus. Tačiau mano sesuo gyvena Šveicarijoje, dar kitoje šalyje su dar kitomis tradicijomis, todėl per Kalėdas skrisiu pas ją. Esu kosmopolitiškas žmogus, turiu šiokių tokių sąsajų su įvairiomis šalimis, įvairiomis tradicijomis. Šiuo atveju esu labai paprastas žmogus ir man nieko daug ir nereikia, eisiu į kalnus. Gaila, kad Lietuvoje nėra kalnų, man jų trūksta čia (*juokiasi*). Mano gyvenimas ir taip įdomus, aš turiu, ką veikti ir man tikrai nereikia nieko *mandro*.

Įprasta Naujų metų išvakarėse turėti planų ateinantiems metams. O Jūs jų turite? Gal esate užsibrėžęs kažką ypatingo ateinantiems metams?

Aš turiu asmeninių ambicijų ir profesinių ambicijų. Didesnė ambicija būtų Ukrainos pergalė. Ne taika Ukrainoje, bet pergalė.

O kalbant apie asmenines ambicijas, noriu tiesiog išlaikyti formą. Šiais laikais labai svarbu, kiek įmanoma, stengtis būti laimingam. Kartais būna tokių juodų dalykų, kad norisi net ir juose rasti laimę sau ir kitiems.

Ar sunku šiais laikais gyvenime rasti laimę?

Jeigu gyveni taip kaip aš, kartais sudėtinga, nes būna tikrai liūdnu dalykų. Todėl reikia susikurti kažkokias laimės vietas. Pavyzdžiui, aš turiu du kačiukus, kurie grįžus namo mane pasitinka. Man dėl to būna labai gera ir miela. Kad rastum laimę, nereikia turėti per didelių ambicijų. Laimė yra visur, tik ją reikia rasti – malonus bendravimas, kavos puodelis su draugu.

Beje, galiu pasakyti pastabą apie lietuvius. Lietuviai kartais laimės mėgsta ieškoti sudėtingai – keliaudami į šiltus kraštus, pirkdami įvairius daiktus. Bet su kiekviena karta tas supratimas keičiasi ir žmonės laimės pradeda ieškoti ne vartotiniškuose dalykuose.

Kalbėjosi Rasa JAKUBAUSKIENĖ

Lietuviškas dronas „Špokas“

„Vorutos“ pokalbis su lietuviškų dronu kūrėjais broliais Benu ir Tomu Milašauskais

Pirmiausia norėtume Jūsų abiejų paklausti, kaip, kada atsirado idėja kurti lietuviškus dronus? Kaip vyko idėjos realizacija. Iš kur ėmėte pavydžius, kuo rėmėtės?

Verslą gynybos srityje pradėjome dar 2022 metų kovo mėnesį, siekdami pagelbėti Rusijos užpultai Ukrainai. Veiklą pradėjome kurdami ir gamindami nuotolines sprogmenų inicijavimo sistemas RISE-1. Mintis apie dronus atsirado tik 2023 metų vasarą, kai vis daugiau mūsų įranga besinaudojančių karių pradėjo klausinėti ar negaminame mūsų lauke vis plačiau pradedamų naudoti dronų. Vienas iš karščiausių šios idėjos palaikytojų buvo Ukrainoje kariavęs bei mūsų įrangą jau anksčiau naudojęs karys savanoris Arūnas Kumpis. Jis turėjo ir gerų idėjų ir praktinės dronų panaudojimo patirties, kuri paskatino mus drąsiau apsvarstyti šią galimybę. Kitas svarbus sėkmingos realizacijos faktorius buvo mūsų komandoje jau dirbę inžinieriai, Eimantas ir Valdemaras, kurie savo laisvalaikiu buvo ir FPV dronų pilotai ir konstruktoriai – jie mielai ėmėsi šio naujo projekto ir suformavo rimtą pradinę technologinę bazę ir supratimą, tolimesniam drono vystymui.

Visiems žinoma, kad kūryba yra labai sudėtingas procesas. Kaip vyksta darbų ir idėjų pasidalijimas?

Šalia (Ukrainoje) vykstant karui, inovatyvių produktų sukūrimui, labai daug fantazijos nereikia. Priešingai – reikia rimto analitinio ir inžinerinio vertinimo: vykti į frontą, megzti ryšius su specifinės įrangos naudotojais ir gilintis į problemas, kurias jie patiria spręsdami savo kasdienes užduotis vis modernėjančiame karo lauke. Surinkus šias problemas mes vertiname technologines priemones, kuriomis galima tas problemas efektyviausiai išspręsti. Mūsų įmonėje yra atskiras produkto padalinys, kuris būtent su tuo ir dirba. Benas nuo pirmųjų įmonės įkūrimo dienų – aktyviai dirbo būtent su šio padalinio veiklos vystymu. Po to, kai aiškiai yra suprantamos problemos ir galimi jų sprendimo būdai – darbas yra perduodamas inžinierių komandai, kuri rinkoje egzistuojančias technologijas sulipdo į vientisą produktą bei sukuria papildomus naujus technologinius elementus, reikalingus pilnai produkto realizacijai. Sukūrus produktą, viskas yra testuojama laboratorinėmis sąlygomis ir mūsų lauke, vertinamas grįžtamasis ryšys ir produkcija toliau tobulinama.

Kadangi dabartiniu supratimu, dronai yra karo įrankis, mes daug įvairių smulkmenų ir nenorime klausinėti, nes žinome, kad nebus atsakyta. Ar daug Lietuvoje yra dronų kūrėjų, tokių panašiai kaip Jūs? Kuo Jūsų dronai skiriasi nuo kitų.

Nors gali skambėti keistai, bet labai džiaugiamės, kad Lietuvoje karinius dronus kuriančių įmonių yra nemažai ir vis atsiranda naujų. Pirmiausia – konkurencija yra labai galingas motyvatorius, neleidžiantis mums atsipalaiduoti ir skatinantis laikyti tvirtai nuspaustą greičio pedalą. Taip pat ir ne mažiau svarbu, kad visos šios įmonės kartu prisideda prie Lietuvos gynybos stiprinimo, bei padeda Ukrainai siekti greitesnės pergalės.

Mūsų dronai „Shpak“ (lit. „Špokas“) išsiskiria savo kainos ir kokybės santykiu, bei gebėjimu ignoruoti priešo mėginimus slopinti signalą tarp drono ir piloto. Jau šiuo metu mūsų pagaminti dronai yra aktyviai naudojami Ukrainos ginkluotųjų pajėgų ir iš jų gaunamas grįžtamasis ryšys padeda RSI Europe nuolat tobulinti gaminius.

Gal galėtumėte skaitytojams paaiškinti, kas yra dronas? Gal jis turi kitų pavadinimų? Kuo jis šiais laikais išsiskiria, kadangi girdime per televiziją apie dronų panaudojimą Rusijos-Ukrainos kare. Gal čia plačiau paaiškintumėte.

Dronais arba bepiločiais dažniausiai yra vadinami įvairaus tipo orlaiviai galintys skristi autonomiškai ar valdomi nuotoliniu būdu. Yra keletas būdų klasifikuoti dronų tipus, tačiau dabar labiausiai žinomos klasės yra kvadrokopteriai, FPV dronai ir dronai kamikadzės.

Kvadrokopteriai yra šiuo metu labiausiai paplitę civiliniai dronai. Jie turi keturis rotorinius variklius ir yra skirti stebėjimui arba filmavimui iš oro. Ukrainos kare jie dažniausiai stebi savų arba priešiškų pajėgų stebėjimą, taip pat gali nešti ir numesti krovinį ar sprogmenį. Dėl savo kainos, juos stengiamasi tausoti ir naudoti daug kartų.

FPV (angl. First Person View) dronai, taip pat turi keturis rotorius, bet dažniausiai yra žymiai lengvesni ir greitesni už paprastus kvadrokopterius. Jie yra valdomi užsidėjus specialius akinius. Civiliniam gyvenime su jais lenktyniaujama, dėl ypatingo manevringumo ir greičio. Karyboje prie jų yra tvirtinami įvairaus tipo sprogmenys ir skirti naikinti priešų

techniką ar gyvąją jėgą dažniausiai trenkiantis į taikinį ir tokiu būdu detonuojant užtaisą.

Dronai kamikadzės – tai gerokai sunkesni dronai, kurie skrenda didelius atstumus ir geba nešti gerokai sunkesnius sprogmenis. Turbūt geriausiai žinomi RF naudojami šahedai, kurie skrenda iš anksto užprogramuotu kursu. Ir nors yra ganėtinai lėti ir lengviau nei raketos numušami prietaisai, tačiau dėl savo mažos kainos labai mėgstami RF, nes leidžia vienu metu išleisti didelį jų kiekį ir tokiu būdu „perkrauti“ Ukrainos oro gynybą.

Prie bepiločių orlaivių dar verta paminėti fiksuoto sparno dronus (dažniausiai naudojamus žvalgyboje) ir sunkiuosius dronus, tokius kaip Turkiškas Bayraktar ar Amerikietiškas Reaper, kurie gali ne tik stebėti, bet ir naikinti priešiškus taikinius.

Taip pat egzistuoja ir vandens, bei antžeminiai dronai, kurie taip pat valdomi nuotoliniu būdu, tik vietoje skrydžio keliauja vandeniui arba žeme. Beje RSI Europe šiuo metu intensyviai vysto antžeminį droną Tarhan (*liet.* Tarakonas), kuris jau susilaukė susidomėjimo tarp Ukrainos ginkluotųjų pajėgų.

Kaip galima vertinti Jūsų sukurtą droną? Ar jis atstovauja karo pramonei, ar gali būtų skirtas civiliniams poreikiams?

Mūsų sukurtas Špokas, pirmiausiai skirtas atliepti į dabartinius Ukrainiečių poreikius ir skirtas karybai. Tačiau jis tikrai gali būti naudojamas ir civiliniams poreikiams, daugiausia laisvalaikiui (filmavimui, fotografavimui, lenktyniavimui) ir drono valdymo įgūdžių treniruotėms.

Ar Jūsų kuriami dronai, lyginant su pirmaisiais, tobulinami? Ar jie bus naudojami ir Lietuvos kariuomenėje? Kur dar jie panaudojami Lietuvoje?

BŪTINAI! Vienas didžiausių mūsų gaminių pranašumų, kad jie jau dabar naudojami Ukrainoje ir iš ten gauname nuolatinį grįžtamąjį ryšį, kurio pagalba galime tobulinti savo produktus. Nepaisant to, kad pirmuosius dronus pradėjome gaminti tik tiek daugiau nei prieš metus – šiuo metu jau gaminame trečią mūsų drono versiją. Kadangi „dronų karas“ yra vis dar labai jauna karo forma, ji vystosi ypatingai greitai, dėl to reikia ir mums prie jo adaptuotis maksimaliu greičiu. Mūsų dronai taip pat yra naudojami ir Lietuvos kariuomenėje, šiuo metu nuolat vykdomė kariuomenės dronų pilotų rengimo kursus, dalinamės ir operacine patirtimi iš Ukrainos. Mūsų dronai yra paklausūs ir tarp mūsų NATO sąjungininkų – šiuo metų vystome ir ne vienos Europos šalies karių rengimo projektus.

Kaip pavyko sukurti gamybos bazę? Ko reikia, norinti sukurti lietuvišką droną?

Gamybinę bazę pavyko sukurti sąlyginai greitai todėl, kad jau turėjome aukštos kvalifikacijos elektronikos, mechanikos ir įterptinių sistemų inžinierių

FPV dronas „Špokas“ skrendantis ore

FPV dronas „Špokas“ ant taktinės dėžės

FPV drono „Špokas“ antžeminė valdymo stotis bei antenų rinkinys

bei gamybos komandą, kurią subūrėme vystydami RISE-1 sistemą. Be abejojimo mūsų komandos motyvacija padėti Ukrainai kautis su agresoriumi, kuris įveikęs Ukrainą neabejotinai atsisuktų į mus – taip pat buvo svarbi priežastis, leidusi įveikti daugybę iššūkių, kurie pasitaikė mūsų kelyje.

Dėkojame už pokalbį.

*Kalbėjosi Irma STADALNYKAITĖ-JANČAUSKIENĖ
ir Juozas VERCINKEVIČIUS*

Kada bus prisiminti Prieškario ūkininkai?

Dr. Martynas PURVINAS,
Kaunas

Šiais metais Lietuvos etnografijos muziejus (LEM, ilgai vadintas Liaudies buities muziejumi Rumšiškėse) atšventė savąjį penkiasdešimtmetį.

Sovietų okupuotoje Lietuvoje atslūgus stalininėms represijoms, išlikę prieškario tautotyriminkai pamažėl ėmėsi anuomet nepabaigtų darbų, stengėsi kuo plačiau užfiksuoti akyse benykstantį tautinės kultūros paveldą. Bent keliems entuziastams kilo mintis įsteigti lietuvišką skanseną (muziejų po atviru dangumi su senomis sodybomis ir trobesiais). Tokie jau planuoti Rusijoje, kur nepersekiotos „nacionalizmo apraiškos“, kur režimas siekė parodyti rusiškumo pasiekimus.

Pasišventęs aukštaitis Klemensas Čerbulėnas, darbštusis, žemaitis Vacys Milius bei kiti ėmėsi rutulioti tą užmanymą. Buvo parengtas būsimo muziejaus projektas, 1965 m. sovietinė vyriausybė priėmė nutarimą dėl tokios įstaigos sukūrimo. Beje, postaliniiais laikais okupuotos Lietuvos valdžioje sustiprėjo „nacionalbolševikų frakcija“ – kai kas vylėsi sukurti sovietinį kraštą su „lietuvišku veidu“, patraukiant patriotiškai nusiteikusius žmones. Vis tik „vadžios nebuvo paleistos“ – atgimstančiam tautiškumui siekta nustatyti griežtas ideologines ribas. Taip netinkamas žodis „tauta“ pakeistas sovietams tinkamu „liaudis“, ką nors sakant apie praeitį, privalu buvo pabrėžti, kad anuomet viskas buvę blogai, tik sovietų režimas kuria „šviesią ateitį“.

Taip buvo cenzuruojama ir Tėviškės muziejaus idėja – istaigą derėjo paskirti „darbo liaudies“ buičiai, rodančiai, kaip sunkiai gyventa ikisovietiniais laikais. Ekspozicijoje privalėjo būti varguolių lūšnelių, primenančių buvusias blygybes. Teko apeiti ir Mažąją Lietuvą – sovietinio režimo pasmerktąjį kraštą, apsiribojant kuklia „pamario“ užuomina. Jau nelabai kam beliko nupasakoti anuometinius gudravimus, kai lietuviybės gynėjai vienaip ir kitaip bandydavo apeiti ideologinius suvaržymus, o kai kurie supratingesnieji

kultūros veikėjai stengėsi to nepastebėti.

Per dešimtmetį pagrindinė muziejaus ekspozicija buvo parengta ir nuo 1974 m. erdvės greta dabartinių Rumšiškių džiugina daugybės lankytojų akis, primindamos daugelį lietuviškojo sodžiaus amžių.

Lietuvos Atgimimo laikais greta daugybės sovietmečio paliktų opų prisiminti ir ilgamečiai Rumšiškių muziejaus cenzūravimai. Laisvėjant spaudai, gal anuometinė „Komjaunimo tiesa“ išspausdino mano straipsnelį, kad ten turėtų atsirasti ir priminimai apie Lietuvos tremtinius. Neilgai trukus, muziejaus plotus papildė ir ištremtųjų prieglauda – buvusių baisybių ženklas. Istorikas Vingaudas Baltrušaitis ir kiti ėmė rūpintis Mažosios Lietuvos paveldo likučių išsaugojimu. Dabar galima džiaugtis muziejuje iškilusia bažnytele ir kitais tradicinio gyvenimo atributais (kaip kad atkuriamą dvarelį sodyba ir kt.).

Žymesne spraga muziejaus ekspozicijoje tebelieka tarpukaris. Dar gimstant Tėviškės muziejaus (daug kas jį taip vadindavo neoficialiai, paslapčiomis) apmatams, tekdavo sutikti, kad ten tebus vaizduojama „baudžios gadyne“, anuometiniai darbo liaudies vargai ir pan. Sovietmečiu svarbus ideologinis ir politinis uždavinys buvo visapusiškas pirmosios Lietuvos Respublikos suniekinimas, skelbiant apie buvusios kapitalistinės santvarkos ydas, „smetoninio režimo“ nusikaltimus ir t. t.

Buvo sukurta ir sovietinės propagandos plačiai skleista ištisa „įrodymų“ kaugė – atseit, dėl prieškarinės Lietuvos Respublikos ydingumo daugybei kaimiečių teko emigruoti į Braziliją bei kitur; anuomet dorus varguolius kaimiečius skriausdavę „buožės“ – piktieji išnaudotojai ir pan.

Dabar galima priminti, kad dar XIX a. (gerėjant sveikatos apsaugai, plintant higienos įgūdžiams ir t. t.) Europoje sparčiai gausėjo kaimo gyventojų, buvo pajustas jų santykinis perteklius, dirbamos žemės plotų ir darbo vietų stygius. Gal ne visi žino, kad

anuomet milijonai kaimiečių iš Vokietijos, Italijos, Graikijos, Airijos ir kitų šalių emigravo į JAV, Kanadą, Australiją ir kitur tolimus kraštus, ten vildamiesi prasigyventi. Tad lietuviškąją tarpukario emigraciją lėmė ne vien koks esą netikęs LR vadovas, o kur kas galingesni dėsningumai.

Sovietmečiu vengta užsiminti, kad tais „netikusios“ prieškarinės Lietuvos Respublikos laikais nemažai kaimiečių prasigyveno ir mūsų šalyje, kad radosi pasiturinčių ūkininkų, sugebėjusių išgyventi ne visad lengvais laikais, sukurti nemažus ir produktyvius ūkius. Ne visi jie buvę kokie apgavikai ir žiaurūs išnaudotojai, skriaudę varguolius. Būta daug sumanių kaimiečių, pasižymėjusių gera sveikata ir darbštumu, organizaciniais ir verslinininkystės gabumais. Prieš kelis dešimtmečius girdėta išlikusių kaimiečių pasakojimų apie kokį Sibire pražuvusį vietos „buožę“ – „anas neleisdavo samdiniams tinginiauti, bet ir pats plušdavo nuo aušros lig sutemų“.

Taip prieškarinio Lietuvoje (ypač derlingose Sūduvos / Suvalkijos, Vidurio ir Šiaurės Lietuvos dirvose) kūrėsi šimtai (gal ir tūkstančiai) klestinčių ūkių, buvo statomos erdvios sodybos su stambiais trobesiais. Man dar pačiam teko laiptoti po didžiulio dviaukščio tvarto griuvėsius, stebėtis išmaniai įrengtu pandusu – užvaživimu arkliniams vežimams į stambiosios daržinės antrąją aukštą. Tuometiniai pasiturintys ūkininkai jau pajėgdavo įsigyti visokių mechanizmų – nuo arklių sukamo rosverčio kuliamažai iki pjaunamųjų bei kertamųjų mašinų, gamintų Vokietijos ar Britanijos įmonėse. Anuomet sugebėta gauti gerus derlius, primelžti daug pieno, užauginti bandas galvijų. Deja, sovietinei okupacijai prasidėjus Lietuvos ūkininkų sumanumas

ir darbštumas buvo paskelbti nusikalstamais. Tada paslapčiom juokauta, kad naujoji valdžia gerbia tik tinginius ir apsileidėlius, neretai tapdavusius stribus ir sovietiniais aktyvistais.

Šiandien derėtų pagerbti pirmosios Lietuvos Respublikos akivaizdžius laimėjimus. Didelius plotus valdančiame Rumšiškių muziejuje nesunku būtų surasti vietos prieškarinio kaimiškųjų pasiekimų ekspozicijai. Ten turėtų būti atkurta sėkmingesnio „smetoniškojo“ ūkininko sodyba su didžiais trobesiais, tinkama namų bei ūkio įranga. Ten būtų galima pamatyti prieškarinę techniką – pvz., a. a. dr. Justinas Stonys Senosios technikos muziejui Smalininkuose dar sugebėjo surasti įvairiausių užsilikusių mechanizmų. Reikėtų pavaizduoti ir pasiturinčios kaimiečių šeimos gyvenimą – nuo gausnesnių miestuose pirktų rakandų ir kitko iki dailesnės aprangos ir pan.

Įpratusiems prie baudžiovos laikų sodžiaus romantikos (savadarbių spragilų, kaime žiestų puodų, namuose austų drobių ir kitko) prieškarinio tikrovė gal atrodytų pernelyg moderniška. Vis tik turėtume suvokti, kad traktorius ir elektros šviesą į esą atsilikusį kraštą atnešė ne sovietiniai „išvaduotojai“, o sumanūs Lietuvos ūkininkai bei verslininkai. Man pačiam prieškarinio sodyboje teko matyti anuomet sumaniai sukonstruotą vėjo jėgainę – nuošaliame vienkiemyje ir tada švietė elektros lemputės. Pasakota apie senais laikais įrenginėtą vandentiekį ir kitokias gudrybes.

Beliktų laukti, kol visa tai akivaizdžiai galės išvysti populiariojo Rumšiškių muziejaus lankytojai, matydami ne vien gūdžią baudžiovinę senovę, bet ir nepriklausomos Lietuvos pasiekimus.

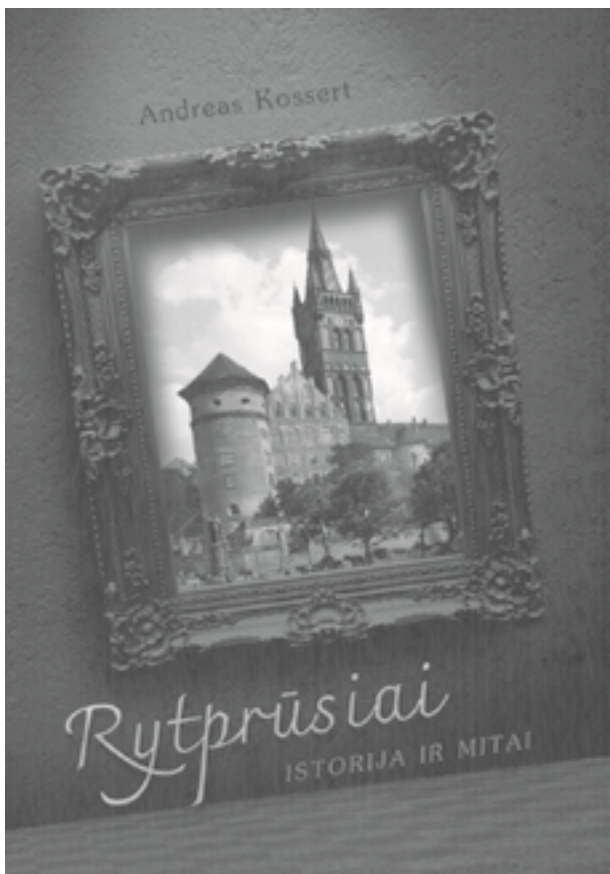
Rytprūšiai. Istorija ir / ar mitai

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, griuvo geležinė uždanga, sovietų okupuotą teritoriją ilgam atskyrusi nuo pasaulio platybių. Dar Atgimimo metais įsisiūbuojant domėjimuisi Mažąja Lietuva – okupantų sunaikintu kraštu, panūdo ką daugiau sužinoti apie lietuvininkų žemės istorijos slėpinius. **Buvome pripratinti, kad viešuose šaltiniuose (ir sovietmečio bibliotekose) tebuvo galima atrasti tik negausių „tinkamų“ žinių – „netinkami“ leidiniai ir dokumentai keliavo į slaptas okupantų saugyklas ar tiesiog būdavo naikinami.**

Po 1990 m. pirmus kartus ištrūkus į Vakarus, dalyvaujant tarptautinėse konferencijose, teko susitikti su iševiais iš Rytprūsių (ir jų šiaurinės dalies – Mažosios Lietuvos). Ilgiau bendraujant su jais, pradėjo užkliūti kai kurie jų pasakymai. Mat, apie 1995 m. jau garbingo amžiaus sulaukę rytprūsiečiai vaikystėje ir jaunystėje buvo patyrę nacionalsocialistinės propa-

gandos įtaigą, „smegenų plovimą“, gal ir nejučiom tebetikėjo, kad „Vokietija aukščiau visko“, o visokie lietuviškumai, baltiškumai tėra tik nereikšmingi istorijos trupiniai. Ne vienas išėivis pagirtinai uoliai tyrė prarastosios gimtinės Rytprūsiuose praeitį, dažniau apsiribojant „vokiškosios kultūros pasiekimais“.

Turėjo kartotis beveik amžina istorija – tik nusenus bei išmirus aršiausiems germaniškumo viršenybės šalininkams, kai kas iš jaunesniųjų kartų žmonių imdavo naujai apmąstyti tolstančios praeities įvykius. Šiandien stebint politinių vyksmų Vokietijoje (kaip ir kituose Vakarų kraštuose) paradoksus, galima baugintis, kad naujoji ideologinio radikalizmo banga vėl užlies Europą (kaip ir JAV) aštria priešprieša, žutbūtinu oponentų niekinimu, kitokių pažiūrų neigimu ir pan. Gal kada teks pasidžiaugti, kad XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje būta taikingesnių laikų, kad tuomet pavyko nuveikti ką rimtesnio ir Rytprūsių istorijos tyrimų baruose.

Knygos viršelis

Nemažai pavėlavęs, Lietuvos skaitytojus galop pasiekė vertingosios dr. A. Koserto knygos lietuviškasis vertimas. Dar 2005–2007 m. (iki agresyviųjų Rusijos veiksmų pradžios) pasirodęs veikalas šiandien tebeatrodo gana savalaikis.

Daug pasaulio tautų žino patarlės „Blogas tas paukštis, kuris savo lizdą teršia“ perdirbinius – esą svarbiausia ginti savuosius, o ne kažkokią abstrakčią teisybę. Po daugybės ankstesniųjų panegirikų šlovinėjai germanybės istorijai, A. Kosertas savo knygoje nepabūgo kritiškiau pažvelgti į praeityje uoliai garlintąjį Vokiečių (Kryžiuočių) ordiną, aštriau parašyti apie tos jėgos agresiją senųjų baltų žemėse. Nebandyta „apvalinti aštresnių kampų“ ir vėlesnių laikotarpių apibūdinimuose. Galima pasidžiaugti įtaigiu Prūsijos kunigaikštystės / hercogystės radimosi aprašymu. Beje, 2025 m. turėtume minėti to savito valstybinio darinio 500–metį, tad A. Koserto knyga čia galėtų padėti daugeliui.

Nuosekliai nagrinėjami vis nauji Prūsijos valstybės istorijos etapai, kartais paieškant eiliniams skaitytojams įdomesnių dalykų. Taip išsamiau rašoma apie legendinę Toravos Anikę ir poetą S. Dachą, romantiškąją karalienę Luizę ir kitką.

Po pagiriamųjų žodžių išties vertingai knygai tenka priminti ir jos trūkumus. Kruopštesnieji istorikai kartais dešimtmečius paskirdavo, berods, nedideliam istorijos reiškiniui nagrinėti, o platesniųjų epochų nebepajėgdavo aprėpti. Šiuo atveju A. Kosertas dar-

bavosi daugiau kaip istorijos populiarintojas, parengęs suvestinę Rytprūsių istorijos apžvalgą. Galima sakyti, kad jo gamintas skiautinyš – iš įvairių lopinėlių sudurstytas audeklas. Deja, ne visad pastebėta, kad kai kurie lopai jau sudūlėję (cituojamos žinios pasenusios ar klaidingos).

Lipdant veikalą iš atskirų gabaliukų, kai kur liko žiojėti nemenkos properšos, ypač Mažosios / Prūsų Lietuvos apibūdinimuose. A. Kosertui narsiai kovojant su vokiškojo nacionalizmo stereotipais, jam nepavyko išvengti kitokių ideologinių ar panašių žabangų.

Knygoje remtasi gausia vokiška literatūra apie Rytprūsius, kur beveik visada kalbėta apie vokiškuosius dalykus. Labiau sekėsi lenkiškajai Mozurijai, apie kurią buvo rimtų vokiškų studijų. Solidžiam literatūros sąrašui rasime nedaug Lietuvos tyrėjų darbų – jų publikacijų vokiečių kalba, dažniau rašant apie atskirus momentus. Atrodo, kad dešimtmečiais lietuviškoje (ir išeivių) spaudoje virusios diskusijos dėl Mažosios Lietuvos knygos autoriaus nepasiekė.

Antai, beveik nieko neparrašyta apie XV a. vykusį lietuvininkų krašto spartų susiformavimą senųjų prūsų genčių žemėse, nepateikiant žinių apie teritorijos apgyvendinimo eigą, buvusių naujaukurių etninę sudėtį ir pan.

Suprantama, kad daug šimtmečių žvelgiant iš Berlyno – Prūsijos valstybės sostinės, Rytprūsiai (kraštas tarp Vyslos ir Nemuno) tebuvo nuošali provincija, o dar atokesnė Mažoji Lietuva (Rytprūsių šiaurinė dalis) jau buvęs visiškas užkampis, kaimiškoji teritorija be kokių nors reikšmingų dalykų, kuris mažai kam terūpėjo.

Antai, knygoje kaip koks nusišnekėjimas pateikiamas „totorių antpuolis“ XVII a. viduryje, karų su Švedija laikais. Buvo galima paaiškinti, kad tuomet į Prūsiją įsiveržusios ATR pajėgos vedėsi samdytų totorių būrius. Šie šurpino vietinius ne vien nuožmiu žiaurumu, bet ir papročiu grobti vaikus ir jaunuolius. Šie kaip paklausė prekė galop atsidurdavo Stambulo, Kairo ir kitose vergų rinkose. Toji palikuonių netektis anuomet ypač gasdino krašto žmones.

Blogiau, kai A. Kosertas (nenurodydamas jokie patikimo šaltinio) p. 111 rašydamas apie Septynerių metų karo laikus, teigia „... okupacinis Rusijos režimas laikėsi korektiškai“. Tuo tarpu uolusis kraštotyriminkas J. Zembrickis rašė apie siaubingą okupantų rusų tuometinį siautėjimą, grobstymus, šventovių naikinimą, kunigų žudymus ir t. t. Yra publikuoti liudininkų atsiminimai apie Ragainės miesto tuometinį suniokojimą. Skelbtos žinios apie grobikiškus rusiškus krašto miškų (tarp jų ir Kuršių Nerijoje) kirtimus ir kitokias okupantų piktadarybes.

Šiuo ir panašiais atvejais knygos autorių gal užliūliavo Gorbačiovo / Jelcino epochoje skelbtas visuotinis palankumas esą demokratėjančiai Rusijai. Prisimenu tuos laikus, kai tarptautiniuose

renginiuose vadinamieji Rusijos istorikai (KGB ar GRU karininkai) šenkėdavo apie ilgaamžius tos imperijos nuopelnus Rytprūsiams. Tada atrodė, kad stebime žlungančios sovietinės valstybės agonijos protrūkius. Dabar jau matosi, kad tai buvo dar agresyvesnės Rusijos imperijos gimdymo sąrėmiai, klojant pamatus hibridiniams karams, įžūliam istorijos perrašymui ir pan.

A. Kosertas beveik nemini 1807 m. – labai svarbaus Prūsijos istorijos periodo, kai beveik žlugusios valstybės valdovai su dvaro likučiais turėjo glaustis Klaipėdoje – nuošaliausioje šalies vietovėje. Rimti tyrėjai rašė, kad būtent ten gimė garsiųjų prūsiškųjų reformų (ir baudžiamos panaikinimo) planai, kad ten darbuosios šalies reformatorių grupelė.

Užsiminus apie Prūsijos valstybės vaidmenį ATR padalijimuose, vėl pasigendame mums svarbaus konkretumo. Neradome aiškių žinių, kad 1795 m. buvo užvaldyta lietuviškoji Užnemunė (Sūduva / Suvalkija), iki pat 1815 m. gyvavusi kaip Naujieji Rytprūsiai. Tik keršijant Prūsijai už jos talkininkavimą Napoleono armijai, jos buvusios valdos buvo apkarpytos, Rusijos imperijai užsigrobiant Užnemunę ir Varšuvos kunigaikštystę (didelę Lenkijos žemių dalį). Tais dešimtmečiais, kai Rytprūsių teritorija driekėsi iki pat Kauno, į Užnemunę keldavosi žmonių iš Mažosios Lietuvos. Tas žemes perėmus carinei Rusijai būta naujos sumaištis, pasitraukimų, verslų žlugimo ir kitko. Pačioje Vokietijoje Naujiesiems Rytprūsiams buvo paskirtos reikšmingos mokslinės studijos, kuriomis A. Kosertas nepasidomėjo.

Galima pasidžiaugti, kad daugiau įvairiapusių žinių apie Mažąją Lietuvą pateikiama XIX a. Rytprūsių aprašyme. Ten (ypač dalyje „Vokietijos imperijos sudėtyje“) norintieji aptiks įdomių dalykų apie lietuvininkų kraštą. Nemažai žodžių paskirta ir egzotiškajai Kuršių nerijai.

Autoriui dėliojant Rytprūsių istorijos apžvalgą iš paskirų fragmentų, daug kur kraštas apibūdinamas „iš viršaus“ – aprašant valdovų, didikų, politikų ir pan. veiklą. Nuo seno Mažoji Lietuva buvo savotiškas politinis autsaideris – didesnės galios neturėjęsios kaimiečių žemės. Todėl mums būtų artimesnis krašto vaizdavimas „iš apačios“ – istorijos vyksmas paprastų kaimo žmonių akimis. Gerai, kad XIX a. aprašymuose esama ir tokių momentų.

Skaitant įdomius puslapius apie Pirmojo pasaulinio karo eigą Rytprūsiose, ten vėl pasigendame žinių apie Mažąją Lietuvą – kovas dėl Tilžės, rusų įsiveržimą į Klaipėdą ir t. t. Apsiribota Vokietijoje žinomais dalykais apie mūšius Mozūrijoje. Nepataisyti kai kurie akivaizdūs riktai (p. 229 – Tanenbergo mūšyje laimėję vokiečiai prarado 13 058 karius, o ten pralaimėję rusai esą vos 120). Galima apgailestauti, kad minint tuometinį Rytprūsių prezidentą Adolfą Tortilovičių fon Batockį nenurodyta jo lietuviška kil-

mė – tas svarbiausias krašto pareigas užėmęs žmogus buvo Tartylos iš Batakių palikuonis.

Gana subalansuotai apibūdintas Klaipėdos krašto atskyrimas nuo Rytprūsių ir tų laikų peripetijos. Gerai, kad išsamiai rašoma apie mums mažai žinomas politines kovas tarpukario laikais Rytprūsių provincijoje. Jaunai Lietuvos Respublikai tuomet vos kuriantis, daugiau tekdavo rūpintis naujos valstybės išgyvenimu, vidaus reikalais, o ne rietenomis pas kaimynus.

A. Kosertas drąsiai aprašė nacionalsocialistų režimo įsigalėjimą Rytprūsiose, tenykštę padėtį. Tos žinios labai svarbios bandantiems suvokti totalitarinio režimo įsitvirtinimo aplinkybes, kai kur atsi- kartojančias ir šiandien. Priekabesnieji vėl pasigestų lietuviškų komentarų. Pvz., kovotojas su nacizmu muzikas Gerhard Lascheit nurodomas kaip Lašeitas, nors jo lietuviški protėviai veikiausiai vadinosi tiesiog Lašaičiais – mums suprantamu asmenvardžiu. Tada tektų pripažinti, kad nacistas Schiedat veikiausiai buvo Žydaitis ar Šydaitis.

Aprašomi šiurpūs nacistinio režimo nusikaltimai pačiuose Rytprūsiose ir kituose kraštuose, atskleidžiant anuometinės tikrovės žiaurias puses.

Antrojo pasaulinio karo pabaigos apibūdinime (p. 357) trumpai ir nelabai teisingai aprašoma gyventojų evakuacija iš Klaipėdos krašto. Nepaminėta ir užsi- tęsusiųjų Klaipėdos apgultis. Gerai, kad nepabūgta rašant „Sovietai [žmones] šaudė, plėšė, prievartavo, degino sodybas“ (p. 361). Pateikti ir sąžiningų rusų kariškių liudijimai apie anuometinius sovietų žvė- riškumus, šiandien Rusijos atkartojamus Ukrainoje.

Išsamiai aprašant pokarinę padėtį buvusiose Rytprūsiose, neišvengta kai kurių riktų. Pvz., p. 375 teigiama „Priešingai nei Lietuvoje ir Lenkijoje, rusai neįsijautė priešiško vokiečių kalbai“. Niekaip negalėčiau pritarti, kad pokarinė Lietuva buvusi antivokiška – ypač patyrus naujųjų „išvaduotojų“ rusišką smurtą. Aš pats dar prisimenu baisią rusų kolonistų neapykantą „vokiečių fašistams“, ja tebesinaudoja ir šiandieninis V. Putino režimas, priešais apskelbdamas ukrainiečius, lietuvius, lenkus ir kitus jam besipriešinančius.

Aprašant pokarinę padėtį Rusijai, Lenkijai ir Lietuvai priskirtose buvusių Rytprūsių dalyse, vis tik nepaminėtas milžiniškas senojo paveldo naikinimo mastas – nuo griaunamų bažnyčių pastatų medžiagų naudojimo kelių remonto darbams iki senųjų kapinių niokojimo, iškasant palaidotųjų palaikus.

A. Kosertui baigiant rašyti knygą santykinio taikingumo laikais, jam dar parūpo pabarti vadinamuosius lietuviškuosius nacionalistus dėl jų pretenzijų. Šiandieninės Rusijos agresijos akivaizdoje tie priekabavimai atrodo gan juokingi – dabar Rytų imperija gviešiasi didelės pasaulio dalies, siekia nušluoti jai nepatikusios istorijos ir kultūros pėdsakus.

Įdomu skaityti apie Rytprūsių problematiką pokarinėje Vokietijoje, tačiau tenka suvokti, kad šiandien ir ten padėtis jau kitokia. A. Koserto knyga labiau lieka liudijimu apie jau praėjusią epochą didžiojoje Vakarų šalyje. Sparčiai bėgant laikui tikrųjų rytprūsičių (gimusių ir augusių prieškario metais) būriai jau išmirė. Šiandieniniams politikams nebereikia atsižvelgti į pabėgėlių iš rytinių žemių reikalavimus, jokie renginiai nebesurinks šimtatūkstantinių rytprūsičių minių, susiburdavusių prieš kelis dešimtmečius. Sumenko buvusios gausios ir galingos išseivų organizacijos, uoliai leisti kraštiečių leidiniai.

Apibendrinant reikia pabrėžti, kad aptariamoji knyga buvo parašyta pirmiausiai remiantis gausiais vokiečių tyrėjų darbais, dar pasitelkti ir lenkų mokslininkų veikalai, kai kur susigundyta prorusiška dezinformacija. Mažiausiai dėmesio teskirta lietuviškiems reikalams.

Žinomą posakį „Jei tavęs nėra žiniasklaidoje, tai tavęs nėra išvis“ galima perfrazuoti ir taip: „Jei lietuvių tyrėjų darbai nepasklinda vokiečių (ir / ar kitomis) kalba, tai pasaulis apie lietuvybę nieko ir nežinos“. Tą gerai suprato pokariu į Vakarus pasitraukę aktyviausieji lietuvininkų veikėjai. Taip energingasis prof. Vilius Pėteraitis visokeriopai stengėsi paleisti į pasaulį „Mažosios Lietuvos enciklopediją (MLE) ir jos lietuviškąją versiją dar spausdinti vokiečių, anglų ir kitomis kalbomis. Deja, MLE IV tomo rengimą užgrobus prorusiškoms jėgoms, prof. V. Pėteraičiui nusenus ir iškeliavus į amžinybę, jo ilgametės pastangos atspindėti Mažosios Lietuvos savitumą ir jos tragišką likimą nuėjo perniek. Nelyg MLE parodija buvo parengtas šiandieninės Rusijos režimui tinkamas „Mažosios Lietuvos žinynas“, kuriame nebeliko skaudžių ir svarbių dalykų apie senąjį baltišką kraštą. Šią dezinformacinę versiją leidžiant užsienio kalbomis, pasaulis daug ko nebesužinos apie sovietų režimo ir rusų kolonistų sunaikintas žemes, ištrintus tenykštės istorijos pėdsakus. Veikiausiai, Rytuose buvo smagiai atžymėta dar viena specialioji operacija priešų teritorijoje, sužlugdžius lietuviškųjų nacionalistų užmačias.

Grįžtant prie A. Koserto knygos, reikia pami-

nėti rūpestingą vertėjos Almos Imbrasienės darbą – neapsiribota vien autoriaus tekstu, pasirūpinta ir gausių krašto vietovardžių lietuviškomis / baltiškais formomis bei kitkuo. Visi turėtume būti dėkingi leidyklai „Briedis“, nepabūgstančiai gausiai leisti įdomių knygų vertimus (dar nesenaiais laikais tie veikalai atitinkamų okupacinių institucijų būtų įvardinti kaip „kontrevoliuciniai ir antisovietiniai“). Bent daliai Lietuvos žmonių jos padės užlopyti nuo sovietinės okupacijos laikų tebežiojančias spragas pasaulio pažinime.

Kaip ir visur, neapsieita be trūkumų. A. Koserto knygos lietuviškajam vertimui būtų labai padėję kvalifikuoto specialisto komentarai, nurodę apeitus lietuviškus / baltiškus momentus, esamus netikslumus.

Liko apmaudžių smulkmenų. Pvz., knygos priešlapio žemėlapyje, kur nurodyti lietuviški vietovardžių atitikmenys, pražiopsota Galdapė / Geldapė, pateikiant vien vokiškąją formą Goldap. Tektų priminti, kad tai buvo K. Donelaičio žemė, seniau į Galdapės jomarkus plūsdavo ne vien lietuvininkai, bet ir kaimynai suvalkiečiai (tarp jų ir didžiojo Jono Basanavičiaus gentainiai). Taip pat buvo nuskriausta ir Ungura, kurios apylinkėse ūkius turėjo ir Purvinai – pateikta vien vokiškoji vietovardžio forma Angerburg.

Menkiau kalbas mokantys gal nepastebės piečiau Galdapės pateikto painaus „vokiško“ vietovardžio Schwentainen. Tai juk viso labo Šventainiai. Tik to krašto entuziastai žino, kad iki pat nelaimingųjų sovietinės okupacijos laikų tame krašte buvo gausu Šventkalnių, Šventkaimių ir panašių vietovardžių, veikiausiai primenančių dar senųjų baltų laikus, buvusius senovinius tikėjimus.

Tą priešlapio žemėlapijį išigudrinta pavadinti „Rytų Prūsija 1920 m.“, patiems leidėjams įklimpus į prorusiškas žabangas. Prieškarinės Lietuvos laikais beveik visur rašyta „Rytprūsiai“ (šis aiškus terminas rūpestingai vartotas lietuviškojo vertimo tekste). Tik sovietmečiu paplito vertalas iš rusiškojo Vostočnaja Prussija, atseit, kažkokia „Rytų Prūsija“ (o ne anksčiau įprasti Rytprūsiai).

Karaliaus Vilhelmo kanalas

Ignas GINIOTIS,

Šilutės Hugo Šojaus muziejaus istorikas

Karaliaus Vilhelmo kanalas, Klaipėdos kanalas, vienintelis dirbtinai sukurtas vandens kelias Lietuvoje, Klaipėdos ir Šilutės rajono savivaldybės teritorijoje. Kelias jungia Miniją su Kuršių mariomis. Ilgis 24 km, plotis 22–30 m, gylis 2,3–3,6 m. Prasideda 18 km nuo Minijos žiočių, ties Lankupiais. Eina į šiaurės vakarus. Baigiasi Malkų įlankoje, Klaipėdos pietiniame pakraštyje¹. Klaipėdos kanalą papildė sureguliuotas Minijos žemupys (ištiesinti upės vingiai, protaka į Atmatą ir kita)².

Karaliaus Vilhelmo kanalo atsiradimo aplinkybės

VIII–XIX a. į Klaipėdos uostą Nemunu buvo plukdoma kertama mediena. Iš Klaipėdos mediena buvo gabenama į Vokietiją, Angliją, Daniją. Mediena buvo gabenama Nemunu įplaukiant į Kuršių marias, praeinant Ventės ragą ir toliau Klaipėdos link. Didžiausias iššūkis laukdavo Ventės rago akvatorijoje – staiga kylančios audros, nepalankūs vėjai ir akmenuoti krantai³. Toks medienos gabenimas buvo nepatogus ir pavojingas. Medienos kroviniai neretai suduždavo ir išsibarstydavo ant akmenuotų ir smėlėtų seklumų ties Ventės Ragu⁴.

Apie 1848 m. Rusnėje apsigyvenę pirmieji medienos pirkliai pradėjo statyti lentpjūves ir iš Nemunu atplukdytų rąstų pjauti lentas bei tašus. Juos laivais gabendavo į Klaipėdą. 1855 m. Rusnėje jau gyveno 33 žydai, vertęsi miško prekyba. Klaipėdos gyventojai

nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio vertėsi prekyba ir medienos apdirbimu. Ši veikla pritraukdavo didelį darbininkų skaičių, o šie keldavosi į priemiesčius, kuriuose įkurdavo lentpjūves⁵.

Pirkliai dažnai patirdavo didelių nuostolių. Yra žinoma, kad 1764 m. per audrą ties Vente apvirto dvi transporto valtys su Karaliaučiaus druska⁶. 1845 m. spalio 28 d. Kuršių mariose įsisiautėjęs uraganas sudraskė sielius prie Ventės rago ir Klaipėdos pirkliais padarė 200 000 M nuostolių⁷. 1862 m. rudenį, ties Vente audra išardė 24 transportus sielių, su 18 000 sijų, apie 1,4 mln. rąstų. Išneštos į jūrą lentos ir nuskendę ažuolo rąstai sudarė 70 000 telerių nuostolių⁸.

Taigi siekiant išvengti nuostolių ir palengvinti laivybą Klaipėdos ir Rusnės pirkliais buvo kilusi mintis iškasti kanalą, apeinant Kuršių marias. Pirmasis kanalo iš Nemuno į Klaipėdą projektas buvo sudarytas 1639 m.⁹, tačiau nebuvo įgyvendintas. Vėliau kanalo įrengimo projektai svarstyti 1764 m., 1811 m., 1822 m., 1845 m.¹⁰, 1858 m.¹¹, tačiau liko neįgyvendinti.

1853–1856 m. Krymo karo metu išaugo krovinių srautas Nemunu. 1854 m. komercijos tarėjas, Klaipėdos pirklijos valdybos vicepirmininkas Johnas

⁵Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693-karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693-karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

⁶Vaičiulytė D. Karaliaus Vilhelmo kanalo lyginamoji analizė: santykis su krašto praeitimi ir dabartimi. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <https://www.gargzdumuziejus.lt/uploads/Leidiniai/VILHELMO_KANALAS.pdf>

⁷Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*. Klaipėda, 2020, p. 168.

⁸Juška A., Rainys A., *Klaipėdos kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.mle.lt/straipsniai/klaipedos-kanalas>>

⁹Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*, Klaipėda, 2020, p.168.

¹⁰Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

¹¹Vaičiulytė D., „Karaliaus Vilhelmo kanalo lyginamoji analizė: santykis su krašto praeitimi ir dabartimi“, p. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <https://www.gargzdumuziejus.lt/uploads/Leidiniai/VILHELMO_KANALAS.pdf>

¹Rainys A., *Karaliaus Vilhelmo kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.vle.lt/straipsnis/karaliaus-vilhelmo-kanalas/>>

²Juška A., Rainys A., *Klaipėdos kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.mle.lt/straipsniai/klaipedos-kanalas>>

³Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693-karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693-karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

⁴Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

Baidoku „META“ atplaukusi grupė ekskursantų prie Karaliaus Vilhelmo kanalo šliuzo Lankupiuose. Šioje vietoje Vilhelmo kanalas jungiasi su Minija. LIETUVOS JŪRŲ MUZIEJAUS FOTOGRAFIJA

Masonas (vienas žymiausių to meto škotų medienos pirklių) ir Gedminų dvaro valdytojas pirklys Karlas Friedrichas Gubba, kiekvienas atskirai už savo lėšas pradėjo rengti kanalo projektą. Gubba siūlė iškasti 7 km kanalą nuo Minijos upės prie Lankupių iki Drevernos upės prie Strykio palivarko. Masonas siūlė kasti kanalą 14 km, nuo Sakučių iki Drevernos upės. Projektai dėl įvairių priežasčių buvo atmesti.

Kanalo įrengimas

Augantys medienos prekybos mastai, didėjantis lentpjūvių bei juose dirbančių žmonių skaičius vertė Klaipėdos kraštą valdžiusią Prūsijos valdžią labiau domėtis kanalo kasimo galimybe. Kreiptasi į Prūsijos karalių Vilhelmą I, prašyta suprojektuoti ir iškasti kanalą taip, kad aplenkėtų Ventės ragą. Galiausiai 1858 m. projektas buvo atnaujintas. Numatyta kanalą kasti nuo Minijos iki Drevernos. Valdžia buvo labai susidomėjusi, todėl vyriausybė nusprendė remti šį projektą ir skirti pradinę finansinę dotaciją, likusią pinigų dalį pirkliai turėjo surinkti patys. Buvo pradėti parengiamieji darbai¹².

1863 m. kovą inspektuoti atvykęs vyresnysis statybos inspektorius Lentzė pasiūlė kanalą kasti ne iki Drevernos upės, bet iki Klaipėdos, iki Smeltės žiočių. Pasiūlymui buvo pritarta¹³. Kasimas buvo numatytas dviem etapais: pirmasis etapas nuo Minijos žiočių iki

Drevernos ir antrasis – nuo Drevernos iki Smeltės. Čia buvo įkurtas medienos uostas ir stambios medienos apdirbimo įmonės (dabar Malkų įlanka ties konteinerių terminalu ir „Vakarų laivų gamykla“)¹⁴.

Išpirkus žemę, už valstybinių mokesčių rinkliavas¹⁵ 1863 m. kovą pradėti pirmojo etapo kanalo kasimo darbai nuo Minijos žiočių iki Drevernos¹⁶. Kanalo statybai vadovavo vokiečių inžinieriai Degneris ir Mohras. Kanalas buvo kasamas ant didžiosios dalies Drevernos upės vagos, kuri buvo Minijos deltos atšaka ir leidosi žemyn marių link¹⁷. Kastas 28–30 m pločio, 3–4 m gylio, bent 15 m pločio dugne, kanalas. Pagrindiniai darbo įrankiai – kastuvai, karučiai, arklių traukiami vežimaičiai¹⁸.

8 kilometrų kanalo ruožas buvo iškastas ir paruoštas naudojimui 1865 m. spalio 16 dieną¹⁹ (kitais

¹⁴Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

¹⁵Vaičiulytė D., „Karaliaus Vilhelmo kanalo lyginamoji analizė: santykis su krašto praeitimi ir dabartimi“, p. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <https://www.gargzdumuziejus.lt/uploads/Leidiniai/VILHELMO_KANALAS.pdf>

¹⁶Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*. Klaipėda, 2020, p. 168.

¹⁷Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

¹⁸Juška A., Rainys A., *Klaipėdos kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.mle.lt/straipsniai/klaipedos-kanalas>>

¹⁹Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*, Klaipėda, 2020, p. 168; Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

¹²Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

¹³Ten pat.

duomenimis spalio 1 d.²⁰). 1865 m. lapkričio 27 d. kanalas buvo oficialiai pavadintas Karaliaus Vilhelmo kanalu – tuo metu Prūsiją valdžiusio karaliaus Frydricho Vilhelmo I garbei²¹.

Antrasis 15 kilometrų kanalo kasimo etapas nuo Drevernos iki Smeltės truko net 8 metus. Toks ilgas laikas buvo ne tik dėl ekonominių sunkumų, bet ir dėl to, kad reikėjo nutiesti naujus kelius, pastatyti keturis tiltus. Be to, 1870–1871 m. prasidėjo Prūsijos–Prancūzijos karas, kuris turėjo didelę įtaką ir kanalo statybai²². Prancūzijai pralaimėjus, paspartinti kanalo darbams nuo 1870 m. paskutiniojo metų ketvirčio buvo atsiųsti ir panaudoti kanalo kasimui apie 690 prancūzų karo belaisvių. Jie pradėjo kanalą kasti nuo Smeltės iki Stariškės kaimo, o kita grupė vietos gyventojų jau penketą metų kanalą kasė nuo Drevernos Smeltės link. Prancūzų belaisviai kanalą kasė apie trejus metus²³.

Kasant kanalą buvo užfiksuotas vienas smurtinės mirties atvejis – prancūzų karo belaisvis nepakluso sargybinio reikalavimui, dėl to ir buvo nudurtas. Iš viso kasant kanalą mirė ne daugiau nei penki karo belaisviai²⁴. Jiems atminti buvo pastatytas obeliskas, šiuo metu kanalo šiauriniame gale įrengta atminimo lenta.

1873 m. rugsėjo 17 d. viso kanalo statyba baigta bei pradėta laivyba. Tik įrengtas vandens kelias tarp Nemuno ir Kuršių Marių buvo 50, 84 km ilgio: pusę kelio sudarė atkarpa Minijos upe nuo Uostadvario iki Lankupių, toliau 6, 6 km atkarpa nuo Lankupių iki Drevernos upės, 1, 88 km Drevernos upe ir paskutinė 15 km atkarpa iki Smeltės priemiesčio. Kelias palei Vilhelmo kanalą nurodomas kairėje pusėje, dešinėje siauras takelis²⁵.

Karaliaus Vilhelmo kanalo trasą sudarė: 700 m Takgrabės kanalas, 20 km Minijos upė, kurios plotis siekė 26–40 m, gylis 1,6–3,0 m; toliau 8,2 km ilgio iškastas kanalas iki Drevernos upės, pastarosios 500 m atkarpa kanaluota ir iškastas 15 km ilgio, 19 m pločio, 1,6 m gylio kanalas iki Smeltės įlankos. Čia buvo įrengtas nuo Kuršių marių srovės apsaugotas sielių uostas su 1,5 km ilgio apsauginiu molu. Visu vakariniu kanalo pakraščiu nutiestas vilkimo kelias.

²⁰Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

²¹Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*. Klaipėda, 2020, p. 168

²²Ten pat, p. 168.

²³Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipėdos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipėdos-kanalas).html)>

²⁴Ten pat.

²⁵Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

Per kanalą pastatyta 10 medinių tiltų (1902–1904 m. mediniai tiltai pakeisti metaliniais. Dalis tiltų kanalo pietų dalyje susprogdinta Antrojo pasaulinio karo metais. Šiuo metu išlikę 2 tiltai su metalinėmis konstrukcijomis ir 7 tiltų atramų liekanos²⁶), kurių aukštis virš vandens buvo 5,15–5,65 m. Tiltų viduryje buvo 1,25 m pločio pakeliamos dalys, kad tiltų plaukiančių laivų stiebai ir garlaivių kaminai. Kanalo statybos kainavo 2,8 mln. Markių, kasmetinės priežiūros išlaidos sudarė 35 000 markių²⁷. Kitais duomenimis visas Karaliaus Vilhelmo kanalo iškasimas, nuo Minijos žiočių iki Smeltės, kainavo apie 1 000 000 sidabrinių talerių²⁸.

Kanalo tiesimo reikmėms buvo sureguliuota ir Minijos vaga. Upės 18,5 km žemupio atkarpoje padaryti keturi darbiniai 10,5 m pločio perkasimai, kuriais buvo ištiesintos upės kilpos: Sakučių perkasas (1878 m.) – 280 m, Bundelių (1878 m.) – 318 m, Jociškių (1896 m.) – 1 350 metrai. Kanalo pradžia buvo skaičiuojama nuo Atmatos. Paplatintas perkasas iš Minijos į Krokų lanką, kad juo būtų galima pavasarį plukdyti sielius iš Krokų lankos žiemos uostų²⁹.

Vandens lygiui stebėti buvo įsteigtos keturios stotys, viena (pirmoji) 1870 m. Drevernoje, 1871 m. dvi Lankupiuose ir 1875 m. viena Smeltėje³⁰. Vandens lygio skirtumai kanale ir Minijos upėje kartais siekdavo iki 3 m (1875 m. balandžio 7 d. užfiksuotas maksimumas siekė 3,03 m)³¹.

Kanalo eksploatacija

Jau 1873 m. rudenį visos sielių vilkstinės iš Atmatos suko į Miniją, iš jos naujuoju kanalu – į Klaipėdos priemiestį Smeltę. Laivyba buvo labai intensyvi, 1875 m. kanalu praplaukė 1024 laivai ir apie 4314 sielių vilkstinių³². Iš pradžių kanalu sielius vilko vyrai eidami pietvakarių krantu, juos palaipsniui pakeitė ratiniai ir sraigtiniai garlaiviai. 1883 m. kanalu jau buvo praplaukęs 1 921 garlaivis. 1892 m. – 708 laivai, 1899 m. – 855, 1908 m. – 1763, 1925 m. – 1 044 laivai, 1928 m. – 1 957, 1932 m. – 2 278 laivai³³.

Svarbiausi taškai medienos prekybos kelyje buvo

²⁶Ten pat.

²⁷Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*, Klaipėda, 2020, p. 168.

²⁸Juška A., Rainys A., *Klaipėdos kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.mle.lt/straipsniai/klaipėdos-kanalas>>

²⁹Juška A., Rainys A., *Klaipėdos kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.mle.lt/straipsniai/klaipėdos-kanalas>>

³⁰Ten pat.

³¹Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*, Klaipėda, 2020, p. 168.

³²Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipėdos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipėdos-kanalas).html)>

³³Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

Baidokas Vilhelmo kanale. LIETUVOS JURŲ MUZIEJAUS FOTOGRAFIJA

Smalininkai ir Tilžė. Rusnėje įsikūrė Klaipėdos medienos pirklių ekspeditoriai ir kelios lentpjūvės. 1885 m. Klaipėdoje medieną apdirbo 18 garinių bei 11 vėjo lentpjūvių. Todėl eksporto mastai kasmet Klaipėdos uoste tik didėjo³⁴.

Mingėje, kaip ir Rusnėje, buvo pastatytas vėjo malūnas-lentpjūvė, kurioje buvo apdirbama mediena: iš rąstų pjaunami balkiai, lentos. Produkcijai išgabenti į Klaipėdos uostą buvo naudojami vytinės, baidokai. Jais pakrauta mediena buvo pristatoma į Klaipėdos Žiemos uostą ir kraunama į laivus³⁵.

Karaliaus Vilhelmo kanalu galėjo plaukti ne aukščiau nei 3,77 m nuo vandens paviršiaus pakrauti krovinių laivai, ne didesnės nei 1,25 m grimzlės, sielių plotis apribotas iki 9,4 m, ilgis – iki 500 metrų. Kanalo priežiūrai sumūryti administraciniai pastatai Sakučiuose (1883 m.) ir trijų butų gyvenamasis namas prie Drevernojos upės susijungimo su kanalu³⁶.

Karaliaus Vilhelmo kanalu buvo leidžiama plaukti ne didesniu kaip 5 km/h greičiu. Kelionė trukdavo 8–9 h (plaukdamis per Kuršių marias laivai Klaipėdą pasiekdavo dukart greičiau), todėl laivai Karaliaus Vilhelmo kanalu naudojami tik esant dideliame Kuršių marių bangavimui. Kanalo pradžioje, ties Lankupiais, įrengtas 157 m ilgio šliuzas, jo galuose – 11 m pločio varstomi vartai. Laivo perkėlimas trukdavo 45 mi-

nutės. Senkant vandeniui abeji vartai būdavo atdari ir vandens lygio keisti nereikėdavo³⁷.

1890 m. kanalas perprofiluotas – dugno plotis 14,78 m ir viršuje (prie 2,3 m gilumo) – 25, 28 m. 1892–1894 m. išplėstas uosto baseinas kanalo žiotyse. Plaunami bangų kranai irdavo, todėl 1893–1895 m. krantai buvo sustiprinti lentinėmis sienelėmis³⁸. 1900–1902 m. gilintas, o 1938 m. pradėti kanalo platinimo 5 metrais darbai³⁹. Tarpukariu kanalas vadinamas Viliaus perkasu.

Po Antrojo pasaulinio karo kanalas prarado turėtą ekonominę reikšmę. Sovietmečiu pervadintas Klaipėdos kanalu. Apie 1960 m. Nemuno deltoje galutinai apmirė sielių kelias. Tačiau dar iki XX a. 7 deš. į Klaipėdos celiuliozės fabriką buvo gabenamos popiermalkės. Iš Klaipėdos į Vilnių ir Kauną plukdoma statybinė medžiaga, plytos, mediena, cementas, celiuliozės popierius, anglis. Laivyba kanale baigėsi 1966 m. šiaurinėje dalyje įrengus Klaipėdos III vandenvietę⁴⁰.

2001 m. rugsėjo 4 d. karaliaus Vilhelmo kanalas

³⁴Vaičiulytė D., „Karaliaus Vilhelmo kanalo lyginamoji analizė: santykis su krašto praeitimi ir dabartimi“, p. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <https://www.gargzdumuziejus.lt/uploads/Leidiniai/VILHELMO_KANALAS.pdf>

³⁵Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*. Klaipėda, 2020, p. 169.

³⁶Ten pat, p. 168.

³⁷Rainys A., *Karaliaus Vilhelmo kanalas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://www.vle.lt/straipsnis/karaliaus-vilhelmo-kanalas/>>

³⁸Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

³⁹Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipėdos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipėdos-kanalas).html)>

⁴⁰Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

ir jam priklausantys statiniai (1. Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas Lankupių šliuzas (25 966); 2. Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas Jokšų tiltas (25 967); 3. Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas Kairių tiltas (25 968); 4. Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas Lankupių šliuzo meistro sodybos namas (25 969); 5. Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas Lankupių šliuzo meistro sodybos ūkinis pastatas (25 970); 6. Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas Lankupių šliuzo meistro sodybos tvartas (25 971)) įtraukti į Lietuvos kultūros vertybių registrą.

Nuo Vilhelmo kanalo įrengimo jis turėjo didžiulę reikšmę prekybai, transportui, medžio apdirbimo pramonei, malūnininkystei, skatino laivininkystės vystymąsi. Tai buvo ir svarbus sausinimo kanalas perkirtęs senuosius pelkynus – išplėtotą polderių sistema ir pievininkystė spartino aplinkinių kaimų plėtrą. Atsirado nauji infrastruktūros objektai – keliai ir tiltai, paspartėjo aplinkinių žemių įsisavinimas⁴¹.

Lankupių šliuzas

Kanalo vandens lygiui reguliuoti 1864 m. Lankupiuose, nuo įplaukos į kanalą pradžios už 500 metrų, įrengtas vienintelis Lietuvoje Lankupės laivybinis

⁴¹Ten pat.

šliuzas⁴². Šliuzu buvo plukdomi sieliai, todėl kameros ilgis buvo ilgesnis nei įprasta – 157 m. Jo galuose įrengti dveji 11 m pločio varstomi metaliniai vartai. Kameros plotis buvo 25 m, grimzlė 1, 25 m.

Lankupių šliuzo meistras 1872–1885 m. nurodomas Vilhelmas Huve. Apie 1909 m. pastatyta išlikusi Lankupių šliuzo meistro sodyba (Lankupių g. Nr. 15). 1960–1961 m. šliuzas atnaujintas⁴³. Kanalo šlaitai ties Svencelės pelke daug žemesni, jame vandens lygis gali kilti tik apie 50 cm nuo įprasto lygio, todėl ir dabar per potvynius šliuzas vis dar naudojamas. Lankupių šliuzo uždarymo procesas trunka apie 2 valandas⁴⁴.

⁴²Demereckas K., *Nemuno delta. Penkių šimtmečių akimirka*, Klaipėda, 2020, p. 168.

⁴³Kultūros vertybių registras. *Karaliaus Vilhelmo kanalo statinių kompleksas (kodas 25965)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2024 m. vasario 15 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/2F67FA7B-9877-44F0-96C2-B45700682F2D>>

⁴⁴Viršilas Ž., *Karaliaus Vilhelmo kanalas (Klaipėdos kanalas)*. [žiūrėta 2024 m. vasario 19 d.] <[https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-\(klaipedos-kanalas\).html](https://www.silokarcema.lt/naujiena/9693_karaliaus-vilhelmo-kanalas-(klaipedos-kanalas).html)>

Gocentų giminės genealogija (17)

Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS,
Vilnius

Tęsinys. Pradžia *Lietuvos evangelikų kelias*, 2015, rugsėjis Nr. 9 (374), p. 10-11.

Mano senolio Augusto brolio Jono Gocento šeima

Jonas Gocentas, Gustavo, ir Elzė Junkarikė, Jono, Gardame

Jonas Gocentas (*Jons Gottsand*), bežemio (*Losmann*) [**Gustavo**] **Gocento** (*August Gottsand*) iš Gardamo (*Gardomen*) ir **Elskės** (*Elske*), g. **Klovikės** (*Klowike*), sūnus, gimė 1874 02 22, krikštijo 1874 02 24 kunigas [Jonas] Pipiras (*Pastor Pipirs*). Krikštatėviai: ??, *Merczus Killat*. Kodėl ši kartą tėvas pavadintas bežemiu? Gal suklysta?

Ar tikrai Jonas buvo Gustavo sūnus? Gal jis jau buvo pabėgęs į Prūsiją, kai šis gimė? Apie tai jau rašyta *Gocentų giminės genealogijoje (3)* (*LEK*, 2015, gruodis (Nr. 12), p. 13).

Pagal mano pusseserę Martą Juškaitę:

Yra dar tokia versija: „Buva Gružauski – arklių kupčiaus – vaiks (M. Ž.) [Marta Žemaitaitienė].

Bet tam prieštarautų „Gustava vaika vadydava žmuonis“ (J.) [Anė Juškienė].

Juons buva kupčiaus vaiks. Aš klausiau sava užšvie-nis, sakau: „Mama, kuoky dabar ty Gucentą yr ir kuoky ty?“ „Je! – Saka, – Juonė yr ir mesa baverdant iš varini ijejė išgrybę.“ (L. G.) [Lėna Gocentienė].

Jonas Gocentas (*Jons Gotsandt*), 29, iš Gardamo (*Gordam?*), †[**Gustavo**] **Gocento** (*August Gotsandt*) ir †**Elzės** (*Else*), g. [**Klovikės**] (*Krebs*), sūnus, ir **Elzė Junkaraitikė** (*Else Junkurat*), 21, iš Buikiškės (*Buikiszka*), **Jono Junkuraičio** (*Jons Junkurat*) ir **Elskės** (*Else*), g. [**Bendikikės**] (*Junkurat*), dukra, paduoti užsakai 1 kartą 1902 12 22, 2 k. 1902 12 29, 3 k. 1903 01 05, sutuokti 1903 01 19 Naumies-tyje (*Aleksandrowskoe*) kunigo [Gustavo] Matisono (*Pastor Mattisson*).

Žmona **Elzė Junkarikė/Junkaraitikė, Jono**, iš Kalininkų.

Kalininkai – kaimas Naumiesčio vlsč. (dab. Žem. Naumiesčio sen., Šilutės rj.), 7 km į r. nuo Že-

maičių Naumiesčio. Prateka upelis Šerinė, kuris įteka į Mirgloną ties Degučiais, 1923 09 17 buvo 9 ūkiai, 83 gyventojai, 1997 m. – 3 ir 4, 2001 m. – 2 gyv.

Jonas Junkurys, Jurgio, ir Elzė Bendikikė, Grytos, Kalininkuose, Buikiškėje

Elskė Junkaraitikė (*Elske Junkarat*), **Jono Junkaraičio** (*Jons Junkarat*) ir **Elskės** (*Elske*), g. **Bendikikės** (*Bendiks*), dukra iš Kalininkų (*Kalninken*), gimė 1882 01 21, krikštijo 1882 01 24 kantorius [Otas Leopoldas] Krėmeris (*cantor Kraemer*) Naumiestyje (*Neustadt*), patvirtino kunigas Pipiras (*Pastor Pipirs*). Krikštatėviai: *Dows Miegalat und Ehefrau Anne & Rose Wenskene*. Vyras **Jonas Gocentas, Gustavo**.

Elskės vardas ir pavardė (t. p. seserų ir brolio) įvairiuose įrašuose skirtingi.

Gryta Junkurikė (*Gryta Junkuries*), savininko (*wirt*) Jono Junkurio (*Jons Junkuries*) ir Elskės (*Elske*), g. Bendikikės (*Bendig*), iš Kalininkų (*Kalleningken*) dukra, gimė 1886 04 29, krikštijo 1886 05 03 kantorius [Mikelis] Kuršaitis (*cantor Kurschat*). Krikštatėviai: *Eduard Lang & Marie Lang*.

Grytė Junkaraitikė (*Gryte Junkarat*), 2 mėn. 6 d., Jono Junkaraičio (*Jons Junkarat*) iš Kalininkų (*Kalleningken*), g. [Kalininkuose] (nenurodyta), mirė 1886 07 03 (palaidota 1886 07 07).

Tėvai iš Kalininkų apie 1888 m. persikėlė į Buikiškę.

[Dvyniai] **Jonas ir Šiulė Junkuraičiai** (*Jons und Szule Junkurat*), Jono Junkuraičio (*Jons Junkurat*) iš Buikiškės (*Buikiszken*) ir Elskės (*Elske*), g. Bendikikės (*Bendig*), vaikai, gimė 1889 11 26, krikštijo 1889 11 27 mokytojas [Hermanas] Manšas (*Mansch*) [iš Margiškių]. Krikštatėviai: *Dows Megalat? & Mare Lange, Szule Lange, Barbe Baltut?*

Jonas Junkurys (*Jons Junkuries*), 1 m. 6 mėn., Jono Junkurio (*Jons Junkuries*) iš [Buikiškės] (*Kallningken*), g. [Buikiškėje] (Kallningken), mirė 1890 04 25 (palaidotas 1890 04 28).

Šiulė Junkaraitikė (*Szule Junkurat*), Jono Junkuraičio (*Jons Junkurat*) iš Buikiškės (*Buikiszken*) ir Elskės (*Elske*), g. Bendikikės (*Bendig*), dukra, gimė 1889 11 26, krikštijo 1889 11 27 mokytojas

Po Rūtos Žemaitaitytės krikštynų 1936 07 19, Gardamas. Iš k. tėvai Endrius ir Marta Žemaitaičiai, krikštatėviai Jurgis Kondrotas, Elzė Bendikienė, Marta Gocentaitė, Jono, Augustas Žemaitaitis / Iš ALGIRDO M. ŽEMAITAIČIO ŠEIMOS ALBUMO

Per kun. Jono Armonaičio kunigystės 25-erių metų jubiliejų Žemaičių Naumiestyje (įšvent. 1950 10 29) iš d. 2 choristas Jonas Liutkus, 3 choristė Natalija Gocentienė, priekyje Asta Septyniūtė, Kurto, 1975 m. / Iš ALGIRDO M. ŽEMAITAIČIO ŠEIMOS ALBUMO

[Hermanas] Manšas (*Mansch*). Krikštatėviai: *Dows Megalat?* & *Mare Lange, Szule Lange, Barbe Baltut?*. Vyras **Jonas Laukaitis, Miko**.

Jonas Laukaitis, Miko, ir **Šiulė Junkuraitikė, Jono**,

Jonas Laukaitis (*Jons Laukat*), Mikelio Laukaičio (*Michael Laukat*) Sugintuose (*Sujint*) ir Elskės (*Elske*), g. Valukaitikės (*Wallukat*), sūnus, gimė 1875 07 28, krikštijo 1875 08 03 kantorius [Vilhelmas?] Šimkaitis (*cantor Schimkat*) Naumiestyje (*Neustadt*). Krikštatėviai: *Anike Gidikene?*, *Mariane Gidikene?*, *Rosalie Rudat, Jons Rimonowski, Marike Walukat*.

Jonas Laukaitis (*Jons Laukat/Laukaitis*), 31, iš Naumiesčio (*Aleksandrowskoe*), g. [Sugintuose] (*X????inti*), **Miko Laukaičio** (*Miks Laukaitis*) ir **Elzės** (*Elza*), g. **Valukaitikės** (*Valukaitis*), sūnus, ir **Šiulė Junkuraitikė** (*Szule Junkuris/Junkurat*), 17, iš Buikiškės (*Buikiszka*), g. Buikiškėje (*Buikiszki*), **Jono Junkuraičio** (*Johann Junkurat*) ir **Elzės** (*Elza*), g. **Bendikikės** (*Bendikas/Bendiks*), dukra, sutuokti 1906 11 19 Naumiestyje (*Aleksandrowskoe*) kunigo [Gustavo] Matisono (*Pastor Mattisson*).

Elzė [Laukaitienė] (*Else Lankat*), g. Valukaitikė (*Walukait*), 75, iš Sugintų (*Suginty*), g. Lykertiškiuose (?*Lukertischken?*), mirė 1918 05 23 (palaidota 1918 05 26).

Lykertiškiai – po karo išnykęs kaimas Traksėdžių vlsč., Šilokarčemos apskr., 4 km į š. nuo Šilutės, minimas 1785 m. 1905 12 01 gyveno 129 žmonės (iš jų su gimt. lietuvių kalba 58, su vokiečių – 68).

Antroji **Jono Laukaičio** santuoka

Jonas Laukaitis, Miko, ir **Elzė Gazonienė (Jokūbpreikšikė), Jono**,

Jonas Laukaitis (*Jons Laukat*), iš Naumiesčio (*Neustadt*), †**Miko Laukaičio** (+*Miks Laukat*) ir †**Elzės** (+*Elza*), g. [**Valukaitikės**] (*Valule?*), sūnus, ir **Elzė Gazonienė** (*Elze Gason?*), g. **Jokūbpreikšikė** (*Jokopreiksch*), iš Degučių (*Degutsch(ė)iai*), **Jono Jokūbpreikšo** (*Jons Jakopreiksch(ð)asch(ð)*) ir **Anės** (*Ane*), g. **Pocikės** (*Pocius?*), dukra, g. Bartininkuose (*Bartininki*), sutuokti 1922 02 21.

Mikelis Laukaitis, Johano L. (Johann L.) ir El-

zės **Jokūbpreikšikės (Else Jokubpreiksz)** sūnus, gimė 1922 11 23.

Elzė Junkurienė/Junkuraitienė (*Elza Junkuris/Junkurat*), g. Bendikikė (*Bendiks*), [42] (?), Jono Junkerio (*Jons Junkeries*) žmona iš Buikiškės (*Buikiszka*), g. Prūsijoje (*Prussia*), mirė 1905 12 29, palaidota 1906 01 02.

Jos motina

Tikriausiai tai ši nesantuokinė **Grytos Bendikikės** dukra **Elzė Bendikikė (Else Bendikike)**, *1863 01 20 Jonaičiuose (*Jonathen*) Verdainės par. (*Ksp. Werden*)), krikštyta 1863 01 22 Verdainėje (*Werden (Kirche)*).

Jos tėvas

Jonas Junkerys g. apie 1843 m.

Jonas Junkerys (*Jons Junkeries*), 74, iš Buikiškės (*Buikischki*), Jurgio Junkurio (*Jurgis Junkuries*) ir žmonos (*Ehefrau*) Bušės (*Busze*) sūnus, g. Gaideliuose (*Gaidelen*), mirė 1917 05 24 (palaidotas 1917 05 26).

Jono brolis **Mikelis Junkerys (Mikkel Junker)** *1831 03 07 Okslindžiuose (*Okslindzen*).

Jų tėvai

Bušė Laukininkaitė (Busze Laukinikate).

Bušė Junkuraitienė (Busze Junkarat), 77, bežemė (*losfrau*) iš Kalininkų (*Kalninken*, g. Okslindžiuose, Vyžių [par.], Prūsijoje (*Okslindzen Wezenia Prussia*)), mirė 1882 03 05, palaidota 1882 03 08.

Okslindžiai – kaimas Vyžių vlsč. (Šilokarčemos apskr., dab. Juknaičių sen., Šilutės rj.), 3 km į š. r. nuo Vyžių, 2 km į r. nuo Juknaičių, kelio Juknaičiai-Pašyšiai deš. pusėje. XIX a. pr. gyveno 57 gyv., buvo 16 *ugniakurų*, 1881 m. – 117 gyv., 19 gyv. pastatų, 1905 m. – 136 gyv. (iš jų 133 lietuviai), 23 gyv. pastatai, 1997 m. buvo 32 ūkiai, 66 gyv., 2001 m. – 67 gyv., 2011 m. – 65 gyv.

Jurgis Junkeraitis (Jurgis Junkeratis) *1813 04 01 Gaideliuose (*Gaidellen*).

Jurgis Junkuryš (*Jurgis Junkuries*), 80, iš Palendrių (*Palendern*), g. [Gaideliuose] (*Okslinden*), mirė 1891 11 21, palaidotas 1891 11 24.

Jo tėvai

Kristupas Junkeraitis (Kristups Junkeratis) ir

?**Vosylaitė** (? *Wosylate*). Tikriausiai suklysta, turėtų būti **Bušė Laukininkikė**.

Kristupas Laukininkas (*Krist.(m) Laukeninks*), iš Naumiesčio (*Neustadt*) (*x*) [vieta neaiški – versta iš vok.]{*Ort unsicher*} ir **Gryta Jecaitė** ar **Gecaitė** (*Gryta Jetzate*), g. 1759 m., iš Okslindžių (*Okslinden*), sutuokti 1779 m. Verdainėje (*Werden (Kirche)*). Dukra **Anikė** (*Annike*) *1870 12 18.

Gryta Laukininkienė †1782 03 16 Okslindžiuose (*Okslindzen*).

Tada **Kristupas** 1782 m. Verdainėje buvo sutuoktas su **Marike Šacike** (*Marike Schatz*). Gimė 4 vaikai (1785–1799). Trečioji žmona **Marė Jesaitikė** (*Mar. Jessate*). Gimė dukra

Bušė Laukininkikė (*Busze Laukeninks*) *1804 08 23 Okslindžiuose (*Okslindzen*), krikštyta 1804 08 24 Verdainėje (*Werden (Kirche)*), **Jurgio Junkerio** žmona, ir sūnus **Dovydas Laukininkas** (*Dowids Laukeninks*) *1802 08 04, krikštytas 1802 05 05 Verdainėje (*Werden (Kirche)*).

Jonas Gocentas, Gustavo sūnus, jaunesnis mano senolio **Augusto** brolis, gimė Gardame, vedė **Elzė Junkarikę** iš Buikiškės kaimo, netoli Degučių. Išaugino gausią šeimą. Bažnyčios komunikantų knygoje minimas *Guttsandt Jons. Atitarnavęs kareivis* (versta iš vok.) 1898 m. (M. Juškaitės inform.). Jeigu mano senolis Augustas buvo labai darbštus ir tvarkingas ūkininkas, pasodinęs didelį sodą, apsirūpinęs malkomis penkeriems metams, blaivininkas, tai jo brolis Jonas buvo visiškai priešingybė. Regis, nebuvo jokio vaismedžio ir vaiskrūmio jo ūkyje. Išgėręs verkdamas ir sakydamas: „Aš dvylikos metų kareivis“. Gal dalyvavo ir Rusijos kare su Japonija? Vagiliaudavo ne tik vaikai. Mano senoliai laikė 20 ar daugiau vištų, o kiaušinių beveik nėra. Mamytės sesuo Elzė pasekė ir pamatė pusseserę Vandą ant girnų malkinėje, kur buvo vienas vištų lizdas. Kartą mano Mamytės broliai Augustas ir Jonas Jurgis išgirdo, kad ant trobos aukšto kažkas vaikšto. Pagalvojo, kad tai katinas ir norėjo jį pagąsdinti su *votegu* (botagu). Tačiau kaip jie nustebė, kad užlipę kopėčiomis pamatė dėdienę Elzė su peiliu rankoje prie lašinių palties. Vaikams pasidarė nesmagu. O *Jonienė* (taip jau tada vadino dėdės Jono žmoną, juos abu tiesiog – *Joniais*) pasiteisino. Sako: „Buvau kieme ir mačiau, kad praėjo Šiūlė ir kažkur dingo. Pagalvojau, ar tik ne ant aukšto prie lašinių? Todėl nuėjau patikrinti, o čia vaikai mane ir užklupo“. Tąkart per Pirmąjį pasaulinį karą ji buvo pasikvietusi kavalierių, nes vyras Jonas buvo rusų kariuomenėje, o kuo pavaišinti neturėjo... Dukra Anė, būsimoji Zalcienė, tai nors pačiupusi šluotą ir užsikišusi už nugaros, atbula eidavo namo. Arba dėdė Jonas kokią kartą vilkdavo malkoms iš brolio kiemo.

Jonas Gocentas mirė 1933 07 21 Gardame, palaidotas Naumiesčio evangelikų kapinėse. Ant paminklo iškalti tėvo Jono (1878–1932) ir sūnaus Dovo (1913–1936) klaidingi gimimo ir mirties metai, o motinos Elzės (1883–1950) gimimo metai.

Apie senąją Gocentų sodybą, kurioje gyveno, persikėlus iš Lazduonėnų į Gardamą, našlė **Rachelė Gocentienė** su vaikais, jau rašyta *Gocentų giminės genealogijoje* (4) (*LEK*, 2016, sausis-vasaris (Nr. 1-2), p. 17). Tikriausiai po vestuvių 1903 m. Jonas ir Elzė Gocentai greta brolio Augusto, mano senolio sodybos, pasistatė savo trobą statmenai vieškeliui ir tvartą su daržine po vienu stogu toje pačioje linijoje į vakarus. Šioje troboje vėliau gyveno dukra Marta Gocentikė su Aloyzu Nausėdu, o po karo apsivedęs ir sūnus Mykolas Gocentas su žmona Natalija Pastarnokaite. Dar kolūkio laikais abiejai pasistatė naujus pastatus – Nausėdai mūrinę sodybą (trobą ir tvartą) už buvusios Gocentų (Žemaitaičių) sodybos link Švėkšnos), Mykolas senoje vietoje medinę trobą (dabar M. Mažvydo g. 5) lygiagrečiai vieškeliui (arčiau jo), mūrinį tvartą su daržine senoje tvarto (*staldo*) vietoje. Dabar pagrindinė vieškelių Švėkšna-Žemaičių Naumiestis dalis (gatvė) per Gardamą pavadinta garbingu Martyno Mažvydo vardu.

1934 m. dalis Gardamo kaimo išsiskirstė vienišais. Visų trijų Gocentų *gyvenimai* (sodybos) liko vietoje.

Jono Gocento žemės sklypas Nr. 5 ribojosi su pusbrolio kataliko Antano Gocento iš kairės ir brolio Augusto 6 sklypu prie pačių sodybų iš dešinės iki *trakos* (dalį šios žemės vėliau valdė dukra Marta Nausėdienė), o dar vieni sklypai Nr. 10 (Jono) ir 11 (Augusto) buvo greta dauboje ir viršuje prie Tenenio upės.

Nors 1944 m. rudenį Gardame nebuvo jokių vokiečių ir rusų susidūrimų, kažkodėl keli raudonarmiečiai (gal mirę nuo žaizdų ar kokios ligos) buvo palaidoti *grabėje* (griovyje) ties našlės *Jonienės* sodyba. Kurį laiką čia stovėjo keli raudoni mediniai trikampiai su raudona žvaigžde viršuje. Vėliau jie buvo perkelti į Žemaičių Naumiesčio sovietinių karių kapines. Teko ir mano Tėveliui Endriui Žemaitaičiui, atkasus žemę, su *vertekliu* (dvinagės metalinės šakės užlenktais galais mėšlui tvarte išjudinti ar jį iš vežimo išversti dirvoje) jų dvokiančius palaikus įkelti į vežimą (išsiterliojo jo dugninė, pro plyšius varvėjo skystis ant vieškelių) ir vežti į valsčiaus centrą.

Jonas ir Elzė Gocentai išaugino 9 vaikus iš 10 gimusių.

Vaikai: **Anė, Marė Zuzana, Natalija Marta, Jonas, Dovas, Emilija Vanda, Albertas, Liudvikas, Elzė, Mykolas (Mikelis)**.

Anė Gocentikė (*Anna Gotcent/Gutsandt*), Jono Gocento (*Johann Gotcent/Gutsandt*) ir Elzės (*Else*), g. Junkurikės (*Junkuris/Junkuries*), dukra, gimė Gardame (*Gordami*) 1903 12 02, krikštijo 1903 12 12 Naumiesčio (*Aleksandrovska*) kantorius [Frydrichas] Megnis (*cantor Megnis*). Krikštatėviai: *Erdman Bendiks, A. Bendiks, A. Gotcent, M. Gotcent*.

Anė (*Anna*, 1903 12 02–1963), vyras iš Ramoniškių (*Ramonischken*) **Jonas Zalcas** (*Jons Salzas*, 1897 06 18–1963), sutuokti 1923 10 06, 13 vaikų

Du Odontologų rūmų nariai – gyd. odontologė Gražina Macnorienė ir gyd. odontologas Arūnas Medzevičius 2023 05 02, Vilnius / NUOTRAUKA IŠ INTERNETO

šeima. Gyveno Žiogų kaime. Abu mirė nuo vėžio tą patį mėnesį.

Marė Zuzana Gocentikė (*Maria Susana*, 1905 06 26–1905 08 27).

Marė Zuzana Gocentikė (*Maria Susanna Gotzeit/Gottsandt*), Jono Gocento (*Johann Gotzeit/Gottsandt*) ir žmonos Elzės (*Elza*), g. Junkurikės (*Junkuris/Junkuries*), dukra, gimė Gardame (*Gordami*) 1905 06 26, krikštijo 1905 07 03 Naumiesčio (*Aleksandrovske*) kantorius [Frydrichas] Megnis (*cantor Megnis*). Krikštatėviai: *David Srugis, Robert Horn, Elza Junkuris & Schule Junkuris*.

Marė Zuzana Gocentikė (*Maria Susanna Gottsendt*), Jono Gocento (*Johann Gottsendt*) ir žmonos Elzės (*Elza*), g. Junkurikės (*Junkuris*), dukra, g. Gardame (*Garda????*), mirė 1905 08 27 (vaikiškas viduriavimas, palaidota 1905 08 30).

Natalė Marta Gocentikė (*Natalia Martha Gotcent/Gottsandt*), Jono Gocento (*Johann Gotcent/Gottsandt*) ir žmonos Elzės (*Elza/Else*), g. Junkurikės (*Junkuris/Junkuries*), dukra, gimė Gardame (*Gordami*) 1906 12 29, krikštijo 1907 01 07 Naumiestyje (*Aleksandrovske*) kunigas [Gustavas] Matisonas (*Pastor Mattisson*). Krikštatėviai: *David/Dows Srugis, Busza? Srugis, B. Gerke & E. Junkuries*.

Marta (*Natalie Martha* 1906 12 29–1992 01 19). Gyveno Gardame, palaidota Žemaičių Naumiestyje greta dukros. Vyras **Aloyzas** (*Eliozas* šnk.) **Nausėdas** (g. 1904 m., katalikas), palaidotas Gardame. Duktė **Alma** (1936–1950) mirė nuo džiovos. Gal todėl, kad buvo tik civilinė santuoka, įrašyta motinos mergautine pavarde, nors ant kapo paminklo – Nausėdaitė ir klaidingi gimimo metai – 1937.

Adolfina Alma Gocentaitė (*Adolfina Alma Gocentaite Gocentaitė*), Natalės Martos Gocentaitės (*Natalie Marta Gocentaitė*) dukra, gimė Gardame (*Gardomo*) 1936 10 19, krikštijo 1936 10 31 Naumiesčio kantorius [Jonas] Kutra (*Naumiestsch(ė)io L. C. cantor Kutra*). Krikštatėviai: *Jonas Gocentas, Else Gocentaitė*.

Jonas Gocentas (*Jons Gotcent/Gottsandt*), Jono

Gocento (*Jons Gotcent/Gottsandt*) ir žmonos Elzės (*Elza*), g. Junkurikės (*Junkuries*), sūnus, gimė Gardame (*Gordoma*) 1908 12 16, krikštijo 1908 12 25 Naumiesčio kantorius [Frydrichas] Megnis (*cantor Megnis*). Krikštatėviai: *Erdman Bendiks, A. Bendiks, A. Gotcent, M. Gotcent*.

Jonas (1908 12 16–1984 01 25), **Jono** sūnus. Žmona iš Ramučių **Ana Butkeraitikė**. Vėliau gyveno Naumiestyje, stalius. Vaikai: **Dytrichas Manfredas, Viktoras**. *Išzydleravo* 1941 m. Po karo atsidūrė Australijoje. Sovietmečio laikraštysje *Gimtas kraštas* – apie jo lankymąsi Lietuvoje.

Apie **Dieterį Fredą Gocentą** (g. 1940 08 20 Pašiliškiuose, dab. Šilutės rj.) iš Australijos skambino mano pusseserė Rūta Gocentaitė iš Kauno (2005 10 27), prašydama padėti nustatyti jo giminystės ryšį su gardamiškiais Gocentais. Jis domisi savo kilme ir šeštadienį (spalio 29 d.) žada pas juos užsukti, prieš išvykdamas į Australiją, kur žiemomis gyvena. Apie jį 1984 m. buvau girdėjęs iš garsaus Lietuvos automobilių lenktynininko Stasio Brundzos, kurio sportinių automobilių rengimo varžyboms baras, vėliau atskira įmonėlė, buvo Vilniaus autoremontu gamykloje, kurioje aš dirbau. Mūsų pusbrolis Vytautas Gocentas buvo su Fredu susitikęs, taip pat šis australas, turintis ir Lietuvos pilietybę, kalbėjosi su jo mama Lėna Gocentiene Klaipėdoje. Apie jo sportinius laimėjimus yra daug medžiagos internete. Pagal *Lietuvių pavardžių žodyną* (1985, A–K, p. 686) prieš Antrąjį pasaulinį karą Lietuvoje gyveno 7 Gocentų šeimos (Kaune, Miroslove, Simne (2), Žem. Naumiestyje (3)). Tuo metu [2005 m.] (www.takas.lt) fiksuotą laidinį telefoną Lietuvoje turi: Gocentas – 11, Gocentienė – 3, Gocentaitė – 1. Beje, tame sąrašė yra ir mūsų mirusio dėdės Alberto Gocento telefonas, matyt, dukra Rūta nepersiregistravo. Apie jį str.: Arūnas Karaliūnas *Emigrantas tapo ralio įžymybe*. *Greitkelis*, Nr. 40, p. 8 (*Lietuvos rytas*, 1999 10 21, Nr. 246).

Mirus žmonai, Kaune vedė pusseserę Liudviko Gocento dukrą Ramunę.

Apie jį rašoma *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* (VLE).

Gocentas Dieter Manfred (Dyteris Manfredas **Göcentas**) *1940 05 20 Pašiliškiai (Norkaičių vlsč., Šilutės apskr.) †2013 04 01, Australijos ir Lietuvos automobilininkas. Nuo 1950 gyveno Australijoje. Azijos (1988, 1991–92), Australijos (1987), Malaizijos (1981, 1986, 1991–92), Indonezijos (1990, 1992), Tailando (1992) šalių automobilių ralio absoliutusias čempionas, pasaulio čempionato (1992) Naujosios Zelandijos etapo trečiosios vietos laimėtojas. Daugelio kitų tarptautinių ralio lenktynių nugalėtojas ir prizininkas. Nuo 2000 atstovavo Lietuvai.

Valentinas Aleksa

Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/dieter-manfred-gocentas/>

Dovydas/Dovas Gocentas (*David/Dows Gotzant/Gottsandt*), Jono Gocento (*Johann/Jons Gotzant/Gottsandt*) ir žmonos Elzės (*Else*) g. Junkurikės (*Junkuris/Junkuries*), sūnus, gimė Gardame (*Gord????*) 1910 03 02, krikštijo 1910 03 07 Naumiestyje (*Aleksandrovsko*) kantorius [Frydrichas] Megnis (*cantor Megne*). Krikštatėviai: *Dows Srugis, Busze Srugis, August & Maria Gottsandt*.

Dovas Gocentas, 27, ūkininkės, mirusio Jono Gocento ir gyv. Elzės Gocentienės, g. Junkarytės, sūnus iš Gardamo Naumiesčio valsč. Tauragės apskr., mirė 1937 06 20 15 val., g. Gardame, g. 1910 m. kovo 2 d., jaunikaitis, nevedęs, vidurinė plaučių liga, palaidotas Naumiesčio evangelikų kapinėse šalia tėvo. Vėliau čia atgulė ir motina Elzė. Ant paminklo klaidinga gimimo ir mirties data.

Dovas (1910 03 02–1937 06 20, plaučių džiova).

Emilė Vanda Gocentikė (*Emilie Wanda Gotzandt/Gottsandt*), Jono Gocento (*Johann Gotzandt/Gottsandt*) ir Elzės (Elza), g. Junkurikės (*Junkuris/Junkuries*), dukra, gimė Gardame (Gardami) 1911 12 09 8 val. vakaro, krikštijo 1911 12 25 Naumiesčio (*Aleksandrovsko*) kantorius [Frydrichas] Megnis (*cantor Megne*). Krikštatėviai: *Kristups Junkuris, Katre Junkuris, Jons Genczas & Elza Genczas*.

Darbininkė **Vanda** (*Emilie Wanda*, 1911 12 09–1981 m. nuo vėžio). Vyras šaltkalvis **Kazimieras Jakutis**, 1906 02 27 Rušupiuose, Kretingos apskr., krikštytas Skuodo RK bažnyčioje. Civilinė santuoka Klaipėdoje 1936 12 22. Gyveno Klaipėdoje Gulbių g. 7, po karo – Kaune. Vaikai **Regina** ir **Romas**.

[**Albertas**] **Mikelis Gocentas** (*Albinus Michael Gottsendt*), Jono Gocento (*Johann Gottsendt*) ir Elzės (Elza), g. Junkurikės (*Junkuris/Junkuries*), sūnus, gimė [Gardame] (????????) 1913 05 19, krikštijo 1913 06 02 Naumiesčio (*Aleksandrovsko*) kantorius [Frydrichas] Megnis (*cantor Megne*). Krikštatėviai: *Dows Jessaitis, Eva Jessaitis, Dows Srugis & Busze Srugis*. Vėliau žinomas tik **Alberto** vardu.

Albertas (1913 05 19–1952 m., buvo tik bažnyčioje susituokę) vedė **Valę Nausėdikę** (1926–2013), katalikę iš Gardamo. Šeima gyveno Ramoniškių k.

Paskui žmona gyveno Gardame, kur ir mirė. Sūnus **Antanas Nausėdas** (1950–2013 m. Kaune). Pačioje kolūkio pradžioje gardamiškiai vyrai pirmą kartą ėjo šienauti prie Tenenio nuo Lurdo ir medinio tilto iki buvusio Jono Balnio vandens malūno (kairiajame krante) dešiniajame upės krante. Kartu su kitais vaikaliais ėjome iš paskos. Prie į Sibirą ištremtos našlės Izabelės Butkienės (ir dvejomis dukromis) vienintelio tuo metu medinio dviaukščio namo miestelyje, kuriame buvo *stribų* būstinė, vienas iš jų nusikeikė – *banditas* – apie Albertą Gocentą, kuris sulopytomis kelnėmis ir basas su dalgiu ant peties ėjo pjovėjų gale. Grįžusiai iš tremties minėtai našlei, kolūkio pirmininkas suteikė „malonę“ – leido apsigyventi savo namo antro aukšto mažame kambarėlyje iki mirties. Dabar Butkų sodybos vietoje (pačiame Gardamo centre) stovi ažuolinis paminklas Martynui Mažvydui (2007 05 04, skulptorius Vytautas Bliūdžius iš Švėkšnos).

Valės motina Nausėdienė buvo vadinama „Leksiene“, nes miręs vyras buvo Aleksandras. Gyveno Gardame prie senojo kelio į Žiogus, kitapus jo stovėjo maža medinė klėtelė, kerojo didelė liepa (kapinių link).

Liudvikas Gocentas (*Ludwig Gotcent*), Jono Gocento (*Johann Gotcent*) ir Elzės (*Else*) g. Junkurikės (*Junkuris*), sūnus, gimė Gardame (*Gardami*) 1915 04 07 2 val. nakties, krikštijo 1915 04 10 Gardame Gotlybas Heidekas (*Gotlieb Heydek*). Krikštatėviai: *Johann Gotcent, Augusta Kiaupa*.

Gotlybas Heidekas su šeima gyveno Naumiestyje, atsikėlęs iš Švėkšnos.

Liudvikas (1915 04 07–2003 02 09 Kaune), po karo iš Klaipėdos (savo butą Gėlių g. 18, dabar Gėlių g. 20-2, paliko pusbroliui teisininkui Jonui Jurgiui Gocentui iš Tauragės) dėl kenksmingų darbo sąlygų Celiuliozės ir popieriaus fabrike 1946 metų gruodį grįžo į Kauną. Žmona **Ona Kareivaitė** (1920–1992). Dvi dukros: Ramunė Gocentienė, kita Dunaitienė.

Elzė Gocentikė (*Else Gutsend*), Jono Gocento (*Johann G.*) ir Elzės (*Else*), g. Junkurikės (*Junker*), dukra, gimė 1920 08 10.

Elzė (g. 1920 08 10, *Karalienė, Lukošienė, Razmienė*) 2009 m. gyveno Sausgalviuose. Sūnūs **Karalius** ir **Lukošius** tada jau buvo mirę.

Mikelis Martynas Gocentas (*Mikelis Mertin Gotsand*), Jono Gocento (*Jons G.*) ir Elzės (*Else*), g. Junkurikės (*Junkuries*), sūnus, gimė 1926 10 06.

Mykolas (*Mikelis Mertin*, 1926 10 06–2007 06 19) gyveno tėviškėje Gardame, juodaplaukis garbanius, bažnyčios choristas. Vedė 1948 m. Žmona **Natalija Pastarnokaitė** (1927 02 13–2021), iš Žemaičių Naumiesčio (siuvėja, ilgametė bažnyčios choristė). Berods, paskutinė liuteronė Gardame.

Natalijos tėvai

Vasilius Pastarnokas (1878–1975, caro laikų rusas Lietuvoje) ir **Elzė Bitinikė** (*Elske Bittins*, 1896 08 15–1983), **Jokūbo Bitino** (*Jakob Bittins*) ir **Marės Rosvaldikės** (*Mare Rosswald*) iš Žiogaičių (*Zogaiten*), dukra.

Žemaičių Naumiesčio choristės Anutės Balseraitytės laidotuovės Jurbarko ev. kapinėse 1969 09 10. Iš k. kun. Jonas Armonaitis, Endrius Žemaitaitis, ?, kun. Jurgis Gavėnis, Jonas Liutkus, Kurtas Septynius, 3 neatpažinti, Mykolas Gocentas, ?, Ona Lileikienė (Zalcaitė), ?, Natalija Gocentienė, 3 neatpažinti, Andrius Armonaitis, Mina Junkarienė. / Iš Algirdo M. Žemaitaičio šeimos albumo

Mykolas kolūkyje dirbo apskaitininku. 1995 07 19 jam operuota širdis – įstatė veną. Dukros: **Gražina** (g. 1954 m., **Macnorienė**, dvi dukros), stomatologė, gyvena Klaipėdoje, ir **Lilija** (g. 1955 m., **Globienė**), kirpėja, gyvena Tauragėje.

2023 05 02 Vilniuje per tradicinius Nusipelnusių medikų apdovanojimus sveikatos apsaugos ministras Arūnas Dulkys specialiu garbės ženklu apdovanojo ir **Odontologų rūmų narę – gyd. odontologę Gražiną Macnorienę.**

Gyd. odontologė G. Macnorienė visą savo karjerą dirba Klaipėdoje. Darbą pradėjusi tuometinėje Klaipėdos miesto Stomatologijos poliklinikoje, dabar ji dirba Jūrininkų sveikatos priežiūros centre. Nuo 2004-ųjų iki 2014-ųjų ji taip pat dirbo dėstytoja Klaipėdos valstybinėje kolegijoje, vadovavo Burnos higienos ir Odontologinės priežiūros studijų programų studentų baigiamiesiems darbams. Nuo 2014 metų G. Macnorienė pirmininkauja Burnos higienos ir Odontologinės priežiūros kvalifikavimo komisijų darbui, teikia rekomendacijas studentų baigiamojo etapo užduočių ir kvalifikavimo egzaminų organizavimo tobulinimui.

Gydytoja odontologė G. Macnorienė vertinama už profesionalumą ir atsidavimą savo profesijai, praktinio ir valstybinio darbo patirtį, užsidegimą ugdant jaunuosius burnos priežiūros specialistus ir tobulinant

Jono, Elzės, Dovo Gocentų kapo paminklas Žemaičių Naumiesčio ev. kapinėse 2011 08 13 / ALGIRDO M. ŽEMAITAIČIO NUOTR.

jų rengimą, aktyvumą aukštosios mokyklos akademinėje veikloje.

Anatolijus Žibaitis knygoje *Gardamo istorijos vingiai*, 2017, (p. 99-100, 147, 246) trumpai pristato ir šią Gocentų šeimą. Tik klaidingai nurodo Martos ir Aloyzo Nausėdų gyvenamą vietą – Mažvydo ir Šaulių gatvių sankryžą.

Diktatorius pusdieniui

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS,
Rokiškis

Lietuvos istorijoje buvo ne vienas sudėtingas laikotarpis, kai sprendėsi valstybės likimas. Toks laikotarpis buvo ir 1918 metų gruodžio mėnesio antroje pusėje, kai bolševikai kėsinosi užimti ne tik Vilnių, bet ir visą Lietuvą. Premjero Augustino Voldemaro vykdyta pacifistinė politika paliko Lietuvą bolševikinės invazijos akivaizdoje be policijos ir kariuomenės. Kas inicijavo Mykolo Sleževičiaus paskyrimą naujos vyriausybės premjeru, kuris suspėjo iki užplūstant bolševikams sostinę, su Kaziu Škirpa 1919 01 01 Vilniuje tik vėliavą ant Gedimino pilies iškelti.

A. Voldemaro paskyrimo aplinkybės ganėtinai aiškios, nes pagal Lietuvos Laikinąją Konstituciją, Prezidiumas, Valstybės Tarybos vardu, kviečia ministrų pirmininką ir paveda jam sudaryti Ministrų kabinetą.¹ Lietuvos Valstybės Tarybos² 1918 11 05 posėdyje Antanas Smetona informavo, kad Prezidiumas³, remdamasis Laikinosios Konstitucijos dėsniais pasikvietė premjerą ministrų prof. Voldemarą ir pavedė jam sudaryti Ministrų kabinetą.⁴ Minimame posėdyje dalyvavo visi Tarybos nariai, išskyrus Joną Vailokaitį, kunigą Kazimierą Steponą Šaulį ir Praną Dovydaitį. Egzistuojančiuose Lietuvos Tarybos Prezidiumo protokoluose apie A. Voldemaro pakvietimą neužsimenama.⁵ Deja, nėra žinomi nei Lietuvos Valstybės Tarybos, nei Prezidiumo posėdžių protokolai,

rašyti antroje gruodžio pusėje. Todėl neaišku, kas inicijavo M. Sleževičiaus paskyrimą premjeru.

Juozas Tumas straipsnyje „Benepersdaug „valdžių““ rašo, kad Eidukevičius su Šimelevičiumi-Reisinu gruodžio 18 dieną paskelbė Vilniui, kad nuo šio laiko jie, pasivadinę darbininkų Taryba, yra vienintelė teisėta valdžia ir visi nesipriešindami turi klausyti.⁶ Buvo tarp jų ir Andrius Domaševičius. Mykolas Sleževičius atvyko į Vilnių 1918 12 19.⁷ Sekančią dieną susitikęs su Felicija Bortkevičiene jai pasakė, kad bolševikai Vilniuje bus ne anksčiau kaip po dešimties dienų, todėl nereikia skubėti išvažiuoti, bet organizuoti sostinės gynybą. Tą pačią dieną apsilankęs Valstybės Taryboje susitiko su Stasiu Šilingu⁸, iš kurio sužinojo, kad vyriausybė ir Tarybos Prezidiumas išvažiuoja iš Vilniaus į Vakarų Europą.⁹ Gruodžio 21 dieną M. Sleževičius sužino, kad p. Smetona, p. Voldemaras ir p.p. Yčai gruodžio 20 dienos vakare išvažiavo į Berlyną. 1918 12 23 Stasys Šilingas atsisakė diktatoriaus pareigų ir į jas, būdamas Prezidiumo vicepirmininku, savo raštu paskyrė M. Sleževičių. Tą pačią dieną po pokalbio su M. Biržiška, Petru Leonu, Alekna, Stasiškiu, M. Sleževičius diktatoriaus pareigų atsisakė. Apie tas kovas dėl valdžios J. Tumas rašė: „Kuo ne visi, visą laiką pravertę, begriaudami Lietuvos Valstybės Tarybą, dabar griebiasi vieno žmogaus diktatūros: vieni „legaliu“ keliu, Tarybos įgaliojimu, kad neiširtų bent tai, kas jau padaryta naujai statomos valstybės pamate; kiti keliu priešingųjų Tarybai žmonių.“¹⁰ Signataras Justinas Staugaitis prisiminimuose užsimena, kad M. Sleževičius katalikams buvo žinomas

¹Sudarė Raimundas Lopata, Alfonsas Eidintas Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 m. dokumentuose. Vilnius. 2017. p.598

²Nuo 1918 liepos 11 dienos Lietuvos Taryba buvo pavadinta Lietuvos Valstybės Taryba. Taryba atliko parlamento funkcijas, o jos Prezidiumas nuo 1918 11 02 vykdė Prezidento funkcijas.

³Maksimaitis M. Apie dvilypę valstybės tarybos prezidiumo teisę 1918 metų Lietuvos laikinojoje konstitucijoje // Jurisprudencija [Jurisprudencija]. 2009, Nr. 2 (116), p. 9–21

⁴Sudarė Raimundas Lopata, Alfonsas Eidintas Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 m. dokumentuose. Vilnius. 2017. p. 600

⁵Eidintas A., Lopata R. Lietuvos Tarybos prezidiumo 1918 m. posėdžių protokolai//Lietuvos istorijos metraštis 1990. Vilnius 1992. p. 101–139.

⁶Tumas J. Benepersdaug „valdžių“ // Lietuvos aidas 1918 12 20. Nr.161(209).p.2.

⁷Toliušis Z. Mykolas Sleževičius (1882–1939) Biorafijos bruožai. Kaunas 1940. p. 19.

⁸Toliušis Z. Mykolas Sleževičius (1882–1939) Biorafijos bruožai. Kaunas 1940. p.20.

⁹Už laisvę, žemę ir duoną. Iš pasikalbėjimo su buv. min. pirm. Mykolu Sleževičium //Lietuvos žinios 1939 02 15 Nr. 38. p. 6.

¹⁰Tumas J. Nerimo laiko Ramioji Naktis. // Lietuvos aidas 1918 12 2. Nr.164(212) p.2.

kaip socialistas.¹¹ Katalikams į premjero postą labiau tiko Stasys Šilingas, bet jis netiko kairiesiems. Reikia pastebėti, kad niekas iš kabineto narių nenorėjo jam vadovauti.¹² Minėtame straipsnyje J. Tumas kvietė Lietuvos piliečius, „nors pavojaus valandai pabūti Broliais; nors gi tik žmonėmis geros valios, kurie jei dar nesukalbami, tai tegu parodo, kad gali būti bent, nebe ilgai betrukus, sukalbami. Šventosios Nakties, Kūčių ramybė tenuraminie mūsų širdis.“¹³

Visi ruošėsi Kalėdoms

Pakvietimo eiti premjero pareigas smulkmenų Valstybės Tarybos ir Prezidiumo protokoluose nėra todėl, kad to laikotarpio protokolų tiesiog nėra. Matyt, vis dėlto dingo, nes sekretorę Valstybės Taryba turėjo. Iš M. Sleževičiaus atsiminimų žinoma, kad jis siekė suspenduoti Tarybos veiklą.¹⁴ Tik nenurodo su kuo kontaktavo iš Tarybos narių be Stasio Šilingo, kai buvo siūlomas į premjero postą. Paskyrimo į premjero postą smulkmenas sužinome iš Valstybės Tarybos sekretorės Birutės Novickienės prisiminimų: „Antras ryškus vaizdas, kuris primena man M. Sleževičių buvo Vilniuje 1918 m. gruodžio mėn., prieš pat Kalėdas. Turėjau laimės dirbti Valstybės tarybos raštinėje. Tai buvo pirmojo, nenusisekusio, ministrų kabineto laikotarpis. Prof. A. Voldemaras jau buvo išvykęs į užsienį. Jautėsi pakrikimas. Ir štai, mane kviečia į Tarybos pirmininko kambarį. Tarybos vice-pirmininkas kun. J. Staugaitis (kiek pamenu, kambaryje buvo dar kun. V. Mironas, kun. A. Petrulis ir Donatas Malinauskas) klausia mane: „Ar pažįsti Mykolą Sleževičių?“ „-Taip“, atsakau „-Tai bėk tuojau Jurgio prospektu Katedros link. Sleževičius nuėjo ta kryptimi. Atgabenk mums jį čia.“ Kreipdamasis į

Valstybės tarybos narius, esančius kambaryje, ir lyg paaikškindamas man duotą pavedimą bei tęsdamas savo mintį, pridūrė: „-Tai vienintelis žmogus, kurs šiuo metu savo energija gali išgelbėti Lietuvą.“¹⁵ Kun. A. Petrulis, kun. V. Mironas ir D. Malinauskas nebuvo prezidiumo nariai. Tik vėliau Birutei Novickienei paaikškėjo, „kad tąsyk Valstybės taryba pavedė jam sudaryti antrąjį ministerių kabinetą, – tą mūsų vyriausybę, kuri kūrė Lietuvą iš nieko, sukėlė krašto pasitikėjimą savomis jėgomis ir ryžtingumą žygiams, kurie dabar, istorinėje perspektyvoje, atrodo neįtikėtini, pasakiški, o buvo tikrai didvyriški.“¹⁶ Spauda apie vyriausybės suformavimą paskelbė tik 1918 12 26, nors visi darbai, anot M. Sleževičiaus, buvo baigti 1918 12 24.¹⁷ Buvo prieškalėdinis laikotarpis ir 1918 12 24 7 valandą ryto kun. J. Staugaitis išvyko Aukštojon Panemunėn, nes buvo tos parapijos klebonas. O minimas pasitarimas vyko 1918 12 23, kai kurie Tarybos nariai buvo pasiruošę švęsti Kalėdas Vilniuje su šeimomis.¹⁸ Prieš Kalėdas Lietuvos likimą nulėmė asmenys buvo kun. J. Staugaitis, kun. Vladas Mironas, kun. Alfonsas Petrulis, Donatas Malinauskas ir Stasys Šilingas, kuris tvirtino, kad Mykolas Sleževičius yra tikras lietuvis patriotas ir dėl raudonojo skarmalo Lietuvos neparduosias.¹⁹ Donatas Malinauskas pažinojo M. Sleževičių dar iki karo, kartu darbavosi „Lietuvių kalbos mokymo komitete“, „Rūtos“ draugijoje.²⁰ Bolševikinis perversmas Rusijoje įtakojo ir politinius procesus Lietuvoje. Būta stipraus susidūrimo tarp katalikų ir kairiųjų. Deja, trūksta to laikotarpio Valstybės Tarybos ir Prezidiumo protokolų. Rašytojas Jurgis Gliuda tų dienų įvykius pavaizdavo romane „Sunkiausiu keliu“.

15Mykolas Sleževičius 1954 Terra. Chicago p, 304-305

16Mykolas Sleževičius 1954 Terra. Chicago p, 305

17Toliušis Z. Mykolas Sleževičius (1882-1939) Biorafijos bruožai. Kaunas 1940. p.22.

18Staugaitis J.Mano atsiminimai Vilnius 1995. p.239

19Staugaitis J.Mano atsiminimai Vilnius 1995. p.238

20Tamošaitis M. Atsisakęs būti Lietuvos diktatoriumi. Mykolo Sleževičiaus politinė biografija. Vilnius. 2020. p. 54,56.

11Staugaitis J.Mano atsiminimai Vilnius 1995. p.238.

12Staugaitis J.Mano atsiminimai Vilnius 1995. p.238.

13Tumas J. Nerimo laiko Ramioji Naktis. // Lietuvos aidas 1918 12 2. Nr.164(212) p.2.

14Toliušis Z. Mykolas Sleževičius (1882-1939) Biorafijos bruožai. Kaunas 1940. p.22.

Prezidento Antano Smetonos pasitraukimas iš Lietuvos ir emigracija į JAV

Dr. Ingrida JAKUBAVIČIENĖ,
Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros Kaune istorikė

Prezidentas A. Smetona svečiuojasi Tabor Farmoje, 1941 m.
ISTORINĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA KAUNE NUOTR.

1940 m. birželio 15-oji, paskutinė A. Smetonos praleista diena Lietuvoje, verčia įsigilinti, kas lėmė jo sprendimą pasitraukti iš šalies. Žinome, kad nesulaukęs Vyriausybės narių ir kariuomenės vado palaikymo priešintis sovietinei agresijai, A. Smetona apsisprendė išvykti iš Lietuvos. Išvykdamas iš Prezidentūros kelis kartus pakartojė „nenoriu savo rankomis subolševikinti Lietuvos“.

Išvykti iš šalies buvo nedrąsu, nes nežinota, ar Vokietija įsileis, ir kokia ateitis lauktų emigracijoje. A. Smetonai buvo sunku atsisveikinti su Lietuva, su viskuo, ką buvo valstybėje sukūręs. Tuo pat metu pasitraukti iš šalies skatino baimė, jog likus šalyje tektų savo parašu palaidoti Lietuvos nepriklausomybę. Jis gerai suprato pavojų savo ir šeimos narių gyvybei,

todėl vylėsi, kad išvykęs į užsienį bus naudingesnis Lietuvai ir bent jau taip pareikš protestą prieš sovietų okupaciją.

Dažnai A. Smetonai prikišamas Latvijos ir Estijos prezidentų sprendimas likti šalyje okupacijos akivaizdoje. Sakoma, kad jie neišdavė savo valstybių. Ar tikrai jų pasilikimas šalyje netapo meškos paslauga? Likę savo šalyse jie sutiko sovietų okupantus ir pasirašė jiems primestus dokumentus, o tuomet, kai okupacinei valdžiai tapo nebereikalingi, buvo suimti ir išvežti į įkalinimo vietas kur ir mirė. Todėl Karliui Ulmaniuui ir Konstantinui Petsui krenta sunkus kolaboravimo su SSRS okupacine valdžia šešėlis ir Latvijos bei Estijos istorikams jų sprendimas likti ir patiems įteisinti šalių inkorporavimą į SSRS atrodo kaip šalies išdavystė. Tuo tarpu A. Smetona savo sprendimu pasitraukti priėmė sprendimą kovoti ir tokiu būdu iki paskutinės gyvenimo dienos stengėsi gelbėti Lietuvos nepriklausomybės likučius, kurie buvo jo, kaip pareigas tebeinančio valstybės vadovo rankose.

Smetonų šeimoje visi jos nariai – vaikai ir jų su-tuoktiniai – buvo labai artimi, jie nuolat turėjo būti vieningi lyg vienas kumštis, todėl 1940 metų birželio 15 dieną traukdamasis iš Lietuvos A. Smetona nurodė savo vaikams kuo skubiau susiruošti išvykimui. Duktė Marija Valušienė rūpinosi, kaip supakuoti asmeninį bagažą ir parsivežti vyrą Aloyzą iš ligininės, kuriam prieš dieną buvo daryta operacija. Sūnus Julius taip pat turėjo pasiręgti išvykimui su vienerių metų sūnumi Antanuku ir besilaukiančia žmona Birute.

Remdamasis du dešimtmečius trukusia bendravimo su sovietų pasiuntiniais praktika, A. Smetona

puikiai numanė kaimynų kėslus Lietuvos atžvilgiu. Jis suprato, kad likęs šalyje pasmerks save gėdingam keliaklupsčiavimui ir skausmingai mirčiai.

Pats A. Smetona prisimindamas tos dienos įvykius, rašė: „In kur? Kai dar anksti rytą buvo linkstama priešintis Maskvai Prezidento kelionės linkmė buvo nurodyta į Smalininkus. In ten buvau sakęs ir savo žmonai skubintis iš Užugirio kiemo. Dabar, virtus kitaip, pirm. Merkys ir aps. min. Musteikis tarė sukti į Marijampolę. Mat ten mūsų kariuomenės įgula, 9 pulkas, ten geriau sustoti ir nakvoti, iš ten stebėti, kas bus toliau. Ir iš viso, mąstė pirm. Merkys, nesą ko skubintis prezidentui. Kol bolševikai čia susidarysį, tai dar nemaža laiko išeisį. Ar ne geriau būtų kelionę į vakarą atidėti? Man toks noras delsti nepatiko, dėl to raginau veikiau parūpinti pasus kam reikia ir svetimos valiutos. Trumpu laiku buvo sunku visa kas reikia atlikti. Pirmininko buvo įsakyta p. M. Žilinskui susirūpinti pasais. Pasirodė ne taip lengvas reikalas: vieniems trūksta fotografijų, kitiems reikia įveikti visokių formalumų. Taigi nei šoferis, nei saugumo žmonės, nei karininkai, lydėjusieji Prezidentą (plk. S. Žukaitis, mjr. I. Jasiūnas, ltn. J. Mikaliūnas) nespėjo gauti pasų, vyko be jų. Jų niekas ir neruošė. Vokiečių pasiuntinybė Prezidentui kaip ir kitiems vizavo tik paprastą diplomatinį pasą. Svetimos valiutos gavimas irgi nesklaidžiai ėjo. <...> Jau gerokai popiet, o valiutos kaip nėra, taip nėra. <...> Prezidentūroje suirutė, skubotai renka, krauna daiktus kelionei, žmonės, sielvarto varginami, bėgioja šen ir ten“¹. Nors pasirengimas išvykti buvo labai skubotas, bet 15 val. prasidėjo Prezidento ir šeimos narių atsisveikinimas su rūmų tarnautojais.

Pasibaigus paskutiniam Lietuvos Vyriausybės posėdžiui, A. Smetona ėmė rengtis išvykti iš šalies. Buvęs paskutinio posėdžio dalyvis Ministrų Kabineto sekretorius Vincas Mašalaitis, daugelį metų vis grįždamas mintimis į tuos lemtingus birželio 15 d. įvykius, priėjo išvadą, jog A. Smetonos nutarimas išvykti į užsienį subrendo prieš paskutinį posėdį, o gal net posėdžio metu. Prezidentas iki paskutinių valandų nebuvo pasirūpinęs nei užsienio pasu, nei pinigais. Prezidentas išvyko su teisėtai pasiimtais pinigais, kadangi jų gavo tik tiek, kiek galėjo padengti savo santaupomis banke, t.y, gavo 10 tūkst. dolerių, o V. Mašalaitis pirmadienį, birželio 17 d., paėmė iš A. Smetonos indėlio 60 500 litų ir atlygino Lietuvos Bankui. Faktas, kad išvykdamas A. Smetona pasiėmė pinigų (nesvarbu, kad savo), buvo plačiai išnaudotas sovietų propagandos Prezidentui bei jo valdymui niekinti, juodinti ir diskredituoti.

Kokia nuotaika ir emocijos lydėjo tą paskutinį atsisveikinimą, glaustai aprašė Kazys Musteikis: „Apie 15 val. Prezidentas pradėjo atsisveikinti su

ministras. Vaizdas buvo sunkus ir jaudinantis, kai jis atsisveikinėjo su prezidentūros tarnautojais. Prezidentas, nors ir stengėsi laikytis ramiai, bet ne kartą nusišluostė akis. O prezidentūros personalas, vyrai ir moterys, vieni spaudė rankas, kiti siekė bučiuoti ir visi verkė.“² A. Smetona vėliau apgailestavo, kad dėl skubos ir didelio susijaudinimo palikęs daugelį svarbių daiktų ir dokumentų. Prezidentūroje liko daug Smetonų šeimos turto ir Prezidento kanceliarijos dokumentų, svarbių daiktų. Amžininkai teigia, jog vos išvykus prezidentui, pastate ir rūmų kieme prasidėjo sujudimas, kažkas kažką nešė, kažkur vežė slėpti.

Prezidentas labai nerimavo, ar jiems pavyksią ištrūkti iš sovietų nagų. Atvykus į Kybartus kai kurie vietiniai gyventojai ragino Prezidentą nedelsti ir kuo greičiau kirsti sieną, tačiau kiti įkalbinėjo A. Smetoną ir jo šeimos narius pernakti mokymų patalpose. Tačiau įtampa sklandė ore ir staiga suskambęs telefonas tapo lyg sprogsia bomba. Skambino Ministrų Tarybos raštinės direktorius Mykolas Žilinskas, kuris klausė, kaip Prezidentas ir ar jis nemano grįžti į Kauną. Jam buvo atsakyta, kad Prezidentas nepakeis savo nusistatymo. Tada M. Žilinskas pasakė, kad netrukus pas Prezidentą išvyksta delegacija, tai gal „kaip prekė sugrįš“.

Toks M. Žilinsko pasakymas išgąsdino ne tik A. Smetoną, bet ir apsaugos karininkus. Visi greitai sėdo į mašinas ir nuvažiavo prie sienos. Pasak K. Musteikio, Lietuvos pasieniečiai pasakė, kad siena esanti uždaryta. Tuo tarpu vokiečių pasieniečiai atsakė, kad jiems įsakyta visus praleisti. K. Musteikis greitai peršoko barjerą ir atsidūrė vokiečių pusėje. Reaguodamas į tai Lietuvos pasienietis balsiai davė komandą „Užtaisyk šautuvus!“ Prezidentas su adjutantais, išgirdę šią komandą, išlipo iš mašinos ir, įspėdami kitose mašinose sėdinčius žmones, nuėjo atgal nuo barjero. Beeinantį Prezidentą sutiko ir atpažino kybartiškis privatus advokatas Viktoras Misiurevičius. Jis ir pravedė per sieną Prezidentą su adjutantu Žukaičiu, jiems teko perbristi upelį.“³ Po kelių valandų į vokiečių sargybos būstinę susirinkusius pabėgėlius sutiko Rytų Prūsijos SS šturmbanflureris dr. Haincas Grefė. A. Smetona paprašė jo leidimo pasilikti Vokietijoje. Į tai H. Grefė atsakė, jog šį klausimą spręsiąs pats A. Hitleris.

Per kelias valandas Smetonų šeima patyrė, jog kelio atgal nėra, nes iki tol buvęs pagarbus šaulių ir karininkų elgesys staiga tapo neatpažįstamas. Į Eitkūnus atvykusiai delegacijai A. Smetona pareiškė: „Reikia manim tikėti, kaip esu pasakęs, jog mano buvimas Lietuvoje dabar jai daugiau pakenktų ne kaip padėtų. Jie mane leisgyvį naudotų negarbingiems

¹Smetona Antanas. Pro Memoria. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: „Periodika“, 1990, p. 17.

²Musteikis Kazys. *Prisiminimų fragmentai*. Vilnius: „Mintis“, 1989, p. 59.

³Musteikis Kazys. *Prisiminimų fragmentai*. Vilnius: „Mintis“, 1989, p. 61.

Prezidento A. Smetonos karstas garbingai palydimas į Klivlendo šv. Jono katedrą, kurioje bus aukojamos šv. Mišios. 1944 m. sausio 13 d. ISTORINĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA KAUNE NUOTR.

dalykams. Užtuot pasidavę išgąščiu, verčiau sujuskite, atsigoskite, paskelbkite, kodėl Prezidentas išvyko atostogų. Dirbkite, kol galima, o kai nebegalima, tai žinokite patys, kas jums reikia daryti.“⁴ Galiausiai 5 val. 15 min. ryto visi Smetonų šeimos nariai kirto sieną ir atsidadė Vokietijos teritorijoje.

Vladimiras Dekanozovas, SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro V. Molotovo pavaduotojas 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą su ypatingais įgaliojimais atsiųstas vadovauti krašto sovietizavimui, patyręs, jog Lietuvoje A. Smetonos nebėra, buvo labai nepatenkintas ir ėmė spausti A. Merkį sugrąžinti Prezidentą. Kuo atkakliau buvo kalbinamas grįžti, tuo labiau A. Smetona priešinosi. Birželio 16 d. per pietus ši spektaklį nutraukė H. Grefė pranešęs, jog Vokietijos Vyriausybė sutiko leisti A. Smetonai ir jo šeimai pasilikti šalyje. Apie 15 val. vokiečiai išvežė prieglobsčio paprašiusius asmenis į Karaliaučių.

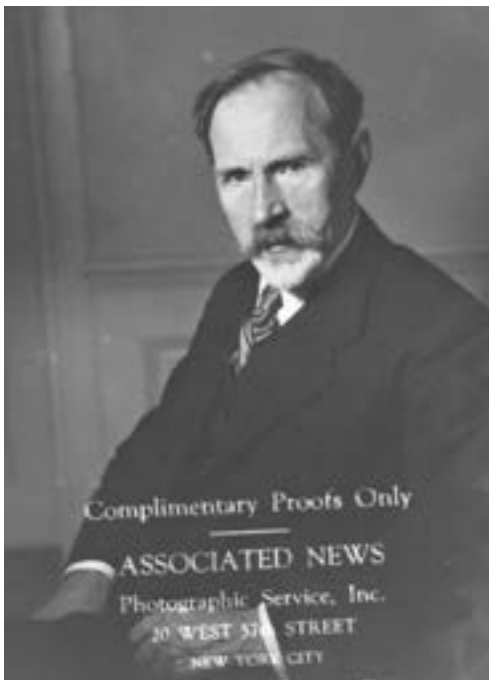
Išvykęs iš Lietuvos A. Smetona ir toliau liko Lietuvos Prezidentu *in exile*, nes pagal 1938 m. Konstituciją Ministras Pirmininkas ima vadovauti valstybei tik tuo atveju, kai Prezidentas yra miręs arba atsistatydinęs. Taigi A. Smetonos išvykimas apsunkino sovietams teisinį Lietuvos inkorporavimą į SSRS sudėtį. A. Smetonos pasitraukimas iš Lietuvos reiškė, kad buvo pergudrautas sovietų planas ir sutrikdytas sklandus „diktatūros ir buržuazinės santvarkos nuvertimo“ scenarijus. Tuo pasinaudoję komunistų pakalikai paskleidė sukonstruotą „prezidento pabėgimo“ klišę, visuomenei brukamą visą sovietmetį ir pasiekusią mūsų laikus.

⁴Smetona Antanas. Pro Memoria. *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*. Vilnius: „Periodika“, 1990, p. 24.

Geležinė uždanga leido sovietams iškreipti istorinę tikrovę ir smarkiai pažeisti lietuvių tautinę savimonę. Šiandien visiškai aišku, kad niekas, kas įvyko tarpukariu Lietuvoje – perversmas, Suvalkijos streikas, valdžios krizės – niekaip nepripasidėjo prie Lietuvos okupacijos. Turėtume įsisąmoninti, kad dėl Lietuvos valstybingumo praradimo pirmiausia kaltos dvi totalitarinės valstybės SSRS ir Vokietija, kurios vedamos Stalino ir Hitlerio agresyvios politikos 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašė Ribentropo–Molotovo paktą, kurio slaptame protokole Europa buvo padalinta pusiau į SSRS ir Vokietijos įtakos sferas.

Kodėl A. Smetona su šeima apsisprendė vykti į Ameriką? A. Smetona labiau tikėjosi tautininkų finansinės ir moralinės paramos, nes Lietuvos Vyriausybė juos rėmė visą tarpukarį, o pragyvenimui vylėsi užsidirbti skaitydama paskaitas lietuvių kolonijose. Finansinius savo ir lietuvių išėivijos reikalus A. Smetona manė pagerinsias iš JAV atgavęs Lietuvos aukso atsargas, su kuriomis būtų galėjęs vykdyti politinę veiklą. Be to, apsispręsti vykti į Ameriką padėjo ir palankus JAV administracijos požiūris į Baltijos valstybes bei jų aneksijos nepripažinimas.

A. Smetona tikėjosi likti Europoje, deja, nė viena šalis nenorėjo turėti rūpesčių su A. Hitleriu ar J. Stalinu, todėl reikėjo prašyti JAV vizų. Tikroji A. Smetonos kelionė link Amerikos prasidėjo tik 1941 m. sausį, kada jis su žmona išvyko į Portugaliją, Lisabonoje įsigijo bilietus ir per Braziliją turėjo pasiekti Niujorką. Laivu „Serpa Pinto“ perplaukę Atlantą, 1941 m. vasario 14 d. A. Smetona su žmona pasiekė Rio de Žaneirą. Lietuvos Prezidentą pasveikino aukšti Brazilijos valdžios pareigūnai ir vietiniai

Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos portretas. Niujorkas, 1941 m. kovas. ISTORINĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA KAUNE NUOTR.

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija Smetoniene 1941 m. kovo 10 d. atvykę į Niujorką. ISTORINĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA KAUNE NUOTR.

Prezidentas Antanas Smetona pagerbia Nežinomojo kareivio kapą Arlingtono kapinėse. Vašingtonas, 1941 m. balandžio 2 d. ISTORINĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA KAUNE NUOTR.

lietuviai. Vasario 26 d. A. Smetona su žmona laivu „Argentina“ iš Rio de Žaneiro išplaukė į Niujorką.

Gaudamas JAV vizą, A. Smetona turėjo pasižadėti šalyje gyvensių kaip privatus asmuo. Amerikoje buvo jis įvardytas kaip „įžymus svečias, Lietuvos Respublikos Prezidentas tremtyje, esąs JAV privačioje padėtyje. 1941 m. kovo 10 d. su žmona atvykęs į Niujorką A. Smetona buvo sutiktas iškilmingai. Jį uoste pasitiko Lietuvos atstovai – Povilas Žadeikis ir Jonas Budrys, uoste laukė apie 30 spaudos atstovų, fotografų ir keli kino kronikininkai, taip pat Lietuvos Prezidentui priimti komitetas bei gausus lietuvių būrys. Kovo 13 d. įvyko didelis renginys Prezidento A. Smetonos atvykimo į JAV proga. Iš klausęs sveikinimus A. Smetona pasakė kalbą, kurioje pabrėžė: „Gelbėdamas save ir savuosius, gelbėjau Lietuvos garbę ir vardą.“

1941 m. kovo 10 d. ne tik Niujorko, bet ir visos Amerikos spauda mirgėjo nuo straipsnių apie Lietuvos Prezidento atvykimą į JAV. Tačiau realybė nebuvo tokia graži ir maloni. A. Smetona labai greitai patyrė, kokių intrigų epicentre jis atsidūrė lietuvių išsivijios tarpe. A. Smetoną ir jo šeimos narius šiltai priėmė tik tautininkai, o katalikiškos ir kairiosios pakraipos lietuviai socialistai ir komunistai nesiliovė piktinęsi jo lengvabūdiškumu palikti šalį, o taip pat nuolat prikaišiojo autoritarinis režimas.

1941 m. balandį įvyko keli labai svarbūs oficialūs A. Smetonos susitikimai. Jis stengėsi ne tik pakelti savo autoritetą, bet ir kuo aukštesnį lygmenį iškelti Lietuvos išlaisvinimo klausimą. Balandžio 1 d. Prezidentą A. Smetoną priėmė Valstybės sekretoriaus pareigas ėjęs Samneris Volesas (Sumner Welles), o to paties mėnesio 18 d. – privačioje audiencijoje ir pats JAV Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas (Franklin Dealano Roosevelt). Dviejų prezidentų pokalbyje F. D. Ruzveltas užtikrino, kad Amerika nepripažinsianti Lietuvos okupacijos, ir ragino A. Smetoną aplankyti lietuviškąsias kolonijas, paskatinti lietuvius dirbti Lietuvos išlaisvinimo labui. Amerikos valstijų gubernatoriai, miestų burmistrai ir kiti oficialūs asmenys A. Smetoną tituluodavo: „Jo Ekselencija, Lietuvos Respublikos Prezidentas“. JAV spaudoje jis buvo vadinamas Prezidentu egzilyje. Poniai S. Smetonienei taip pat teko lydėti vyrą į įvairius oficialius susitikimus.

Ypač iškilmingai Prezidentas A. Smetona su žmona buvo priimti Čikagoje ir Springfilde, Ilinojaus valstijoje, mat čia dalyvavo valstijos gubernatorius, Čikagos ir Springfildo miesto merai, Čikagos arkivyskupas ir Springfildo vyskupas, daugelis kitų svarbių asmenų. Šis vizitas buvo plačiai aprašytas pirmuosiuose valstijos laikraščių puslapiuose. Čikagos lietuviai surengė iškilmingą vakarienę viename iš prašmatniausių Čikagos viešbučių „Palmer House“. Į Prezidento banketą susirinko apie tūkstantis žmonių.

Salė buvo išpuošta gėlėmis, Amerikos ir Lietuvos vėliavomis ir tautinėmis spalvomis. Svarbiausias šios vakarieniės akcentas – Prezidento A. Smetonos kalba, kurią nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno transliavo didžiausias Amerikoje radijo stočių tinklas *NBC Blue*. Pasak vicekonsulo Čikagoje A. Simučio, „tai buvo vienintelis atsitikimas, kada lietuvis galėjo taip plačiai prabilti Amerikos visuomenei apie Lietuvos bylą. Nė vienam kitam lietuviui tokia proga nebūtų suteikta, nežiūrint kiek jis save svarbiu ir populiariu belaikytų. Tokia proga galėjo būti suteikta tik Lietuvos Prezidentui.“⁵

Bet ne viskas ėjosi taip sklandžiai. Lietuvių komunistų ir amerikiečių laikraštis „Daily Worker“ dangų su žeme maišė mėgindamas trukdyti, sekė kiekvieną A. Smetonos žingsnį ir bjauriai komentavo. Turėjo reaguoti ir Valstybės Departamentas, gavęs konfidencialios informacijos, jog galimai A. Smetona yra Vokietijos slaptas agentas. Suprantama, kad tai buvo pramanas, tačiau tai trukdė A. Smetonai veikti.

Nors ir nematydamas tautinės vienybės, patirdamas daug kritikos, tačiau A. Smetona kartu su tautininkų srovės įkurta Lietuvai vaduoti sąjunga ėmė aktyviai veikti Lietuvos laisvinimo kryptimi. Jie plėtojo bendradarbiavimą su JAV Kongreso nariais,

⁵1954 01 10 A. Simučio kalba, pasakyta Voterberyje Lietuvos Prezidento A. Smetonos 10 metų mirties sukakčiai paminėti, *LCVA*, F. 656, ap. 2, b. 1233, l. 97.

mezgė ryšius su atskirų valstijų gubernatoriais, organizuojant Lietuvos respublikos dienas ir primenant nepriklausomybės netekusios Lietuvos padėtį. Vienas reikšmingiausių darbų, skirtų Amerikos visuomenei, liudijant pasiektą nepriklausomos Lietuvos respublikos pažangą įvairiose gyvenimo srityse bei skleidžiant istorines ir geografines žinias apie Lietuvą, tapo dr. Oveno Noremo knygos „Timeless Lithuania“ išleidimas. Prie šitos knygos išleidimo tiek redaguojant, tiek telkiant lėšas prisidėjo ir Prezidentas A. Smetona.

A. Smetona ne kartą aiškiai buvo įvardijęs aktyviausius savo priešus: Sovietų Rusijos agentai, bolševikai ir lietuvių organizuota opozicija. Net ir veikdamas labai nepalankiomis sąlygomis A. Smetona buvo tvirtai pasiryžęs dirbti, kiek tik leis jo jėgos ir politinė situacija. 1943 m. sausį laiške P. Žadeikiui jis rašė: „Ne tik teisė, bet ir pareiga man dedama rūpintis Lietuvos laisve. O tas rūpestis yra politika, ir aš ją darau galimumo ribose.“⁶ Deja, visą Prezidento A. Smetonos veiklą nutraukė 1944 m. sausio 9 d. ryto Smetonų nuomojamame name Klivlande kilęs gaisras, pasiglemžęs jo gyvybę.

⁶A. Smetonos 1943 m. sausio 5 d. laiškas P.Žadeikiui. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*, Kaunas, 1999, p. 570.

Namas Klivlande, Eibloait prospekte (Ablewhite Avenue), kuriame 1944 m. sausio 9 d. 9.30 val. kilus gaisrui žuvo Prezidentas Antanas Smetona. ISTORINĖS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪRA KAUNE NUOTR.

Gimtas kraštas per fotoaparato objektyvą

Lietuvoje gerai žinomas fotografas vilnietis Jonas Lučiūnas yra išleidęs ne vieną knygą apie savo gimtąjį kraštą Širvintų rajone. Jo gimtasis kaimas, galima sakyti, yra ant Neries kranto, tarp Čiobiškių ir Musninkų, o jis pats yra baigęs Musninkų vidurinę mokyklą. „Vorutos“ skaitytojams norime pristatyti šį autorių.

Mielas Jonai, nuo ko prasidėjo fotografija?

Mano vaikystė prabėgo Širvintų rajono Lapelių kaime, kuriame gimiau. Sena istorija pasakoja, kad čia gyvenusių žmonių *gryčios* buvo išsimėčiusios viena nuo kitos dideliu atstumu, kaip lapai, nukritę nuo medžio ir vėjo nublokšti tolyn. Kita istorija byloja, kad čia gyvenę pavieniai žmonės, ošę miškai, raizgęsi krūmynai, o juose buvę daug lapių. Taip ir atsiradęs šios vietovės pavadinimas Lapelės. Lapelės – tai ir savotiška metafora, paslaptingas palyginimas, vaizdinys apie mūsų rajono kaimų kūrimosi šaknis. Ledynmetis suformavo ypatingą Lapelių vietovės reljefą. Kaimas yra įsikūręs labai vaizdingoje vietoje, ant kalvos tarp Neris ir Musės upių. Iš abiejų pusių jį juosia miškingi upių slėniai. Pro pietvakarinę kaimo pusę teka Neris, o pro rytinę pusę – Musė. Gilios griovos ir raguvos suteikia kaimui ypatingą grožį.

Šiame nuostabiame Čiobiškio krašte buvo mano gyvenimo pradžiamokslis, susiformavo mano pagrindinių dvasinių nuotaikų spalvos. Jaunas būdamas bandžiau tapyti, lieti akvarele. Restauruodamas senovinius baldus, sieninius laikrodžius, senų radijo imtuvų korpusus išmokau drožinėti, tekinti – iš beržo gumbų dariau stalinius kalendorius, tekintus baldus, nedidelius koplytstulpius, koplytėles, veidrodžius ir kt. Fotografija domėtis pradėjau vaikystėje. Besimokydamas Čiobiškio mokykloje–internate dalyvavau fotografų būrelyje –čia susipažinau su fotoaparato ir nuotraukų darymo subtilybėmis.

1961 m. Lapelių kaimo centre pastatomas stambus

Fotografas Jonas Lučiūnas

kultūros – administracijos centras, kuriame įsikūrė biblioteka, kolūkio kontora, kultūros namai su nuosava kino filmų demonstravimo aparatu. 1962 m. vasaros atostogų metu už tėvą skiedromis dengiau kolūkio arklides. 1963 m. vasaros atostogų metu už tėvą visą vasarą dirbau su traktorine šienapjove (traktorininkas R. Smikas su traktoriumi DT-14 traukė šienapjovę, o mano darbas buvo sekti pievuose, dobiluose esančius akmenis, kupstus ir laiku pakelti „dalgi-kederį“, kad nebūtų sulaužytas pjūklas. Taip per tris vasaras užsidirbau pinigų ir tėvai leido nusipirkti pirmąjį fotoaparata „Smena-2“. Buvau „pirmasis“ kaimo fotografas.

Papasakokite skaitytojams apie XX a. vid. fotografijos techniką. Prisiminkite, su kokiais fotoaparatais, kurie turėjo juosteles, dirbote, iš

kur juos gavote (pirkote)? Kaip į Jūsų darbą žiūri šeima? Ar artimieji prisideda prie Jūsų veiklos?

Kaip jau minėjau, savo pirmąjį fotoaparata įsigijau, kai užsidirbau pinigų trijų vasaros atostogų metų. Jei neklystų, už tą naują fotoaparata Vilniuje tėvai sumokėjo 43 rublius su kapeikomis. Tai buvo labai dideli pinigai kaimo gyventojui.

Kai mokiausi Odesos technologijos institute, domėjausi ne tik fotografija, bet ir kinematografija. Besimokydamas šiame institute dirbau Grūdų saugojimo technologijos katedros inžinieriumi-technologu (vasaros atostogų metu buvau komandiruojamas atlikti mokslinius tiriamuosius darbus Kabardos-Balkarijos Tereko elevatoriuje), profsąjungos kultūros rūmų radiotechniku, kino-fotolaboratorijos laborantu. Dažnai tekdavo pabuvoti Odesos televizijoje – draugui padėdavau rengti reportažus iš Odesos studentų gyvenimo. Teko filmuoti medžiagą, skirtą vienai būsimo medicinos mokslų daktaro disertacijai: fiksavau jo operuojamus ligonius, sergančius kepenų vėžiu ir kitomis baisiomis ligomis. Odesoje nusipirkau savo antrąjį fotoaparata „Zenit-3M“ su objektyvu „Helios-44“. 1966 m. įsigijau 16 mm naudotą kino kamerą „Kijev 16S-2“, po to – naudotą kino kamerą „Pentaflex 16“.

Grįžęs į Lietuvą be kitų studijų dar beveik trejus metus neakivaizdžiai „sėmiausi“ kino operatoriaus-režisieriaus mokslų Visasąjunginiame liaudies meno universitete. Pasikeitus gyvenimo aplinkybėms, teko šiuos mokslus mesti, bet gautos žinios buvo ir dabar yra man labai naudingos.

Trečiasis mano fotoaparatas buvo „Zenit-Avto-mat“. Su juo fotografavau Sąjūdžio įvykius, mitingus prie Aukščiausiosios Tarybos (AT) rūmų, vaikų piešinius, iškabintus ant tvorų prie AT rūmų. Po to turėjau šiuos fotoaparatus: „Leica-mini“, „Leica-RE“, „Leica-4“, „Pentax 645NII“ ir „Mamiya 645“. Vėliau juos keičiau į skaitmeninius fotoaparatus: „Minolta“, „Canon“, „Sony“, „Leica-M9“. Dabar naudoju „Sony A7 III“ („Alpha“) ir daugybę puikių rankinio fokusavimo objektyvų. Turiu adapterį, kuris beveik kiekvieną rankinio fokusavimo objektyvą padaro autofokusinį.

Laikui bėgant pradėjau kolekcionuoti įvairius fotoaparatus ir kino kameras. Mano kolekciją sudarė apie pusantro tūkstančio (daugelis jų išvažiavo į JAV ir Izraelį, kiti liko Lietuvoje) vienetų.

Gautos žinios „kremtant“ kino operatoriaus-režisieriaus mokslus, gyvenimo patirtis, didžiųjų užsienio ir Lietuvos fotografų (*Henri Cartier-Bresson, Steve Bloom, Yann Arthus-Bertrand, Antanas Sutkus, Aleksandras Macijauskas, Algimantas Kezys*) kūrybos poveikis skatino mane natūraliai ieškoti savų išraiškos formų. Mane žavi gamta, jos peizažų didybė.

Kai manęs klausia, kodėl ėmiausi vienos sudėtingiausių sričių – portretinės fotografijos, visada atsakau taip pat. Tai – begalinis troškimas suprasti žmogų. Žmones fotografuoti pradėjau 1963 m. Kadangi kai kuriems jų nesiseka pozuoti – jie sustingsta iš baimės ar specialiai pradeda maivytis, tai galutinis rezultatas atrodo prastai. Fotografuodamas juos neieškau iš anksto sukomponuotų kadru, o visada esu pasiruošęs tam, ką pavyks pamatyti, ko gero, vienintelį kartą. Stengiuosi žmones nufotografuoti natūraliai ir netikėtai. Taip nuotraukose žmogus būna natūralesnis ir labai panašus į save, toks, koks jis yra su savo emocijomis. Kadangi yra nemažai gražių kūno dalių, kurias galima išryškinti, mėgstu fotografuoti žmonių veidus iš arti. Mažos detalės kartais žavi savo subtilumu.

Sako, kad grožis yra Dievo rašysena (mūsų kaimė sakydavo, kad grožis yra Dievo duotas). Visą prabėgusį gyvenimą siekiau pamatyti kažką gražaus, įamžinti tą grožį ir parodyti žmonėms. Turiu du labai gerus vaikus – dukrą ir sūnų. Abu jau suaugę. Dukra profesionali menininkė-keramikė, sūnus puikiai įvaldė akmens meninio apdirbimo mokslus bei praktiką ir yra geras tapytojas. Kadangi abu vaikai yra profesionalūs menininkai, jie ir būna pirmieji mano atrinktų nuotraukų ir tekstų kritikai bei redaktoriai. Dukra dar yra baigusi pedagogikos magistratūrą, tai ji yra beveik visų mano knygų tekstų redaktorė. Sūnui tenka kartais nusileisti dėl nuotraukų kompozicijos. Žmona dėl knygų nesiginčija ir neprieštarauja. Ačiū jai už pagalbą rengiant knygų ar albumų pristatymus visuomenei.

Kada kilo ir kaip realizavosi Jūsų pirmoji fotografijos knyga? Kur ją išleidote ir kaip ją pristatinėjote?

Pamenu, kai 2001 m. pavasarį Čiobiškio kultūros namų direktorė Vida Blažienė (Ciesiūnaitė) manęs paprašė surengti mano fotografijų parodą (pageidavo šio krašto ir kraštiečių fotografijų) Čiobiškio kultūros namuose, aš sutikau, tačiau paprašiau laiko dėl fotografavimo ir rėminimo. Kiek pamenu, fotografijas parodai atvežiau tų pačių metų birželį. Parodos atidarymo nebuvo, tačiau po mėnesio, kai atsiiminėjau fotografijas, direktorė Vida man įteikė ir parodos lankytojų atsiliepimus apie mano nuotraukas. Mane tai labai sujaudino. Po to ji pasakė, kad esant progai pakalbės su kraštiečiu verslininku Romu Pavasariu dėl finansinės paramos mano fotografijų albumui apie Čiobiškio kraštą. Po kelių susitikimų Kaune su juo nusprendėme, koks bus fotografijų albumo, kurio leidybą jis parems, formatas ir tiražas (250 egz.).

Grįžęs namo, su sūnumi Redu pradėjau dėlioti albumo puslapius (Redas Lučiūnas yra fotografijų albumo „Čiobiškio kraštas“ dailininkas). Truko fotografijų. 2006 m. pavasarį pasamdžiau Arvydą

Dirmeikį skrydžiui oro balionu virš Čiobiškio krašto. Kai pakilome iš aikštelės šalia Čiobiškio bažnyčios, pasikeitė vėjo kryptis ir balionas skrido šalia Neries Paparčių link (ten ir nusileidome). Pavyko padaryti keletą gražių fotografijų, kurios patalpintos šiame albume.

Lapelių kaimo bibliotekininkė Janė Stravinskienė kreipėsi į „Versmės“ redakciją dėl albumo „Čiobiškio kraštas“ leidybos, tačiau gavo neigiamą atsakymą. Tada man reikėjo ieškoti spaustuvės, kurį apsiimtų nebrangiai atspausdinti, pataisyti visas fotografijas ir sumaketuoti knygą (aš dar neturėjau gero kompiuterio ir programų *Photoshop*, *CDR*). Taigi, Kauno UAB „Spaudos praktika“ sutiko visą tai padaryti ir dar išmokyti mane programos *Photoshop* gudrybių bei kaip maketuoti knygas su *CDR* programa. Tas pradžiamokslis ateityje man labai padėjo. Dar man reikėjo gauti albumo ISBN numerį. Galiausiai fotografijų albumą išleidau 500 egz. tiražu.

2006 m. išleisto pirmojo fotografijų albumo „Čiobiškio kraštas“ pristatymo niekas nepageidavo, o pačiam pirštis buvo nemandagu. Tada su žmona nusprendėme nuvažiuoti pas kiekvieną žmogų, kurio fotografija buvo albume, ir padovanoti jį. Iš 500 egz. dalį paėmė R. Pavasaris, daug egzempliorių atidaviau Čiobiškio seniūnijai, Širvintų savivaldybei, Širvintų centrinei ir Lapelių kaimo bibliotekoms, padovanojau žmonėms. Sau liko apie 30 egz.

Kaip pasirenkate fotografijos objektus?

Rengiant albumą „Čiobiškio kraštas“ norėjosi parodyti žymiausius kraštiečius, gražiausias šio krašto vietas. 2007 m. išleidau fotoalbumą „Peizažai“. Jam fotografuoti važinėju po visą Lietuvą. Aplankytos visos Nemuno kilpos, Merkinė, Šešuolėlių dvaras, Daugai, Palanga, Dusia, Neries regioninis parkas, Nidos kopos, Medininkų pilis, Šatrija, Minijos draustinis, Medvėgalis ir daugelis kitų Širvintų, Ignalinos bei Švenčionių, Molėtų, Utenos, Kaišiadorių, Ukmergės, Kauno, Vilniaus rajono vietovių (praktiškai visa Lietuva išvažinėta iš nufotografuota „skersai ir išilgai“).

Šiuolaikinei leidybai labai svarbu yra lėšos. Kur ieškote finansavimo? Gal galima atskleisti, kiek kainuodavo vienos knygos leidyba (lt, Eur)?

Būti leidėju labai brangu ir atsakinga. Dabar albume patalpinamam portretui, žmogaus statiniui, vaiko nuotraukai, eilėraščiui arba rašytojo (poeto) tekstui turi gauti jo arba jo sutuoktinio arba palikuonių leidimus. Kiekvienas personažas nori matyti nuotrauką, kurią planuoju patalpinti mano fotografijų albume. Tai – labai atsakingas darbas. Pamenu, viena ponija turėjo pagurklį. Pasisengiau jį išlyginti (pagražindamas moters nuotrauką vos neatsidūriau

teisme – kodėl be jos sutikimo išdrįsau pakeisti jos veido nuotrauką. Tai štai kaip kartais būna.). Dabar turiu sukauptas labai daug leidimų.

Visų savo rėmėjus net nevardysiu. Jiems esu labai dėkingas. Kiekvienam dėkoju įrašų albume bei dovanojamas jam tam tikrą sutartą albumo egzempliorių skaičių.

Savo knygas spausdinu skaitmenine ir ofsetine spauda (dauguma ofsetine). Kiekvienam fotografijos albumui ar knygai atspausdinti „skelbdavau“ konkursą. Išsiųsdavau spaustuvėms (UAB „Spaudos praktika“, *Arx Baltica*, S. Jokužio leidykla-spaustuvei, „BALTO print“, Lietuvos spauda, Utenos laikraščio spaustuvei, STANDARTŲ SPAUSTUVEI) raštą, kad turiu sumaketuotą fotografijų albumą PDF formatu, ir teiraudavausi, ar sutiktų atspausdinti tiek tai egzempliorių ant tokio tai popieriaus bei klausdavau, kiek tai kainuotų. Jei sutiktų atspausdinti, tada paprašydavau jų, kad jie patikrintų visas sumaketuotas fotografijas pagal spausdinimo mašinos reikalavimus arba atsiųstų pas mane į namus specialistą, kad jis sukalibruotų kompiuterio monitorių pagal spaudos mašiną. Iš šių spaustuvių beveik visada sulaukdavau atsakymų. Iš pradžių „konkursus“ ofsetinei spaudai laimėdavo UAB „Spaudos praktika“, po to STANDARTŲ SPAUSTUVĖ, skaitmeninei spaudai – visada S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

2017 m. balandžio 13 d. pasirašyta sutartis dėl knygos-albumo „Į Lapeles pargrižta paukščiai“ spausdinimo. Viso tiražo kaina – 3 825,00 Eur, pakavimas – 8,00 Eur, pristatymas – nemokamas, iš viso – 3 833,00 Eur, o pritaikius dar 9% PVM, bendra suma susidarė 4 177,97 Eur. Tad vienos knygos tik spaudos savikaina išėitų 16,71 Eur.

Turiu pastebėti, kad medžiaga šiai knygai-albumui buvo renkama 25-erius metus Lietuvos, Argentinos, Indonezijos, dvejose Lenkijos ir JAV archyvuose. Už leidimą naudotis virtualia archyvine informacija (fondais) teko mokėti po 25 USD per mėnesį, kai kurie Lietuvos archyvai taip pat ima mėnesinį mokestį už naudojimąsi jų fondais. O kiek kartų turėjau važiuoti iš Vilniaus į gimtąjį Lapelių kaimą net neskaičiavau, labai daug kartų... Iš pradžių bandžiau skaičiuoti išlaidas, bet po to pagalvojau, ar man nuo to palengvės gyvenimas, vis tiek reikės mokėti iš savo pinigines... Visada ieškojau būdų, kaip pigiau atspausdinti, bet niekada negailėjau pinigų savo pamėgtam hobiui – fotografijai ir kraštotyrai bei knygų leidybai.

Jūsų knygos herojai – Širvintų krašto gyventojai, kuriuos daugumą pažinojote, įamžinote juos.

„Tėvynė – tai ne milijonai žemės valakų, ne miškai, ne upės. / Tėvynės sąvoka moralinė. / Žmogus širdy nešiojasi Tėvynę. / Tik tas jos nepraras, kas

Netoli Lapelės

nenorės...“ – taip žmogaus esmės ryšį su Tėvyne yra apmąstęs istorinių dramų autorius Juozas Grušas. Panašiai galima samprotauti ir apie žmogaus esmės ryšį su gimtine. Koks būtų žmogus be gimtinės ir kaip ji atrodytų be žmonių?

Nors šiandien knygomis nėra visuotinai domimasi, bet manau, kad geresnio būdo įamžinti, palikti ateičiai prisiminimus apie savo kraštiečius nėra. Labai noriu, kad mano fotografuotus kraštiečius prisimintų ne tik jų artimieji ir giminės, bet ir kiti mano knygų skaitytojai.

Kurdamas fotografijų albumą „Širvintų krašto žmonės“ susidūriau su sunkumu, kaip iš savo daugiatūkstantinio fotografijų archyvo atrinkti gražiausius ir šiam kraštui būdingiausius žmonių portretus. Po ilgų peržiūrų į šią knygą, lyg į skrynią brangią, sudėjau man brangiausią turtą – mano kraštiečių, kuriuos teko fotografuoti, portretus – daugybę skirtingų charakterių ir tipažų, skirtingo temperamento, gyvenimo būdo ir likimo žmones, kurie tapo neišsemiamu mano įkvėpimo šaltiniu. Tai – žmonės, kuriuos gerbiau, gerbiu ir kuriais žavėjaisi ir žaviuosi, kurie mane domino kaip asmenybės, galiausiai tuos, kurie tuo metu buvo šalia, su kuriais bendravau. Tai mano aplinkos, mano vertybių ir idealų, skirtingų mano biografijos tarpinių atspindys mane supusių žmonių veiduose. Didžioji dalis Širvintų krašto žmonių man pozavo, kita dalis jų yra reportažiniai portretai. Esu dėkingas likimui, kad mano fotoaparatas įamžino ir Šimtmečio širvintiškius.

Nesistebėkite ir nepykite, jeigu šiame fotografijų albume nepamatysite ko nors, ką jus laikote svarbiausiu ir pagrindiniu. Patys svarbiausi ir pagrindiniai esame mes – Širvintų krašto žmonės – ir tai, ką mes jau padarėme ir darome savo mylimo krašto labui!

Gal galite išvardyti visas išleistas knygas ir papasakoti apie jų pristatymus? Kurie leidiniai, Jūsų nuomone, buvo sėkmingi, nesėkmingi?

Sakoma, kad per visą gyvenimą žmogus sutinka

per 80 tūkstančių žmonių. Nebandžiau skaičiuoti, kiek aš sutikau jų, bet esu įsitikinęs, kad daug daugiau. Esu laimingas, kad beveik visi jie yra ir buvo nuostabūs žmonės – išmokė mane ne tik įvairių specialybių, bet ir bendravimo su žmonėmis subtilybių.

Fotografija domėtis pradėjau dar ketvirtoje klasėje. Po penkerių metų už savo uždirbtus pinigus nusipirkau fotoaparata „Smena-2“.

Dar studijuodamas Odesoje, dalyvavau studentų parodose. Nuo 1997 m. Vilniuje ir kitose Lietuvos miestuose bei rajonuose surengiau per penkiasdešimt personalinių savo fotografijų parodų: „Kelionės po Čekiją akimirkos“, „Lietuvos Respublikos Prezidento apsilankymas Trakų rajono prekybos įmonėse“, „Vilnius ir vilniečiai“, „Čia Lietuva“, „Nidos kopos“, „Iš kelionės išpūdžių po Graikiją“, „Širvintų krašto vaizdai ir žmonės“, „Čiobiškio krašto vaizdai ir žmonės“, „Lietuvos peizažai“, „Gelvonų krašto vaizdai ir žmonės“, piešinių fotografijų paroda „Piešiu Lietuvos Laisvę“, „Čiobiškio portretas“, „Lietuvos peizažas“ ir dar daugelį kitų.

Nors nesu profesionalus fotografas, bet nuo 1964 m. sukauptau daugiatūkstantinį savo fotografijų archyvą. Tik nedidelė jų dalis „atgulė“ į mano fotografijų albumus.

2006 m. išleidau pirmąjį fotografijų albumą „Čiobiškio kraštas“, 2007 m. – fotoalbumą „Peizažai“ (beveik visos albume patalpintos fotografijos buvo fotografuotos juostiniais aparatais. Albumo pristatymas ir fotografijų paroda tada vyko Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir Širvintų kultūros rūmuose), 2009 m. – fotografijų albumus „Širvintų kraštas“ (pristačiau Širvintų kultūros rūmuose), „Lietuva – legendų, dainų ir pasakų šalis“, „Portretai“ ir vaikų piešinių fotografijų albumą „Puokštė Lietuvos Laisvei“. Albumų „Lietuva – legendų, dainų ir pasakų šalis“ ir „Portretai“ pristatymas bei fotografijų paroda buvo Širvintų kultūros rūmuose, Gelvonų kultūros namuose.

2009 m. sausio 13 d. Širvintų kultūros rūmuose Sausio 13-osios įvykių paminėjimo proga surengiau Lietuvos vaikų piešinių fotografijų parodą-konkursą „Piešiu Lietuvos Laisvę“ ir pristačiau albumą „Puokštė Lietuvos Laisvei“, o 2010 m. sausio 8 d. visa tai dar kartą pristačiau Seimo III rūmų galerijoje. Parodą tada atidarė Seimo narė Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė. 2011 m. jų pristatymas vyko Gelvonų ir Paluobių vidurinėse mokyklose.

2011 m. išleidau fotografijų albumus „Čiobiškio portretas“ ir „Lietuvos peizažas“.

2012 m. pasirodė fotografijų albumas „Žvilgsnis“. Albumo pristatymas ir fotografijų paroda vyko Širvintų bibliotekoje.

2013 m. išleidau fotografijų albumus „Ramu į tėviškę sugrįžti“ ir „Kalbanti žemė“. Tų pačių metų birželio 27 d. Širvintų kultūros centro Mažojoje salėje

Fotografo Jono Lučiūno išleistos knygos

vyko tapybos ir fotografijos parodos „Ramu į tėviškę sugrįžti“ atidarymas. Širvintiškiams buvo pristatytas ir to paties pavadinimo fotografijų albumas.

Iš viso išleista dešimt mano fotografijų albumų. 2006 m. pasirodė pirmasis ir vadinosi „Čiobiškio kraštas“. Vėliau išėjo šie fotoalbumai: „Peizažai“, „Širvintų kraštas“, „Lietuva – legendų, dainų ir pasakų šalis“, „Portretai“, „Puokštė Lietuvos laisvei“, „Čiobiškio portretas“, „Lietuvos peizažas“, „Žvilgsnis“.

Viena iš mano fotografijų temų – žmogaus gyvenimas. Sustabdytose laiko akimirkose užfiksuoti kaimo žmogaus kasdieniai darbai, džiaugsmas, liūdesys, o svarbiausia – mintis. Juk tik paprastuose darbuose labiausiai atsiskleidžia žmogaus vidinis pasaulis. Mano fotografijose galima pajusti žmogaus vidinį grožį, „pamatyti“ jo sielą... O kur dar nuostabūs savos gimtinės peizažai, pirmutiniai ir paskutiniai saulės spinduliai...

Parodoje galima buvo susipažinti su nauja mano fotografijos meno kryptimi – fotografijų ciklu „Kalbanti žemė“. Tai – išpūdingi gamtos raštai, užfiksuoti drobėje. Šį kartą nuotraukose Jordanijos vaizdai – Petros Didžiojo kanjono spalvoti smiltainiai, ryškios uolos. Gražu, paslaptinga ir šurpu...

Vartant naująjį albumą galima pastebėti dar vieną mano kūrybos pusę. Fotoalbume nemažai mano paties sukurtų ketureilių...

Tąkart parodos atidaryme dalyvavo bei kūrybinės sėkmės palinkėjo Širvintų savivaldybės vadovai,

Trakų krašto fotografų asociacijos „Fotra“ pirmininkė Dana Buinickaitė-Zacharevičienė, S. Jokužio leidyklos-spaustuvės Vilniaus filialo direktorė Daiva Urbonavičiūtė, kunigas Vilius Kiškis-Zajančkauskas, televizijos operatorius Jonas Griškoniš, kraštiečiai, bendraklasiai, nuotraukų personažai...

Be Širvintų albumo „Kalbanti žemė“ pristatymas ir nuotraukų paroda buvo Kaišiadorių ir Elektrėnų bibliotekose.

Jungtinė nuotraukų iš fotografijų albumų „Peizažai“, Lietuvos peizažas“ ir kitų Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, galerijoje „Arka“, „Skalvijos“ kino teatro fojė, Ignalinos bibliotekoje.

2014 m. parašiau ir išleidau knygą „Vieno kraujo vaikai, arba Lučiūnų istorija“. Jos pristatymas vyko Čiobiškio kultūros namuose, kunigas Vilius Kiškis-Zajančkauskas Čiobiškio bažnyčioje aukėjo Mišias už visus albume paminėtus lučiūniečius.

2012 m. kovo 14 d. Seime atidaroma mano fotografijų paroda „Čiobiškio portretas“. Jos globėja – Seimo narė Dangutė Mikutienė. Parodos fotografijos atspindi 1965–2010 m. čiobiškiečių gyvenimą: aplinką, buitį, darbą ir šventes, džiaugsmo ar liūdesio nuotaikas, pagarbą talentui, krašto šviesuoliams. Atidaryme dalyvavo daug kraštiečių ir Seimo narių. Po to paroda su albumo pristatymu buvo perkelta į Širvintų kultūros rūmus.

2015 m. parašiau ir išleidau knygą „Geresnio gyvenimo beieškant, arba Lučiūnų istorijos tęsinys“. Albumo pristatymas buvo vienoje Lučiūnų sodyboje, Spietiškių kaime, prieš tai kunigas Vilius Kiškis-Zajančkauskas Čiobiškio bažnyčioje aukėjo Mišias už visus albume paminėtus lučiūniečius, po to susirinkusieji aplankė Lučiūnų tėvoniją – beveik išnykusį Pamusių kaimą.

2017 m. parašiau ir išleidau knygą „Į Lapeles pargrįžta paukščiai“. 2017 m. rugsėjo 22 d. albumo pristatymas ir nuotraukų paroda buvo Širvintų kultūros rūmuose, o spalio 20 d. – Lapelių bendruomenės salėje.

2019 m. išleidau fotografijų albumą „Širvintų krašto žmonės“. Albumo pristatymas ir paroda tais pačiais metais vyko Širvintų restorane „Putinas“.

Esu sau pasilikęs visų savo knygų ir albumų po 5 egz. Dovanoms ir pardavimui liko tik 22 vienetai knygos „Į Lapeles pargrįžta paukščiai“ ir 55 vienetai „Širvintų krašto žmonės“. Labai daug kas skambina ir prašo (net iš JAV, Anglijos, Norvegijos ir Lietuvos) knygų-albumo „Vieno kraujo vaikai, arba Lučiūnų istorija“.

Mano nuomone, visos mano knygos ir albumai buvo sėkmingi.

Dėkojame už pokalbį.

Kalbėjosi Evelina KISLYCH-ŠOCHIENĖ ir Juozas VERCINKEVIČIUS

SIBIRO TAKU

Sunkus sugrįžimas

Tremties, buvimo tremtyje ir grįžimo į šalį aprašymas
Remiantis asmenine patirtimi.

Halina ŽYLINSKA,
buv. Alovės (Varėnos r.) dvaro savininkė,
Sibiro tremtinė 2005–2011

Kelionė į nežinią, į rytus

Penktadienį, 1941 metų birželio 14-ąją, pabusti nebuvo labai malonu: daužymas į duris ir, jas atidarius, į mus savo ginklus nukreipę kareiviai su reikalavimu nedelsiant prisistatyti į valgomąjį. Mes su mama greitai apsirengėme ir nuėjome. Močiutė liko kambaryje. Vyras jau sėdėjo ten, ant grindų, rankas iškėlė į viršų. Moterims leista atsisėsti kėdėse. Prie stalo sėdėjo uniformuotas „komisaras“, o prie jo stovėjo vietinis žmogus, senas darbininkas – tinginys iš tinginių. Jis atvedė „svečius“. Ant stalo priešais komisarą gulėjo gyventojų sąrašas, kuriame jis žymėjo esančius. Kalbėjo rusiškai. Išgirdęs, kad bendraujame lenkų kalba, įdėmiai įsiklausęs staiga trenkė į stalą ir paklausė, kokios esame tautybės. Sužinojęs, kad esame lenkai, kardinaliai pakeitė savo elgesį. Jis iškart pareiškė, kad vietinis „globėjas“ nereikalingas ir jį išvarė. Šiam išėjus jis perskaitė mums įsakymą dėl Jano Žylinskio su žmona Vanda, sūnumi Ježy Žylinskiu ir visa gimine iškeldinimo į Sovietų Valstybės gilumą – Sibirą. Vienai šeimai per valandą leidžiama pasiimti su savimi 50 kg daiktų su patalyne. Po šio pareiškimo įsivyravo mirtina tyla – niekas net nekrustelėjo. Jis į mus žiūrėjo su nuostaba. Aš išdrįsau pasakyti: kam mums krautis daiktus, vistiek ten visi mirsime. Jis vėl pradėjo siaubingai šaukti, liepė imti kuo daugiau šiltų drabužių ir patalyne, o viską pakuoti į šiaudinius čiuzinius, nes ten daugiau tilps. Galų gale ryšulių pakavimas užėmė virš trijų valandų. Matydamas mamos sveikatos būklę, maloningai leido mamai pasilikti. Tačiau jai paprašius leisti palikti ir dukrą, tai yra mane, parodė jai mano vardą sąrašė, kurį kažkas įrašė pieštuku. Sakė, kad jokia būdu negali manęs palikti. Močiutę maloningai paliko, tačiau tiksliai nežinau, kas dar iš šeimos buvo sąrašė, be Jano, Vandos ir Ježy Žylinskių. Save mačiau įrašytą į sąrašą pieštuku, jau kitoje lapo pusėje. Įdomu,

kas iš vietinių taip man pasitarnavo ir žinojo mano tikrąją pavardę – juk taip neseniai atvykau į Vilnių. Visam laikui atsisveikinant su mano brangiausia Močiute (ši jausmą aprašyti šiuolaikiniam žmogui labai sunku!), jai ašaros krito it pupos. Ji sakė, kad šiame gyvenime niekada nebeapsimatsime! Aš tuo momentu suakmenėjau, neišspaudžiau nė ašarėlės. Atsisveikindama pajutau, kad kažkas stovi už nugaros. Kai atsisukau, pamačiau rankas sukryžiusių komisarą, kurio žydrose akyse atsispindėjo sielvartas ir didelė užuojauta. Neskubino mūsų!

Ta įsimintina diena buvo debesuota ir lietinga. Mama buvo visai be jėgų (sirgo plaučių uždegimu), tad viskuo pasirūpinti ir sudėti kažkokius daiktus turėjau aš. Šiek tiek žinojau, ką reikia imti trėmimo metu, kadangi Vilniuje tokios nelaimės atveju žmonės darė sąrašus. Jie tai žinojo iš anksčiau ištremtų iš Baltarusijos ir Ukrainos giminaičių laiškų. Senieji Žylinskai šioje situacijoje buvo visiškai pasimetę, tad viskuo rūpinosi mano vadovaujamas jų sūnus Ježy. Pasiėmėme tris medinius dubenis, porą kibirų, ašotį vandens, bet puodų negalėjome, kadangi jie buvo šalia esančio pastato virtuvėje, o iš namų išeiti buvo draudžiama. Šį puodų, skirtų maistui gaminti trūkumą vėliau labai pajutome. Daiktų krovimo ir judėjimo namuose metu mane lydėjo du kareiviai (bajcy), kurie taip pat labai padėjo paimti daugelį dalykų, kuriuos vėliau pardavė Slavgorode išgyvenome ir grįžome į Lenkiją. Tai buvo iš Sibiro kilę vaikinai. Jie sakė, kad ten žmonės irgi gyvena, tereikia turėti šiltų daiktų. Patarė pasiimti su savimi kuo daugiau, kadangi čia vistiek viską pasiims kiti. Pamatę ant stalo raudonai įrištas knygas, atnešė mums jas į automobilį sakydami, kad tai tikriausiai Lenino veikalai. Kokia idėja! Mano „pagalbininkų“ dėka pasiėmėme keletą lenkų literatūros knygų.

Slavgorode, kur nebuvo tualetinio popieriaus, Lenino veikalus pirkome higienos tikslais. Daug geresnis šiam tikslui buvo vasarą laukuose augantis pelynas.

Apie 10 valandą ėlipome į sunkvežimį ir nuvykome į Merkinės milicijos nuovadą, pakeliui pasiimdami kitus, tremčiai numatytus žmones. Tačiau šioms šeimoms buvo skiriama tik apie 15 minučių daiktams paimti. Kartu su mumis iš Nedzingės į Merkinę buvo paimti du pabėgėliai. Tai buvo: Zdzisław Haciski (Žylinškių giminaitis) ir Stanisław Brzosko iš Varšuvos. Juos Merkinėje paleido, kaip svetimšalius. Jiems pasisekė! Mama nualpo ant milicijos nuovados grindų. Ją, tepdami odekolonu smilkinius gelbėjo vietiniai žydai, broliai nelaimėje. Merkinėje vietiniai komisarai atėmė Žylinškių bagažą su daiktais (pagalve). Vakare vėl buvome pakrauti į sunkvežimį ir nuvežti į Varėnos geležinkelio stotį. Jau sutemus buvome „supakuoti“ į galvijų vagonus. Į vagoną reikėjo lipti siaura lenta, nes buvo labai aukštai. Sunkiausias buvo mūsų daiktų pakrovimas. Stotyje stovėjome kelias dienas, bet mums nebuvo leidžiama išlipti iš vagono, nors dieną durys buvo atidaromos. Naktį jos buvo užrakintos. Visą parą mus saugojo kareiviai, su paruoštais šaudyti ginklais. Vietinėms moterims buvo leidžiama pristatyti mums maisto. Ponia, su kuria ne taip seniai miegojau po viena antklode, rūpinosi mumis visos mūsų viešnagės stotyje metu. Tuo metu iš Nedzingio mums buvo atvežta dar šiek tiek daiktų ir maisto, kuri pristatė ši ponija. Gretimame vagone buvo pora su devynių mėnesių dukryte. Močiutė jiems didelėje pintinėje atvežė duonos kepalą ir tokiu pat būdu išvežė savo anūkę. Po daugelio metų tėvai pamatė savo dukrą, bet jau Lenkijoje, grįžusią ten su močiute. Tėvai nukeliavo ilgą kelią, kol grįžo į šalį: per Slavgorodą, Vidurio Aziją, Teheraną, Palestiną, Italiją, Angliją.

1941 metų birželio 17 dienos vidurdienį traukinys pajudėjo į tolimą kelią. Traukiniui pajudėjus vagonuose įsivyravo mirtina tyla, o vėliau gaudžios religinės dainos. Pakeliui buvo prijungiami vagonai su žmonėmis. Mūsų transportą sudarė 80 vagonų. Per Vilnių važiovome saulei leidžiantis. Žmonės, matydami mūsų transportą, klaupėsi ant kelių ir kryžiaus ženklais laimino mus tremčiai. Tuo metu dar nežinojome, kas mūsų laukė kitą naktį. Dažniausiai išvežant šeimą atskirdavo šeimos galvą, bet ne visada. Nežinau, kuo jie vadovaudavosi. Vakare traukinys sustojo Naujosios Vilnios stotyje, už Vilniaus. Ten stovėjo dar daug kito transporto su žmonėmis. Birželio naktis trumpa. Kai visi pagaliau užmigo nuvarginti išgyvenimų dėl išvykimo iš šalies, buvo gili naktis. Staiga pasigirdo šauksmai, daužymas į vagonų duris ir jų atidarinėjimas. Atsibudę manėme, kad mus visus išžudys! Pasirodo, buvo atskiriamos likusios kartu šeimų galvos. Tikriausiai ten pas juos buvo netvarka. Buvo garsiai atidaromos durys ir skaitomos pavardės žmonių, kurie turėjo su daiktais išlipti iš vagonų. Švietė alyviniais žibintais. Makabriška tamsa: riksmas, pažadintų šeimų ir vaikų verksmas! Buvo perskaitytos penkios pavardės iš mūsų vagono: tarp jų Jano Žylinškio ir Birutos Wierzbickos tėvas. Visi taip pasimetę, kad nežino, kokius daiktus imti. Mes su Jureku kišame viską, kas papuola po ranka. Dėdulė (taip jį vadindavau) taip pasimetė, kad jam nieko nereikėjo – tegul viskas lieka šeimai. Visa tai

vyko beveik tamsoje, rėkiant kareiviams: skarej, skarej (greičiau, greičiau). Vagonuose kilo riaušės, tačiau jau reikėjo atsiveikinti visam laikui, tai buvo aišku. Aš paskutinė atsiveikinau su dėdule, brukdama jam į kišenę kažkokį muilą. Bučiuodama jį paskutinį kartą jutau, kaip prakaitas jam tekėjo upeliais. Jie stūmė tuos vargšus žmones į kitus vagonus (daug vyresnio amžiaus vyrų). Janui Žylinškiui tuo metu buvo 70 metų. Vagonai su vienišais vyrais nukeliavo į Šiaurę. Tos baisios akimirkos neužmiršamos iki gyvenimo pabaigos. Atsiveikinimas su artimais žmonėmis ir savo šalimi jaunai mergaitei buvo sunkus išgyvenimas. Užsigrūdinau, kaip plienas!

Ryte pajudėjome į Rytus, į Uralą. Turėjome kompasą, todėl žinojome, kur link mus veža. Stovėdami Smolensko stotyje sužinojome, kad prasidėjo karas tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Tikėjomės, kad prasidėjus kariniam sąmyšiui mūsų jau niekur neveš. Deja, mūsų viltys neišsipildė ir mes toliau tolome nuo šalies. Nukeliavę per Volgą ir baisųjį Uralą atsidūrėme kitame pasaulyje – Azijoje, Sibire! Traukinys važiavo labai greitai ir kartais atrodė, kad vagonai nuriedės nuo bėgių. Tikriausiai vagonai jau buvo reikalingi kariuomenės pervežimui. Atvykus į Omską pasukome į pietus, į Pavlodaro pusę ir po paros jau pradėta atkabinėti vagonus įvairiose stotyse.

Mūsų vagono numeris buvo 21. Iš karto jame važiavo 25 asmenys: Wanda Žylińska, Jan Žyliński, Jerzy Žyliński, Jadwiga Žylińska, (Gedimino žmona, mano mama), Halina Gediminówna (aš), Adam Wierzbicki, Janina Wierzbicka, Biruta Wierzbicka, Bronisław Preskienis, Anna Preskienis, Valiukienė (mama su dukra, 2 asmenys), Varanauskai (sutuoktiniai su dviem vaikais: Lelytė ir Sigutis), Kunca su dukra, Storpirstis (sutuoktiniai su vaiku), Jekaterina Vladimirovna Lvova su dviem sūnumis (Oleg ir Miša). Po Naujosios Vilnios liko 22 asmenys – paėmė Janą Žylinškį (Jan Žyliński), Adamą Vežbickį (Adam Wierzbicki) ir Storpirstį. Vagone numeris 20, kiek prisimenu, važiavo: Barzda su žmona ir 4 vaikai (Petras, Algirdas, Kęstutis ir Birutė), Makaraitis su žmona Teofile, Kardiszewska, Mickus su žmona Ana (kitų nebeprisimenu). Kitame vagone važiavo: Vsevolod Lvov su motina ir seserimi Olga, Jadwiga Žylińska (Jano pusbrolio, Aleksandro Žylinškio žmona), Vanda Pranculis su trimis vaikais (Algirdas, Edvardas ir Laima), Trzeciecka Wanda su dukromis Zofia ir Vanda, Vladislovas Mongirdas, jo sūnus Tadeušas su žmona Liudvika ir jų sūnumi Bronislovu, Julia Baranowska su sūnumi Jureku, Tadeusz Parczewski su žmona Emilija (dailininkė) ir sūnumi Antoni, Marian Szalkiewicz, Sikorski, kapitonas Rybinski, Stefan Murza-Murzicz (teisėjas iš Naugarduko), Edvard Szvarcsztain su tėvais (pamotė ir tėvas), Amsterdamska (Edvardo sesuo) su dviem sūnumis: Stefan ir Jerzy, Marija Gožkowska su dviem vaikais (Hania ir Jurek) ir savo anyta ir mama (Kuncewicz), Zawadzka su dviem vaikais (Hania ir Wiesław), Janulewicz su žmona ir dviem vaikais (Milka ir Kęstutis), Marcinkiewicz su žmona ir trimis sūnumis (Jan, Julek ir Witold), Buivydas su žmona ir dviem dukromis

Alovės dvaras sovietų kolūkių valdininkų nugriautas

(Danutė ir Vanda), Kazimierzak Jan su žmona ir trimis vaikais (Marija, Hanna ir Andrzej), Kubicki su motina, Odyniec su broliu, jo žmona ir dviem vaikais, Jerszanski su žmona ir sūnumi, jaunas rabinas (nepamenu pavardės, išvyko į Izraelį), pulkininkas Matulaitis su žmona ir dviem dukterimis, Sodlibovska su dukra ir marčia, Lenkovska su dviem dukterimis (Vanda ir Marija), daktaras Kopylov, Chlebionek su žmona ir trim vaikais (Miecia, 2 sūnūs), daktaras Smeilis, Žibaitis Marija, Jakobas su žmona ir dviem vaikais (Lala ir Artur) ir daugybė kitų žmonių, bet jų pavardžių nepamenu.

Mūsų paskutinė stotis buvo Slavgorodas Altajaus krašte, Vakarų Sibiras, žemyninis klimatas. Vėliau paaiškėjo, kad Burle, paskutinėje stotelėje prieš Slavgorodą, buvo išlaipinti Ada Žylinska, Trzecieckiai, Pranculiai. 1941 metų birželio 28 dienos vakare buvome išlaipinti. Pastarąsias dvi paras buvo labai karšta, bet mums nedavė nė lašo vandens, taip skubėjo pristatyti belaisvius į išlaipinimo vietą. Visi buvo labai silpni ir išsekę, kai atvykome į vietą. Jurekas nuėjo tempdamas turtą iš vagono. Tačiau čia jau buvo vanduo, tad jį labai greitai atgaivino apliedami vandeniu. Koks skanus tada buvo kaimyno paduotas vanduo, kurio galima buvo gerti, kiek širdis geidžia. Mūsų transporte buvo virš 1500 žmonių. Važiavome užplombuotuose vagonuose. Tualetu mums tarnavo siauras vamzdis, gana aukštai prikabinatas vagono sienos viduryje ir neturintis jokios uždangos. Kažkokiu būdu pavyko tą elegantišką įrenginį pridengti lininiu apsiaustu iš Nedzingio. Visgi šis patogumas nebuvo patikimas. Esant dideliai vagono vibracijai naudotis šiuo turtu buvo tikras menas. Kartais malonus kaimynas leisdavo laikytis už jo kelio. Kartą per parą du asmenys buvo išleidžiami vandens, kuris taupiai buvo dalinamas šeimoms, kadangi nebuvo aišku, kada ir ar išvis bus kitas kartas. Porą kartų kelyje gavome po kepalą duonos, kažkokios košės ir sūrios rūkytos žuvies. Daugelis likimo brolių turėjo atsargų iš namų. Buvo geriama taupiai, kipiatak (verdantį vandenį) arba šaltą vandnį. Atvykus į Slavgorodą laukė sunkvežimiai daiktų pervežimui. Pakrovus daiktus į sunkvežimį aš, Birutė ir Miša Lvovas važiavome ant mūsų daiktų, o ponia Wierzbicka prie vairuotojo. Nežinojome, kur ir

kaip toli važiuojame. Mama, Wanda Žylinska, Jurekas ir kiti ėjo pėsčiomis, kas užtruko ilgai. Mums paskirtą vietą jie pasiekė tik sutemus. Mus apgyvendino „na kirpičnom zavode im. Vorosilova“ (Vorošylovo plytinėje). Plytinė buvo maždaug 3 km. nuo Slavgorodo. Atidarius sunkvežimio šoną aš su trenksmu kartu su daiktais iškritau ant žemės, tačiau man nieko nenuitiko, net nesusižeidžiau. Pasijutau truputį nedrąsiai, kai kažkoks milžiniškas vyras kėlė mane sakydamas: „Čevo tebe bylo padat“ (ko tau reikėjo krinti). Buvo tai ukrainietis Perebejnos, naktinis sargas. Netrukus atbėgo simpatiškas kazachas, arklių prižiūrėtojas, kuris parodė, kur galime pasidėti daiktus ir nakvoti. Miša atnešė pilną puoduką vandens sakydamas, kad galiu gerti, kiek noriu, nes yra pilnas lovys arkliais. Mūsų nakvynės vieta jis nurodė pastatą, padalintą į arklides, tvartą ir avidę. Vasarą naktimis gyvuliai stovėjo už pastato, o arkliai ganėsi stepėje. Kadangi buvome pirmieji iš atvykusiųjų, užėmėme geriausias vietas pastate – jaunieji už aptvaro, avių vietoje, o vyresnieji didesnėje erdvėje. Laimei, Mamai ir Vandai Žylinskai užėmiau vietas kambario viduryje, kadangi paryčiais staiga įlėkė arklių banda, kuri savo vietą turėjo pastato pabaigoje. Kilo neįtikėtinas staigiai pažadintų žmonių šurmulyš, tačiau niekam nenuitiko nieko blogo. Vėliau piemuo labai teisinosi, kad nežinojo, jog čia gyvens žmonės. Tai buvo geras ir malonus, neįgalus kazachas (be rankos). Pirmasis kazachas taipogi nerodė mums priešiško, tačiau greitai buvo paimtas į frontą, iš kurio jau nebegrižo. Atvykus į plytinę vietinis „gramotnij“ (raštingas) rengė atvykusiųjų sąrašą su tiksliais duomenimis. Pats negalėjo susitvarkyti dėl skirtingų kalbų nemokėjimo, tad pakvietė į pagalbą mūsų tremtinį, advokatą Jokūbą iš Kauno, kuris gerai mokėjo rusų kalbą. Po „apgyvendinimo“, kol maniškių dar nebuvo, nes dar pėdino iš stoties į plytinę, nuėjau užsiregistruoti. Tuo pačiu metu atėjo ir ponas Vsevolod „Doda“ Lov, geras Žylinskių pažįstamas. Jis buvo seniai Lietuvoje gyvenantis rusas, gerai kalbantis lenkiškai. Jokūbas mūsų duomenis surašinėjo rusiškai, nors kalbėjome lietuviškai, kadangi jis nežinojo, jog moku kalbėti rusiškai. Kai atėjo laikas pateikti informaciją apie tautybę ir išaiškėjo, kad mes lenkai, prasidėjo tikra

avantiūra. Doda įsiterpė, kad tam, kad vėliau grįžtume į Lietuvą būtina pateikti informaciją, kad esame lietuviai. Aš labai susinervinau, nes turėjau spręsti už visus suaugusiuosius, tačiau nepasidaviau Dodos reikalavimams ir akyrai stebėjau, ką įrašinėja atsakingas asmuo. Mūsų karštas ginčas vyko lietuviškai ir labai pakeltu tonu, kas labai nustebino valdžią, tad greitai rusiškai paaiškinau, jog mums būdinga išreikšti savo mintis garsiai. Bijojau, kad muzikai leptels kažkokia nesąmonę ir pakenks maniškiam.

Kitą dieną buvo poilsio ir maudynių, po dviejų savičių kelionės, diena. Iškūrenta pirtis, kurioje pagaliau buvo galima tvarkingai išsimaudyti (kojas su Birute valėme peiliu). Susipažinome su vietos papročiu, kad moterų pirtį aptarnauja vyrai, o vyrų moterys. Tik nebuvo beržinių vantų, nes ten neaugo medžiai. Kitą dieną visiems buvo liepta pasirodyti aikštėje. Jos viduryje buvo pastatytas stalas, prie kurio atsėdėjo skirstyti vergus „načalstvo“ (valdžia). Dešinėn, į LENGVA darbą kolūkyje ėjo moterys su vaikais ir senoliai, o šeimos, kuriose buvo vyrai, liko vietoje plytų gamybai. Mieste buvo paliekami reikalingi specialistai, pavyzdžiui, gydytojai arba slaugytojos. Šiam paskirstymui besibaigiant pradėjo važiuoti jaučių traukiami vežimai, žmonių išvežimui į kolūkius. Kai kolūkių valdžios pamatė, ką jiems reikia pasiimti, labai supyko, nes jiems buvo reikalingi vyrai, o ne bobos su vaikais. Kai kuriems stremtiniam pavyko išsisukti nuo šios kelionės, tačiau įvairūs yra dieviški sprendimai. Lvovų šeima buvo priskirta darbui kolūkyje. Kai 94-erių senutę, Dodos ir Olgos motiną, paguldė į vežimą, vargšė mirė šeimos akivaizdoje. Visgi tokiu būdu ji išgelbėjo šeimą nuo išvykimo į kolūkį. Pamatė, kas nutiko kolūkiečiai greitai išvažiavo su priskirtomis šeimomis į badą ir vargą. Kai kuriems iš jų pavyko pabėgti į miestą, tačiau dalis jų neišgyveno šios gyvenimo pamokos. Kiekvienas turėjo viltį, jog kažkada pavyks grįžti į tėvynę, juolab geležinkelis buvo sąlyginai netoli. Po savaitės atvažiavo kažkoks komandir ir mokė, kaip reikia gyventi iš naujo. Galima jau buvo ir išeiti į miestą bei turgų. Tam, kad kažkaip išgyventume, dukart per savaitę ėjome į turgų pardavinėti savo atsivežtus daiktus. Mūsų buvimo plytinėje pradžioje duona buvo pardavinėjama pagal sąrašą (visiems tiek, kiek priskirta). Iš pradžių, turėdami truputį savo atsargų, negalėjome suvalgyti visos priskirtos duonos, todėl darėme džiovėsius (džiovinome duoną saulėje). Tai labai supykė vietinius, kurie teturėdavo pieną, su sąlyga, jei turėjo karvę. Pirmais mėnesiais virdavome kibirėlių daržovių sriubos su avienu, aišku, jei pavykdavo kažką parduoti. Tokiu būdu maitindavome dar kelis vyresnio amžiaus vyrus, kurie neturėjo nieko, išskyrus paskirtą duoną.

Už plytinę atsakinga valdžia užėmė baltą, mūrinį namą. Jame buvo aktų salė bei pora butų. Kituose dviejuose mediniuose namuose buvo kanceliarija, mokykla ir lopšelis. Visa kita tai namai ir trobelės. Vietiniai turėjo teisę auginti vieną karvę ir porą avių. Buvo čia maža parduotuvė ir valgykla. Mūsų transporto atvykimui paruošti du katilai karštos kavos, kurios galima buvo prisigerti kiek tik norisi. Žmonės

buvo malonūs. Vėliau jie mums pasakojo su šypsena, jog buvo įspėti, kad saugotų savo drabužius ir daiktus, kuriuos gali pavogti atvykėliai. Buvo sakyta, kad turi atvykti vagys, banditai ir kiti nusikaltėliai. Visgi sibiriečiai, matydami, kaip mes apsirengę sakė, kad netrukus atrodysime, kaip jie, nes turėsime viską parduoti tam, kad išgyventume.

Sanitarinės sąlygos, jeigu jas galima taip vadinti, buvo klaidingos, o tiksliau tariant, jų visai nebuvo. Gyvenvietėje tebuvo du mediniai tualetai, į kuriuos dėl nešvaros buvo sudėtinga net užėiti. Kai atvykome čia karaliavo karšta vasara, kur temperatūra svyravo tarp 40–50 °C. Klimato bei vandens kaita iššaukė masinių tremtinių viduriavimą. Dėl per mažo skaičiaus sanitarinių patalpų bei jų nešvaros, kas galėjo lėkė į stepę tenkinti savo fiziologinius poreikius. Tačiau dėl vietovės lygumos bei krūmų ir medžių trūkumo, mums, nepripratusiems prie tokių sąlygų, buvo labai neįauku. Laimingas buvo tas, kas turėdavo skėtį ir galėdavo juo prisidengti. 10 km nuo gyvenvietės buvo oro uostas, kuriame kildavo besimokančių pilotų lėktuvai. Jie skraidė virš mūsų gyvenvietės. Buvo labai susidomėję tuo, ką masiškai stepėje tupėdami daro žmonės. Vėliau kikendami vaikščiojo turguje ir žiūrėjo į mus. Po poros mūsų egzistavimo dienų stepė aplink gyvenvietę baltavo panaudotu popieriumi, kuris skraidė nešiojamas vėjo. Po kelių dienų nustebę pamatėme, kad popierius dinga iš stepės. Pasirodė, kad vietiniai tabako rūkaliai sėkmingai juos surinko cigaretėms sukkti!

Atsižvelgiant į tai, kad visi turėjo dirbti, o tremtiniam buvo skiriami patys blogiausi darbai, atsakingu už tvarkos palaikymą tualetuose paskirtas ponas Vsevolod Lvov. Tai buvo rusas iš Lietuvos, pensinio amžiaus Žylinskių kaimynas. Baigęs du Varšuvos Universiteto fakultetus: matematikos ir geografijos. Atliekomis užterštus tualetus kąstuvu jis valė dukart per dieną. Jis vertino šį garbingą darbą, kadangi jis nebuvo sunkus fiziškai.

Tuo metu išgyvenau nemalonų nuotykių, kuris galėjo baigtis lageriu. Mano mama irgi viduriavo ir naktį apsidirbo. Aš paėmiau nešvarius apatinius ir juos paslėpiau, kad ryte išskalbčiau, kadangi kiekviena skiautė buvo aukso vertės. Tą naktį švietė nuostabus mėnulis ir buvo visiškai šviesu. Aikštėje stovėjo dėžės, skirtos vėžioti molį, vienoje kurių norėjau paslėpti savo „lobį“. Man slepiant paketą kažkas stipriai pagriebė mane už pakarpos rėkdamas: ką čia darai, padegėja? Aš labai išsigandau ir bandžiau pasiaiškinti, bet mačiau, kad jis manimi netiki ir rimtai grasina. Tada rusiškai ir tiesmukai paaiškinau, kad mano motina pridirbo į kelnes ir atėjau paslėpti nešvarias kelnautes. Pasirodė, kad tik ši informacija jį tenkino. Iškart palaikė mane padegėja, o jis buvo plytinės sargas. Buvo tai ukrainietis, Perebejnos, kuris kėlė mane, kai tik atvykusi nukritau su daiktais. Rusų kalbos mokėjimas man labai padėjo ginantis nuo kaltinimų dėl padegimo ir vėliau išgyvenant.

*Vertė iš lenkų kalbos Agata Beliak
Bus daugiau*

Istorinės užmaršties šydą praskleidus...

Justinas JANICKAS,
Trakai

Tyrinėjant jau nykstančias vietas Trakų rajone, kurių amžininkų lieka vis mažiau ir mažiau, o istorinius faktus, deja, randame tik archyvuose dokumentuose, išlikusiuose Lietuvos ir užsienio archyvuose, dėmesį traukia asmenybės, vietovės, dvelkiančios praeities istorija – visa, kas neatrasta ar seniai užmiršta.

Žvelgdami į Trakų regione kadaise buvusius nuniokotų ir užmirštų dvarų griuvėsius, apie kuriuos daugelis žmonių nežino ir net neprisimena, turime galimybę sužinoti iškilų žmonių, savo šeimos, išnykusių istorinių vietovių istoriją ir atminimą, taigi – ir savo tautos istoriją.

Bevartant archyvinius dokumentus, Onušio, Valkininkų, Pivašiūnų, Daugų, Varėnos ir Žilinių bažnytinių metrikų knygas, krinta į akis Kareivų (bajorų Koreivų) pavardės, o valdžiusių Kareivonių dvarą – Kareivas ir Pamarnackus, apie jame tarnavusius kaip ir apie patį dvarą informacijos išlikę labai mažai.

19 a. pradžioje įkurto paskutinių buvusio Kareivonių dvaro savininkų, puoselėjusių lietuviybę, nebeliko seniai, tik šalia esančiose nedidelėse ir atokiose nuo kelio Kareivonių kapinėse išlikusios kelios antkapinės plokštės mena jose atgulusių amžino poilsio palaidojimo vietas.

Verta paminėti keletą istorinių faktų apie Kareivonių dvarą ir kapavietę, randamų nuo 19 a. pradžios tyrinėjant archyvuose išlikusius dokumentus, kuriuose paminėta informacija skaitytojams, ieškantiems ir tyrinėjantiems savo giminės šaknis, galėtų būti labai aktuali.

Pagal 1817 m. parapijiečių duomenis, Onušio parapijoje esantį Kareivonių dvarą valdė bajorai Juozapas Kareiva (30), Juozapo Kareivos įpėdinis, kilimo nuo Lydos pavieto, karininkas (leitenanto laipsnis), gyvenęs Onuškyje su žmona Karolina Pamarnackaite (30), teisėja, kilimo nuo Vilniaus, tais pačiais metais jiems gimęs Jeronimas Placidus. Kartu gyveno Juozapo seserys – Leonora (16) ir Ona (9), dvare tarnavo virėja Viktorija (30), šeimininkė Ona Glavinska (50) bei jos vaikai Adomas (15) ir Rozalija (11), ūkvedys Jonas (60) iš Bičiūnų k. ir liokajus Jonas (30) iš Vilniaus miesto.

Įdomu tai, kad šis parapijiečių surašymas buvo atliekamas tam, kad būtų papildomai įvertinta, kiek yra tuo metu vietovėje užsikrėtusių raupais ir ar parapijiečiai turi numatę savo palaidojimo vietą kapinėse ar laidojimui skirtose vietose užkrečiamųjų ligų atveju.

1876 m. surašymo duomenimis, Kareivonių dvare minimas Jeronimas Kareiva, 1871 m. tapęs našliu po savo žmonos Jadvygos Pamarnackaitės mirties (miršta gimdydama), su savo vaikais, sūnumis – Juozapu (14), Vaclovu (11), dukterimis – Liudvika (21), Konstancija (19), Elena (17), Jadvyga (16), Stefanija (10) bei Marija (5). Dvare tarnaujančiais – Motiejumi Prokopu (56), Jokūbu Gudoni (19), Želniu (60), Marijona Markūnaite (23), Juzefa Narkūnaite (28), Eleonora Dujenaite (17), Ieva Prokopoviene (45) ir jos sūnumis Martynu (10) ir Vincentu (6).

1909 m. surašymo duomenimis, Onušio parapijoje esančiame Kareivonių dvare gyvenęs Vaclovas Kareiva (44), Felikso Lekavičiaus (40) šeima: žmona Teofilė (34), sūnus Juozapas (7), duktė Teofilė (11), Adomo Čeglio (50) šeima: žmona Ieva (45), sūnūs Jeronimas (17), Juozapas (13), Vladislovas (3), dukterys Viktorija (12), Marijona (9) bei Mykolo Vasiliausko (32) šeima: žmona Viktorija (32), sūnus Mykolas (4), dukterys Marijona (6), Elena (2).

Tuo pačiu būtų galima minėti daugybę pavardžių, tačiau mums aktualūs dvarą valdžiusių savininkų likimai.

Bajoras Jeronimas Kareiva, perleidęs Kareivonių dvarą sūnui Vaclovui, miršta sulaukęs garbaus amžiaus Zakorių dvare, esančiame Valkininkų parapijoje, 1902 metais (dab. Varėnos r.), palaidojamas Kareivonių kapinėse. Jeronimas po mirties palieka sūnus Juozapą Jeronimą, Vaclovą, Liudviką, dukteris Mariją Kareivienę, Stefaniją Kazimierą Bankauskienę, Jadvygą Černauckienę, Liudviką Juzefą Vasiliauskienę, Konstanciją Vasiliauskienę, mirusią 1936 m., kurios, kaip ir netekėjusios Jeronimo dukters Elenos Karolinos, Zakorių dvare 1929 m. mirusios nuo tuberkuliozės, paminklus randame Kareivonių kapinėse. Sūnus Vaclovas Kareiva (62), nevedęs, tikras lietuvių patriotas, žemės reformos metu išparceliavus jo nuosavybe turėtą žemę, miršta nuo širdies ligos, Pavardaunyse (dab. Varėnos r.) 1925 m., praėjus savaitei po mirties, Kūčių išvakarėse palaidojamas Kareivonių kapinėse. 76 metų sūnus Juozapas miršta taip pat nuo širdies ligos kaip ir Vaclovas Alytaus mieste 1931 m., palikdamas žmoną Janiną, sūnus Vladą, Enriką, Stasį ir dukterį Marijoną, tačiau pervežamas ir palaidojamas Kareivonių kapinėse kaip ir vėliau jam brangi žmona Janina 1956 m.

Paskutinis iš Kareivų giminės – Algirdas Mečislovas Kareiva, Žilinių parapijiečių Vladislavo Kareivos ir Mari-

NIJOLĖS ČESNULVIČIENĖS
NUOTR.

Talkininkai Kareivonių dvaro kapinėse (iš dešinės): Onušio pagrindinės mokyklos direktorė R. Blikertienė ir mokiniai, klebonas A. Gaidukevičius ir „Trakų žemės“ leidėjas ir vyr. redaktorius J. Vercinkevičius

JUOZO VERCINKEVIČIAUS
NUOTR.

Kareivonių dvaro pastatas, kuriam galėjo būti apie 200 metų. Žemės savininkų nugriautas. 2014 m.

jonos Trečiokaitės sūnus, miršta nuo plaučių uždegimo Kareivonių dvare 1939 m., palaidojamas Kareivonių kapinėse.

Pagal 1925 m. Žilinių parapijiečių surašymą Kareivonyse gyveno Česlavas Kareiva, 57 m., nevedęs, ūkininkas, valdantis 200 ha žemės, kalbantis lietuviškai, jo likimo ir palaidojimo vieta nežinoma kaip ir likusių čia nepaminėtų Kareivų giminės palikuonių.

Karo negandos ir plintančios ligos neaplenkė Kareivonių dvaro ir vietovės I pasaulinio karo metu, kapinėse paminklas stovi tik vienas iš Vilniaus miestelėnų Bernardo ir Ievos Dailydaitės Kareivų palikuonių – sūnui Vaclovui, mirusiam nuo pavojingo kraujo užkrėtimo 1917 m. rugsėjo 7 d. Onušio miestelyje, jų dukteriai Teklei, taip pat mirusiai nuo pavojingo kraujo užkrėtimo 1917 m. rugsėjo 5 d. Onušio miestelyje, atminimo paminklo nėra kaip ir paties kapo.

Tragiška karo realybė palietė ir dvaro tarnus – nuo raupų 1917–1918 m. mirė Silvestras Vansevičius, Teresė Šatevičiūtė, nuo kraujo užkrėtimo – Adomas Sudvojus, jie palaidoti Kareivonių kapinėse, tačiau pačių kauburėlių neišlikę. 1919 m. dvare mirusio Mykolo Vasiliausko sūnus Mykolas, Trakų miestelėnas, mirė nuo šiltinės, palaidotas Žilinių kapuose.

Žvelgiant į skaldytais akmenimis apjuostose Kareivonių kapinėse bajorų Kareivų ir jų palikuonių palaido-

jimo vietose tebestovinčius įspūdingus granito akmenų paminklus, unikalu pajusti, o dar labiau suvokti tokią stiprią trauką šeimai ir gimtajai vietai, kad visa Jeronimo ir Jadvygos Kareivų šeima, išsibarsčiusi toliausiai nuo Kareivonių dvaro, sugrįžtų į amžino poilsio vietą būtent Kareivonių kapinėse!

Na, o į išlikusius ir krintančius į akis pokario metais išlikusius kauburėlius ir metalinius kryžius su pritvirtinta, bet nublukusia informacine lentele apie kapinėse amžino poilsio atgulusius asmenis, liūdna, bet jau ir nebesužinosime, kas buvo tie asmenys ir kaip jie susiję su Kareivomis.

O Žilinių kapinėse ieškant sąsajų su garsia Kareivų gimine ir atsitiktinai sutikus p. Albiną, kurios vaikystę prabėgo Kareivonyse, o jos močiutė buvo išteklėjusi už straipsnyje minimo Vladislavo Kareivos, tragiškai žuvusio tremtyje, apėmė neapsakomas jausmas ir suvokimas, kad buvo atrasta, ko ir buvo ieškota, netikėtai surasti žmonės praturtino šią istoriją realiais faktais ir aplinkybėmis.

Išsaugant užmirštą istoriją ateities kartoms, galima pasidžiaugti išlikusių istorinių šaltinių – archyvinių dokumentų, bažnyčių metrikinių įrašų duomenų vis didėjančiu prieinamumu, tokiu būdu skatinant domėtis ir nepamiršti Lietuvoje gyvenusių garsių ir svarbių jai istorinių asmenybių, unikalių ir išlikusių vietovių įamžinimo ir įprasminimo, besidomint, atrandant ir dalijantis neįkainojama informacija.

Krašto proistorijės liudytojas kun. Juozapas Žiogas

Dalia SAVICKAITĖ,
LŽS narė, Ignalina

Lietuvoje birželio 14–16 dienomis vyko Europos archeologijos dienos. Tai jau šeštus metus šalyje vykstantis renginys, skirtas archeologijos mokslo bei archeologinio paveldo pažinimui. Nevalingai pradėjau galvoti: o kuo mūsų Ignalinos rajonas galėtų pasididžiuoti tomis dienomis? Nenuneigiama habil. dr. Algirdo Girininko, dr. Vykinto Vaitkevičiaus ir nuo Dūkšto kilusio dr. Vyganto Juodagalvio ir kitų pagalba rajonui: jie kasinėjo Švenčionių ir Ignalinos rajonų paribyje–Rėškutėnuose, rado polinę gyvenvietę ir daug kitų unikalių dalykų, atlieka didžiulį šviečiamąjį darbą, konsultavo Aukštaitijos NP įruošiant akmens amžiaus žmogaus būstą ir dirbo kitose artimose vietovėse.

Iš anksčiau žinome apie lenkų archeologą Liudviką Kšivickį. Jis buvo sociologas, antropologas, ekonomistas. L. Kšivickis pirmasis pradėjo platesniu mastu tyrinėti Lietuvos piliakalnių, kruopščiai ir išsamiai skelbė tyrimų rezultatus, padėjo pagrindus piliakalnių paskirties ir chronologijos studijoms, spausdino ir apibendrinamojo pobūdžio darbus. Prieš 1939 m. L. Kšivickis beveik visą savo turėtą archyvą apie tyrinėjimus Lietuvoje perdavė buvusiam Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Priešistoriniam skyriui. Kasinėjo ir Dūkšto pilkapyną ir piliakalnį, yra duomenų, kad jį domino ir Ginučių piliakalnis. Dar darbo kultūrologe Parke laikais pagal perskaitytos informacijos nuorodas teikiau užklausimą Leningrado (Peterburgo) Ermitažo muziejaus saugyklai, kur, spėjama, buvo perduoti šio archeologo radiniai, bet jie atsakė, kad dabar surasti eksponatus labai sudėtinga ir pasiūlė atvykti... Mūsų apylinkėse dairėsi ir dr. E. Šatavičius, dr. G. Zabiela. Didžiausia likimo dovana Ignalinai – švenčionėlišké, kultūros istorikė, archeologė, naujoji Ignalinos krašto

muziejaus vadovė dr. Regina Mikštaitė – Čičiurkienė (regis antra moteris-mokslų daktarė rajone). Jau vos jai pradėjus veikti atsirado labai įdomūs projektai, jau vyko šiuolaikiniai archeologiniai tyrimai. Jos dukra taip pat archeologė (jau dirbo Kazitiškyje). Tiek apie archeologijos specialistus žinojau iš seniau, bet yra ir beveik dingusių laiko miglose. Tai – Juozapas Žiogas. Kas jis?

Juozapas Žiogas yra gimęs Šiaulių apskrityje 1869 metais. Po gimnazijos įstojo į Žemaičių dvasinę seminariją Kaune. 1893 m., kartu su J. Tumu Vaižgantu buvo išventintas į kunigus. Jis buvo vienas iš tų, kurie didžiai mylėjo garbingą savo tautos praeitį ir ją su pasišventimu tyrinėjo. Žemaičių kunigų seminarijoje tuo metu tarp lietuvių klierikų vyko stiprus patriotinis sąjūdis. Charakteringiausi jo broūžai buvo savosios praeities ir gimtosios lietuvių kalbos meilė. Interesų kryptį kiekvienas įgyvendino individualiai. Tautinio sąjūdžio dalyviai kasinėjo, rado, bet nepalikę jokių aprašų. J. Žiogas – kitoks. Reiktų pažymėti, kad tuo metu Lietuvoje vyko ir aktyvus masonų judėjimas ir vienas oficialiai žinomas jų – J. Tumas Vaižgantas, kuris savo ir aplinkinių uždaviniu laikė senųjų dievybių įprasminimą renkant visą įmanomą informaciją apie juos. Net savo slapyvardį – Vaižgantas – jis pasirinko iš senųjų dievų, šiuo atveju linų dievo vardą. Tikėtina, kad J. Žiogas, jo artimas draugas, taip pat buvo šio judėjimo dalyvis. Juolab, kad jis gana tampraus ryšius palaikė ir su tuometiniais masonais J. Basanavičiumi, konsultavo jį radinių klasifikavimo, registravimo, aprašų klausimais, A. Dambrausku, Kauno miesto muziejaus steigėju K. Gukovskiu, eksponatus tuomet Peterburgo muziejui rinkusiu prof. E. Volteriu. 1907 m. balandžio 7 d. jis dalyvavo Lietuvos mokslo draugijos (toliau LMD)

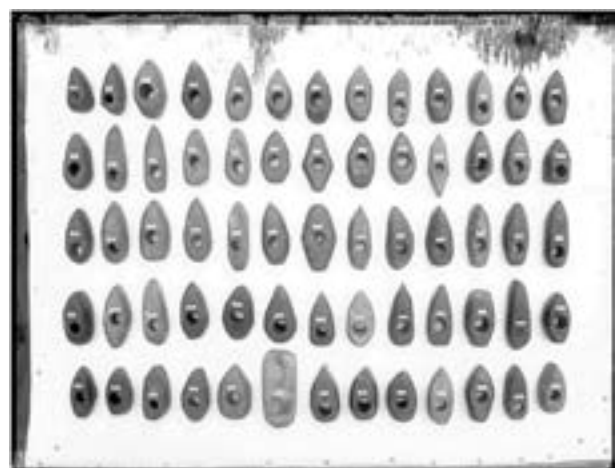
J. Žiogas

steigiamajame susirinkime kaip steigėjas. Draugijos bibliotekai ir muziejui jis dovanojo daug knygų ir net Gaidės (Ignalinos r.) apylinkėse surinktų dainų rinkinį, pluoštą savo darytų fotografijų, proistorinių laikų girtas. Dėl didelio ir aiškaus tautinio nusiteikimo jis buvo perkėlinėjamas į įvairias parapijas. Jo tyrinėjimų apimtis Rytų Lietuvoje buvo labai plati: nuo Daugpilio iki Švenčionių, kasinėjo ir Norkūnų piliakalnį. Kadangi labai rūpinosi ir vietos inteligentiją švietė proistorės klausimais, tai 1909 m. J. Žiogas viešai piktinosi, kad Švenčionyse „barbarai valstiečiai sudraskė paraku stambeldystės laikų šventą akmenį, vadinamą „aukuriniu““.

Nuo 1899 iki 1904 metų J. Žiogas buvo Gaidės kunigu. Šis jo paskyrimas taip pat dovana mūsų rajonui. Atokiose vietovėse buvo daug laiko tyrinėjimams ir kolekcijų tvarkymui. Nežinia kada jis susidomėjo archeologija, bet buvo labai kritiškas savo atžvilgiu. Jis rašė: „Esu bjauriai nedrąsus ir per mažai turiu mokslo, kad viešai kalbėčiau. Reiks dar į arklą įsikinkius, kiekčiau prisispaudus apsiskaityti apie archeologiją. Bent kiek veikalų turiu, bet per mažai. Dėl to gi nedariau ir neįėjusių išvedžiojimų prie kokios epochos Lapušiškės kapčiai priguli“. Tik 1908 rugpjūčio 18 d. visuotiniame LMD susirinkime skaitė referatą „Apie Lapušiškės kapinyną ir tenai rastus daiktus“. J. Basanavičius, kalbėdamas apie LMD išklausytą Lapušiškės kapinyno referatą rašė: „Kunigas Žiogas gali būti paveikslu mokslo draugijos darbininkams. Jis archeologijos tyrinėjimais<...> parodo, kiek gali atnešti mokslui naudos sodžiuje gyvenantis inteligentas. Jo iškastiniai, senovės lietuvių kapų aprašymai, išgelbės ne vieną mūsų tautos paminklą nuo pražūties“. Savo radinius J. Žiogas nuolat lygino su skelbtaisiais kitų rinkinių aprašais, todėl kataloguose buvo žymėjimų, kur panašūs dalykai randami.

J. Žiogas ištyrė ir Pasamanės bei Visagino (buvusio kaimo) pilkapius, Čeberakų piliakalnį ir Niurvėnų (pavadinimai iš senųjų raštų) istorinį kalną. Šie ir kiti archeologiniai tyrinėjimai aprašyti 1909 m. leidinyje „Archeologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėse“. B. Tarvydas rašė, jog kunigo raštuose buvo „smulkiau paminėti radiniai iš Mialkos kaimo (prie Drukšės ež.) ir Gireičių kaimo Kulelių bei Padbudkos kalnelių (Drukšų par.) akmens stovyklos“. Virginija Ramanauskaitė teigia, kad „šiaurės rytų Lietuvoje jis

kasinėjo Lapušiškės, Visaginos, Pasamanės, Mičiūnų, Kubiliškio (Radišiai), Norkūnų pilkapynus“. Žemės vardynas jam taip pat rūpėjo. Buvo smulkūs kelių ežerų aprašymai (jų tarpe ir Drukšų). Drukšų ežere buvę yra apie 219 vietų, gelmių ir seklių, turėjusių savo vardus. Jis parašė apie pusę visuotinės istorijos, rinko tautosaką, bandė rašyti žodyną, domėjosi senoviniais muzikos instrumentais, užrašinėjo liaudies dainas, fotografavo. Muzikos instrumentai buvo labai išsamiai aprašyti, nurodytas jų paplitimas. (Galiu tik didžiuotis, kad aprašuose ir cimbolai, kuriais muzikuoti mokytis kartu su LNKC specialistu A. Luniu teikėme projektą, gavome finansavimą. Man pakeitus darbovietę pasisekė išlaikyti jų tęstinumą ir jie tebevyksta iki šiol.) J. Žiogo publikacijų išliekamąją vertę didino tai, kad neretai jos yra vieninteliai informaci-

Kunigo J. Žiogo radiniai

Trakų pilyje 1908 m. (Konst. Viliamavičius, A. Dambrauskas, P. Vileišis, J. Basanavičius, J. Žiogas, V. Jakubauskas (Jatulis), Križanauskaitė, J. Šlapelis (?))

jos šaltiniai apie kai kuriuos dabar jau sunykusius ar sunaikintus archeologijos, istorijos, kultūros paminklus. Jis savo darbą atliko labai kruopščiai: net sudarė atskirų kapų brėžinius, suregistravo radinius, surašė. Jaunesnio amžiaus J. Žiogas buvo ypač aktyvus. Tai taip pat sėkmė rajonui.

Vėlesniais metais vis tvarkė ir tobulino savo kolekciją, kurią, pagal M. Brenšteino liudijimą sudarė 1228 archeologiniai dirbiniai, 281 akmeninių įtveriamųjų, ir 145 akmeniniai įmoviniai (su skylė kotui) kirveliai, 65 įmovinių kirvių fragmentai, 99 kirvių išgrąžos, 51 galastuvas, 106 moliniai, akmeniniai ir gintariniai verpstukai, 32 svaidyklių akmenys su skylėmis, 44 neaiškios paskirties akmeniniai dirbiniai, 24 akmeninės ir geležinės kulkos, 27 kalavijai ir kardai, 17 geležinių peilių, 11 pjautuvų, 22 ietigaliai, 21 geležinis kirvis, 13 balno kilpų, buožių, skiltuvų, 41 metalinis diržas ir sagutės, 97 žalvarinės sagės, 29 apyrankės, 42 žiedai, 1 sidabrinė apyrankė. Kunigas-archeologas bendradarbiavo su Rusijos imperatoriškosios akademijos archeologiniu skyriumi, su LMD Vilniuje, savo kolekciją jis norėjo palikti Vytauto Didžiojo muziejui, net buvo surašęs testamentą.

Gyvenimas darė savas korekcijas, nes jam reikėjo išlaikyti ir seserį. Galop jis norėjo parduoti savo rinkinius, kad atliktų brolio pareigą. Prieš savo mirtį, 1935 m. rugsėjo 13 d., jis savo rinkinius perleido kun. K. Kupriui-Kuprevičiui iš Kretingos. Vėliau valstybė, rem-

damasi jo surašytu testamentu, rinkinius perėmė savo žinion. Sukrautas į 7 dėžes, turtas buvo paliktas kunigui saugoti. Žinoma, kad dabar ne visi J. Žiogo rinkiniai yra saugomi Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Gaila, bet dingo jų metrikos. Jie labai netradiciškai pateko į muziejaus fondus: 1959 m. gegužės mėn. 25 d. Papilės altarista kun. S. Pupaleigis „Aušros“ muziejaus darbuotojui A. Nezabitauskui pranešė, kad vietos bažnyčioje atliekant remonto darbus tinko ir kalkių nuogrindomis apipiltos dvi dėžės su įvairiomis senienomis. Atvykę muziejaus darbuotojai nustatė, kad tai dalis J. Žiogo archeologinių rinkinių. Kitą rinkinių dalį muziejus nupirko 1961 birželio 25 d. iš Baisogaloje gyvenančios Kuprio giminaitės J. Žilinskaitės. Tokiu būdu buvo išsaugota didžioji rinkinio dalis (1023 eksponatai). Klajonių metu dingo šių brangių radinių registracijos sąrašai. Dirbdama Aukštaitijos NP rašiau „Aušros“ muziejui paklausimą dėl šių radinių. Deja, jie taip pat atsakė, kad juos rasti ir identifikuoti labai sudėtingas darbas... Per klajones Kretingos muziejuje atsirado dar 3 eksponatai, Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje – 7. Kurie iš jų rasti Gaidės apylinkėse – nežinia, bet Ramanauskaitė mini, kad buvo rasta ir retų radinių.

Ką rado „juodieji“ archeologai, nepaliekantys savo radinių istorijų, turbūt jau nesužinosime. Belieka laukti naujų tyrinėjimų, kurie atskleistų krašto proistorijės tiesą, nes sakoma, kad per šį „kampą“ į Lietuvą atėjo žmonės.

50 kunigystės metų – kaip antspaudas prie savo širdies

Giedrė MIČIŪNIENĖ,
Zarasai

Kasdieniai mūsų darbai – tik mažičiai klaupteliai, kuriais kildami, mokomės suprasti, kad mūsų gyvenimas yra pasiaukojimas dėl paties gyvenimo, ir tada – prasmingiausia tarnystė. Pašaukimas – tai tarnavimas Zmogiškumui, svetimos sėkmės auginimas, džiaugsmo laiminimas ir malda. Pašaukimas – tai šviesa, spindinti akyse ir ašara verkiant kartu. Pašaukimas – tai tikėjimas, nelengvasėjimas atsižadant asmeniškumo, pasiaukojimas vardan kito, mokymas pavyzdžiu bei jautrus prisilietimas širdimi. Pašaukimas – tai žmogaus dvasios augimo mokykla, Dievo kvietimas dovanoti Jo Meilę, o kartu ir raginimas dalinti savo meilę – širdies šilumą ir gerumą.

1974 m. balandžio 9 d. Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje, kurioje nuo 1945 m. nebuvo šventinami kunigai, Vyskupas Romualdas Krikščiūnas įšventino du kunigus: **Stanislovą Krumpļiauską** ir jo kurso draugą Algį Baniulį. Pirmosios šv. Mišios 1974 m. birželio 9 d. aukotos Daugailių Šv. Antano Paduviečio bažnyčioje pas savo dvasios tėvą Petrą Baltušką, o birželio 24 d. gimtojoje Smalvų bažnytelėje (pas kun. Alfonsą Merkį).

„Daug kartų mąsčiau, kad Dievas galėjo pakviesti protingesnių, gabesnių, bet išsirinko mane iš Šeimos, kuri sunkiai dirbo – arė, sėjo, sodino, ravėjo, ganė, bet rasdavo laiko Maldai ir Bažnyčiai...“, – pasakoja Dusetų Švč. Trejybės parapijos klebonas kanauninkas Stanislovas Krumpļiauskas, gimęs ir užaugęs tarp trijų ežerų – Ilgio, Ramaičiuoko ir Raminavos – Ciciliškių kaime (netoli Lupenkos) gyvenančioje pamaldžioje Marijos ir Igno Krumpļevskų šeimoje.

Dar besimokydamas Lupenkos mokykloje, vaikinukas jau patarnavo Smalvų Švč. Mergelės Marijos Rožančinės bažnyčioje, vėliau – supratęs savo pašaukimą, dalyvaudavo Ceikiniuose vykstančiose rekolek-

cijose pas kunigą Karolį Garucką SJ. Grįžęs iš sovietų kariuomenės įsidarbino Vilniaus odos ir galanterijos fabrike, kad nesukeltų bereikalingos įtampos Zarasų rajono pedagogams, stodamas į Kunigų seminariją.

„Dokumentus į seminariją nuvežiau, parašiau autobiografiją, prašymą. Manęs dar laukė ilgas ir įdomus pokalbis su žymiu žmogumi – kunigu ir kompozitoriumi Pranciškumi Tamulevičiumi, seminarijos dvasios tėvu. Jis, rodos, ne tik patikrino mano tikėjimo ir apsisprendimo tvirtumą, teisingai sudėliodamas visus reikiamus ženklus sakinyje „KUNIGYSTĖ – NEGALIMA ABEJOTI“, – prisimena kun. Krumpļiauskas, 1969 m. sėkmingai įstojęs į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją.

„Seminarijos kambarys, kuriame anksčiau buvo grafo Masalskio arklidės, atrodė liūdnas ir niūrus. Kūrentis reikėjo patiems. Įspūdis slogus, juodos anglys dulkejo – likdavo suodžiai. Patys viską valėme, tvarkėme, plovėme. Kambariuose, kuriuose stovėjo geležinės lovos, gyvenome po 4, tačiau visą studijų laiką kas pusę metų vykdavo keitimai: taip būsimieji kunigai pratinti prie kilnojimų, mokomi prisitaikyti, susigyventi, būti nuolankūs.

Kariuomenėje gyvenimo sąlygos daug geresnės: buvo šilto ir šalto vandens. Čia matydavome, kaip sienomis pavasarį ropodavo vabalai, neretai tarakonai krisdavo ant galvų. Žiemą per šalčius vanduo koridoriuje užšaldavo – degindami laikraščius bandydavome atšildyti čiaupą. Tiesa, trečiadieniais būdavo pirtis. Dalis seminaristų vykdavo į Aleksoto pirtį – ten kildavome funikulieriumi. Kiti eidavo praustis į senamiestį“, – dalijasi prisiminimais, pabrėždamas, kad sovietai klierikus vadino „juodaskverniai“, tačiau šventės vykdavo, ir Dievas tikrai laimino seminarijoje aidėjusį garsų, linksmą gražios jaunystės juoką.

Studijuodamas atostogas praleisdavo Daugailių parapijoje, talkindamas pastoracijoje kun. Petriui

Su apaštališkuoju nuncijumi J. E. arkivyskupu P. S. Zurbriggenu

Baltuška, kuris „buvo ne tik itin pamaldus, bet uolus, tvarkingas, apsiskaitęs. Visą laiką Jį vadinau „vaikščiojančia enciklopedija“. Nors šv. Mišių patarnavimo seką žinojau nuo vaikystės, tačiau jo pedantiškas tvarkingumas, pareigingumas, vidinė drausmė man paliko neišdildomą įspūdį. Bažnytiniai drabužiai visada buvo prižiūrėti, viskas laiku sutvarkyta. Prisipažįstu, iš jo išmokau daug elementarių, tačiau reikalingų dalykų: kaip sulankstyti arnotus, uždegti žvakes, kad nebūtų „knatų“.

1974 m. gegužės 13 d. paskirtas Biržų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios vikaru. 1975 m. teko pavaduoti Papilio Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos parapijos kleboną g. kan. Antaną Misevičių.

Dekanas klebonas kun. Bronius Strazdas visada buvo ramus, nesukubantis daryti išvadų, „atsargus, vengė konfliktų su rajono valdžia, jos nurodymus stengėsi vykdyti diplomatijos ar kompromiso keliu, bijojo kaip nors pakenkti bažnyčiai“, – kunigas keliauja prisiminimais.

Biržų kraštas į atmintį įsirėžė ne tik gražia, daug metų lydėjusia bendryste su tremtiniu vyskupu Vincentu Sladkevičiumi, gyvenusiu Nemunėlio Radviliškyje, bet ir susidūrimu su saugumu. „Užsiėmė ryšys su leningradiečiais – su šeimomis, kurios tremtos į Sibirą (ten gimę ir jų vaikai); su šeimomis, išgyvenusiomis blokados baisumus. Jos buvo tikinčios ir pamaldžios. Susiformavo grupė, kuri tapo mano pagrindinio parapija. Šiltas, malonus bendravimas tęsėsi nuo pat Biržų – kunigybtės pradžios iki Anykščių... Bendravimas nutrūko pasikeitus politinei situacijai“, – kalba klebonas, visada džiaugęsis kad nesijautė religinio priešiško – antagonistinio požiūrio ir kitų tikėjimų įtakos.

1977 m. gegužės 27 d. vyskupas skyrė vikaru į Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčią, kuri savo didumu Biržų bažnyčią lenkė kelis kartus. Marmurinė altoriaus mensa žiemą labai traukdavo šaltį.

„Savarankiškai klausimų nespręsdavau – tariausi su dekanu, kuris buvo ne tik labai jautrus, bet išskirtinai gailėstingas. Jis verčiau ašarą nubraukdavo pats, negu išsakydavo pastabą kitam“, – prisimena kan. Stanislovas. O vėliau apie Kupiškio kleboną Klemensą

Gutauską sakys: „Esu dėkingas jam už galimybę netrukdomai veikti, dirbti. Suteikdamas savarankiškumą, ugdė pasitikėjimą savimi, skatino pastoraciniam darbui su jaunimu, išklausydavo ir įsigilindavo į pateiktus planus, juos koreguodavo, patardavo ir pritardavo naujovėms.“

Kupiškyje persekiotas sovietinio saugumo pareigūnų, ne kartą baustas administracinėmis baudomis už įvairių bažnytinių apeigų organizavimą, procesijas, ypatingai buvo stebima jo aktyvi veikla su jaunimu, ne kartą ieškota įvairiausių progų sukompromituoti ir užverbuoti jauną dvasininką.

Kan. Stanislovas atvirauja: „Bažnytiniai dokumentai neatspindėjo tikros padėties: norint apsaugoti jaunimą, Pirmąją Komuniją ir Sutvirtinimo sakramentą priėmusiems rašydavome tik korteles, kurios į jokias bažnytines knygas neįtraukiamos. Neretai tikinčiųjų prašymu į bažnytines knygas rašydami vaikų krikštą ar santuoką, nenurodydavome pavardžių (tik vardą ir raidę N.).“ Pirmosios Komunijos šventėse dalyvau-davo daugiau kaip 200 vaikų. Žmonių susirinkdavo begalė: ne tik tėvai, krikšto tėvai bei artimieji.

1978 m. lankėsi Varšuvoje (Lenkija), kur susitiko ir bendravo su kardinolu Stefanu Wiszinskiu, Lenkijos Primu.

1982 m. liepos 17 d. Vysk. R. Krikščiūnas vikarą Stanislovą skyrė 2 parapijų – Papilio Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos ir Kvetkų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčių klebonu; laikinai administravo ir Kupreliškio Šv. Arkangelo Mykolo parapiją. Dabar kan. Stanislovas akcentuoja: „Buvau iškeltas ne tik į patį atokiausią vyskupijos užkampį, bet su manimi kartu perkeltas ir saugumietis, sekęs mane Kupiškyje.“

Jis džiaugiasi, kad Papilio „parapijos katalikai buvo nuoširdūs, su evangelikais reformatais neturėję jokio priešiško. Puikiai sekėsi užmegzti ryšį ir sutarti su jų tikėjimo kunigu Reinholdu Moru. Jis žinojo, kad vikaraudamas Biržuose palaikiau gražų ryšį su jų konfesijos kunigu superintendentu Povilu Jašinsku.“

Klebonaujant padaryta daug išliekamąją vertę turinčių darbų: 1987 m. bažnyčios šventoriuje pastatytas akmeninis kryžius, skirtas Lietuvos krikšto jubiliejui; 1988 m. Švč. Mergelės Marijos skulptūra ant akmeninio postamento; 1989 m. šventoriuje – paminklas kunigui, nukankintam Sibire, Juozapui Bardišauskui. Padaryti nedideli vargonai iš senų, sudaužytų per Antrąjį pasaulinį karą. Nuo tada, kai varpas sėkmingai įkeltas į bokštą, Papilyje skamba du varpai; remontuojami bažnyčios pastatai, grąžinti pagal restituciją. Kvetkų bažnyčioje inicijuota spalvinė interjero dekoracija.

Biržų rajono valdžia buvo ypatingai aktyvi, kunigus dažnai kvietė pokalbiams, auklėjimo valandėlėms į Vykdomąjį komitetą: „organizacinius reikalus gvildeno pats pavaduotojas. Auklėjamas darbas – kad nebūtume ekstremistiškai nusiteikę – buvo vykdomas šimtu procentų“, – kanaaninkas prisimena, kad būdavo įvairių trukdžių, nepatogumų, kai reikėdavo atlikti religinius patarnavimus.

„Visada žinojau, jog esu akylyai stebimas, sekamas, niekada to nesureikšminau, nekrepčiau dėmesio, tiesiog stengiausi sąžiningai vykdyti savo pareigą – ne vien

Iš kairės: kan. S. Krumpļiauskas, kun. V. Liūma,
R. Kavaliauskas

tik lūpomis, bet visa širdimi skelbti Dievo žodį“, – ne kartą akcentuoja savo širdies pareigą. Mirus kun. Juozapui Varnui, aukodamas gedulingas šv. Mišias Jo laidotuvių dieną, jis sakė: „Kyla klausimas, kokia kunigo gyvenimo prasmė? Ar Jo buvimas yra taip pat reikalingas kaip gydytojo, mokytojo, inžinieriaus, ar galima apsieiti be jo? Į šį klausimą pirmiausia atsako pats Kristus: „Kaip Tėvas mane siuntė, taip ir aš Jus siunčiu.“

Prasidėjęs Atgimimui, Jis aktyviai įsijungė į Sąjūdžio veiklą, buvo ir Biržų steigiamojo sąjūdžio pirmininko pavaduotoju. Dalyvavo Baltijos kelyje; mokyklose dėstė tikybos pamokas.

1991 m. klebono iniciatyva įkurtos Papilio partizanų kapinės: steloje iškaltos žuvusiųjų pavardės, pastatyti ažuoliniai kryžiai. „Į partizanų amžinosios poilsio vietos ir Kryžių pašventinimo apeigas susirinko daug žmonių, nemažai atvažiavo ir iš Latvijos. Papilio bažnyčia buvo pilnutėlė – tiek žmonių niekada neregėjusi. Pilna ir reformatų bažnyčia. Abiejose vyko pamaldos. Procesijos, išėjusios iš skirtingų konfesijų bažnyčių, susitiko vienoje vietoje – tai buvo nepaprastai jautrus įvykis. Skambėjo abiejų bažnyčių varpai.“, – kalba klebonas. Evangelikų reformatų kun. Reinholdas Moras, pasakodamas apie jūdviejų bendrystę Papilyje, prisimena šias apeigas, suvienijusias viso miestelio gyventojus.

Deja, netrukus į klebono S. Krumpļiausko gyvybę buvo pasikėsinta. „Nenoriu prisiminti ir kalbėti apie Tai, nes seniai viskas atleista, tačiau byloti, kalbėti apie Žmogaus Gerumą, Pasiuokojimą – Būtina“, nes tik laimingo atsitiktinumo dėka (buvo atėjusi medikė suleisti vaistų blogai besijaučiančiai šeiminkutei), didesnės nelaimės išvengta. Apie nuoširdumą, „neriekalaujantį jokio keršto, kas nebūdinga nukentėjusiems“, – prisiminė ir Arūnas Marcinkevičius, „Balticus Advocatus“ advokatas, tuo metu tyręs bylą.

1995 m. gegužės 24 d. Panevėžio vyskupo Juozo Preikšo paskirtas Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios klebonu, Anykščių dekanato, jungiančio 14 parapijų, vicedekanu bei

Dabužių Kristaus Žengimo į dangų parapijos administratoriumi.

„Anykščiuose atsivėrė plati pastoracinė erdvė. Parapijiečiai dar nebuvo išsiblaškę – dar nebuvo išsi-vaikščiojusi Lietuva. Bažnyčių lankė daug žmonių, ypač prieš šv. Velykas ir Kalėdas. Prie klausyklų driekėsi ilgos eilės, išpažinčių klausydavo viso dekanato kunigai. Sudarėme naują Pastoracinę tarybą – to reikalauja bažnytinė teisė – kanonai. Jai priklausė įvairių profesijų, įvairaus amžiaus parapijiečiai. Ji tapo patariamuoju žodžiu. Visi planai ir darbai buvo protokoluojami“, – pasakoja klebonas, Anykščiuose atlikęs Dievui, Žmogui ir Miestui didelius reikšmingiausius darbus: atnaujintas bažnyčios pastatas ir aplinka, 1995 m. pakeistos presbiterijos grindis, 1996 m. restauruota interjero ornamentika, o 1998 m. – klebonija, 2004 m. atnaujinta sutrūnijusio dešiniojo bažnyčios bokšto viršūnė, 2006–2008 m. įrengti grįsti šventoriaus takai ir aikštelės, bažnyčios pastato išorės apšvietimas, puikiai išryškinantis architektūrinės formas; pakeista bažnyčios stogų danga.

Įkurtos katalikiškos jaunimo organizacijos: skautai ir maironiečiai, buvo jų dvasios tėvas; įsteigė Anykščių šeimos centrą; buvo Anykščių dekanato „Caritas“ pirmininkas. Gražintame parapijos pastate įkurti Parapijos namai.

Klebonas – pagrindinis bažnyčios erdvėse kalėdinių spektaklių ir misterijų rengėjas. Jo dėka 2005–2012 m. atgaivintas Anykščių parapijos laikraštis – mėnraštis „Iš tiesų...“ (redaktoriai Milda Telksnytė ir Vygandas Račkaitis).

Kun. Krumpļiauskas išpildė seną mons. Talačkos svajonę, 1998 m. organizavęs iš Didžiosios Britanijos atgabenimą, Anykščių bažnyčioje sumontuoti nauji klasikiniai koncertiniai vargonai, kurie skambesiu ir didingumu nusileidžia tik Vilniaus arkikatedrai; išsaugoti ir seni mažieji (vienintelė Lietuvoje – Anykščių bažnyčia turi dujus veikiančius vargonus). 1999 m. klebono inicijuotas tarptautinis jaunųjų vargonininkų festivalis, kasmet rugpjūčio pradžioje prasideda Seinuose (Lenkija) ir persikelia į Anykščių

Iš kairės: vysk. J. Kauneckas, kan. S. Krumpļiauskas, apaštališkasis nuncijus Lietuvoje L. Bonazzi, kun. A. Pipiras

bažnyčią; siejantis Lietuvą su Lenkija, ir Vysk. Antano Baranausko buvimo vietas. Kun. Stanislovas „Už nuopelnus Lenkijos kultūrai“ 2009 m. apdovanotas Lenkijos kultūros ir nacionalinio paveldo ministerijos Garbės ženklu.

„Remontuojant Anykščių bažnyčios bokštą, buvo pritvirtinta 10 metrų aukščio Kalėdų eglė. Netikėjau, kad apie šį reginį rašys net JAV lietuvių tautinės minties laikraštis: „Tai bene pirmas atvejis Lietuvoje, kai į bažnyčios bokštą įkeliama eglė. Ši Anykščių klebono Stanislovo Krumpļiausko idėja pretenduoja į Lietuvos rekordų knygą. <...> Beveik 80 metrų aukštyje esanti eglė įspūdingai atrodo naktį, ją puošia neoninė spalvomis šviečianti 150 metrų ilgio girlianda, kurią parūpino iš Anykščių kilęs verslininkas Vytautas Galvonas. Pastoliais apjuostas ir be kryžiaus bokštas stovės iki pavasario, tačiau eglė iš bokšto bus iškelta po Trijų karalių.“¹

2009 m. įkūrė Dabužių kaimo bendruomenę. Tapęs pirmininku, organizavo Dabužių parapijos-bendruomenės namų įrengimą. 2012 m. minint kunigo jėzuito Konstantino Sirvydo, lietuviškos raštijos pradininko, jubiliejų, restauruotas paminklas iš Sirvydų kaimo laukų perkeltas į Dabužių bažnyčios šventorių.

2010 m. Vyskupo A. Baranausko parapijos salėje įrengtas Angelų muziejus, įkurtas Anykščių sakralinio meno centras; eksponuojama monsino A. Talačkos sukaupta vertinga dailės kolekcija, išsaugota visuomenei.

2012 m. Šv. Mato bažnyčios bokšte įrengta apžvalgos aikštelė, tapusi vienu svarbiausių traukos centru Panevėžio vyskupijoje.

2013 m. už Anykščių krašto kultūros tradicijų plėtrą suteiktas Anykščių rajono Garbės piliečio vardas, o 2018 m. Lietuvos Respublikos 100-mečio proga apdovanotas Anykščių rajono savivaldybės „Šimtmečio anykštėno“ atminimo ženklų.

1 Bažnyčios bokštą apšvietė Kalėdų eglė. Dirva, 2002 m. gruodžio 24 d., Nr. 50, p. 9, žr. <https://bit.ly/3lnlPK6>

„Gyvenant Anykščiuose ne tik paminėta Tėvėlių 60 bendro gyvenimo metų – deimantinė sukaktis; netrukus į Amžinybę palydėta Mama, vėliau ir Tėvelis“, – klebonas kartoja, kad labai dėkingas Dievui už gražų ir prasmingą vedimą per Anykščių parapijos Žemę ir visiems žmonėms, buvusiems šalia...

2012 m. vyskupas Jonas Kauneckas skiria Dusetų Švč. Trejybės parapijos klebonu ir Antalieptės Šv. Kryžiaus Atradimo parapijos administratoriumi bei Zarasų dekanato vicedekanu. „Kadangi turėjau galimybę pasirinkti iš kelių man pasiūlytų parapijų, rinkausi Dusetas – gimtasis rajonas, arčiau savų – netoliese gyvena brolio Petro šeima. Prisimenu, 1973 metais buvau dar kvepiančioje dažais Dusetų bažnyčioje, kurioje vyko iškilmingas kun. tremtinio Mykolo Bugenio kunigystės 60-ies metų jubiliejus“, – prisimena klebonas, todėl labai nustebo išvydęs tas pačias matytas dekoracijas, o dar labiau – sužinojęs, jog parapija nebeturi klebonijos, kad gyventi nebėra kur.

„Mano žvilgsnis pirmiausia krypo į šventovę – išorė nedaug remontuota po karo, bokšto plytos aptrupėjusios. Ne visas bažnyčios stogas uždengtas nauja skarda. Šventoriuje augo seni medžiai, liepos – šimtametės. Jų šaknys vertė šventoriaus tvorą. Ko griebtis?“, – retoriškai skamba klausimas, tačiau šiandien liudija atlikti darbai: 2012–2013 m. sutaisytas Dusetų bažnyčios stogas ir išorė, atnaujintas interjeras. 2013 m., parapijiečių aukomis suremontuotos šventoriuje esančios Kryžiaus kelio koplytėlės, į kurias patalpinta 14 Kryžiaus kelio stočių, atgabentų iš Toronto (Kanada) Švč. Trejybės bažnyčios. Didįjį penktadienį, einant Kryžiaus kelius, aukotojas skaito maldą prie savo koplytėlės. Sutvarkyta ir tvarkoma kapinių dalis, kuriose palaidoti kunigai. 2013 m. pradėta rūpintis apleistu pastatu – buvusiu Dusetų vaikų darželiu, atitekusi už nacionalizuotą bažnyčios turtą. 2023 m. pabaigoje sutvarkytas pirmasis pastato aukštas, tarnaujantis kaip parapijos ir bendruomenės patalpos. Siekiama sutvarkyti ir antrąjį pastato aukštą.

2014 m. Dusetose iškilmingai paminėtas kunigystės 40-metis, pristatyta kaupiama dovanotų meno kūrinių kolekcija. LDK Kilmingųjų palikuonių bendrija, pripažinusi kan. S. Krumpļiausko kilmę iš kilmingųjų Krumpļiauskų ir Koreivų giminių, suteikė teisę naudoti šių giminių herbus: Topor, Sulima, Pobog ir Nowina. 2015 m. kanauninkas skirtas LDK istorinės atminties organizacijų vyriausiuoju kapelionu; įteiktas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Kapeliono Kryžius.

2018 m. restauruota Dusetų Švč. Trejybės bažnyčios varpinė. Senieji Dusetų Švč. Trejybės bažnyčios varpai skambėjo vykstant projektui, skirtam Lietuvos Valstybės Atkūrimo 100-mečiui. 2021 m. Bažnyčios šventoriuje iškilmingai atidengta ir pašventinta memorialinė lenta, kurią dovanojo Vilniaus krašto bajorų sąjunga (architektas Tauras Budzys), skirta bajoraitės-karžygės Emilijos Pliaterytės atminimui.

„**Antalieptės bažnyčia** – lyg Feniksas, pakilęs iš pelenų. Dažnai pagalvoju, kiek daug reikėjo stiprybės, kad ji vėl galėtų pakilti. Labai svarbu ne tik tradicijų

gaivinimas, bet jų atvirumas, sklaida“, – kalba kanauninkas, patikindamas, kad „Sąžinė neleido laikyti tokią apleistą bažnyčią, daugel metų garsėjusį šviesuomenės centrą, apie kurį plačiai sklidęs garsas.“ Didžiausiu Dievo stebuklu jis laiko 2017 metais baigtą Antaliepėtės bažnyčios remontą, vilkintą 20 metų.

„Kunigaudamas Anykščiuose, įsitikinau, kad Bažnyčia turi būti atvira Žmogui – jo šventei ir kasdienai, jo ugdymui ir dvasios suraminimui, jo maldai ir tyliai vienutei su Dievu“, – pasakoja dvasininkas, todėl Dusetų bažnyčia visus metus atvira keliaujantiems piligrimams ir vietiniams, užsukusiems pasimelsti, padėkoti Viešpačiui.

„Nors teko pajusti pavydo, nesupratimo, menkinimo, baimės, kartėlio, liūdesio, skausmo, nubraukti ir ašarą, tačiau stengiausi į šias būsenas neįklimpti, nes visada tunelio gale mačiau šviesą – Dievišką malonę ir Jo tėvišką ranką. Bendraudamas su daugeliu, nesileidau į dideles draugystes, nes draugai gali išduoti, veidmainiauti. Vienintelis Draugas – Kristus, kuriam galima ir reikia atverti slapčiausias savo širdies kerteles. Visose situacijose rėmiausi Tuo, kuris mane pašaukė. Jis yra Gyvenimas, Viltis ir Šviesa“, – sako klebonas, į kurio 50 kunigystės metų, dovanotų Dievui ir Žmogui, sutelpa niūraus sovietmečio persekiojimai, atgimimo pakylėjimas ir... sielvartas dėl tuštėjančių bažnyčių...

„Viešpaties keliai yra nežinomi. Dievas apdovanojo, visada dirbau gražioje, didingose Šventovėse, tačiau gyvenamu būstu nelepino, teko kraustyti iš svetimų kambarių į svetimus namus. Niekada nesiskundžiau, bet įžvelgiau Dievo pirštą, kad neišpuikčiau – nepamirščiau, jog esu tik žmogus“, – patikina klebonas, visad siekęs, kad Dievo žodis, Bažnyčios šviesa kviestų žmones ne tik melstis... Jis dėkingas Žmonėms, esantiems ar buvusiems šalia, nešantiems savo indėlį Dievo namų kūrimui, dalijantiems savo širdies turtus, savo talentus, gebėjimus.

Šį savaitgalį į Dusetas sugūžės įvairių parapijų žmonės. Kan. Stanislovas Krumpliauskas minės garbingą auksinį kunigystės jubiliejų... Vieni atvažiuos padėkoti už suteiktą viltį, kiti – už patarimą, pagalbą. Klebonijos durys visada atviros kiekvienam buvusios...

Ir visgi, kas yra Pašaukimas?

Tai duotybė iš aukščiau: pareiga ir pasiaukojimas. Tai širdis, pripildyta įvairiausių malonių, kurias

dalydami dauginame, todėl niekada nepajėgsime jų išdalinti.

Pašaukimas – tai ryto spindulys, sudraskantis tamsos uždangą, kad spindėtų dvasios šviesa.

Laimingas pasakęs: „Buvau / ESU pašauktas“, nes Pašaukimas – tai Gyvenimas.

P. S. Nepaminėjau Jo premijų ir apdovanojimų.

2015 m. Šv. Vaitiekaus (Adalberto) Riterių Ordinas jam įteikė Riterio Kryžių su juosta. 2015 m. S. Krumpliauskas tapo Dusetų krašto Garbės piliečiu.

2017 m. kanauninkas apdovanotas generolo, Abiejų Tautų Respublikos ir JAV didvyrio, Abiejų Tautų Respublikos 1794 m. Vyriausiojo sukilimo vado Tado Kosciuškos vardo Garbės apdovanojimu „Už indėlį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ir kultūros paveldo puoselėjimą“.

2019 m. LDK Atminties rūmai jį apdovanojo Šv. Jurgio 1-ojo laipsnio ordinu su žvaigžde ir LDK kilmingųjų palikuonio vardine insignija ir dekretu.

Už švietėjišką ir kultūrinę veiklą, iniciatyvas, skatinant gimtojo krašto bendruomenės pilietiškumą ir kūrybiškumą, jungimą bendrai kraštotyros ir kultūros paveldo tyrinėjimo veiklai 2021 m. Zarasų rajono savivaldybė skyrė Dominyko Bukonto premiją.

2023 m. kan. S. Krumpliauskui suteiktas Zarasų krašto garbės piliečio vardas už nuopelnus, puoselėjant krikščioniškąsias vertybes bei indėlį, ugdant moralinį, dvasinį ir tautinį Zarasų rajono bendruomenės sąmoningumą, kultūros ir meno puoselėjimą, gimtojo krašto vertybių išsaugojimą.

Str. „50 kunigystės metų – kaip antspaudas prie savo širdies“ naudotos citatos:

1. iš mano imtų interviu (rankraščių);
2. iš knygos „Kunigas – žmogus“, (Stanislovas Krumpliauskas, Giedrė Mičiūnienė; Utenos Indra, 2022; 544 psl.; ISBN: 9786094555992);
3. iš Arūno Marcinkevičiaus, „Balticus Advocatus“ advokato, filmuotos medžiagos, skirtos kan. S. Krumpliausko kunigystės 50-mečiui;
4. iš Evangelikų reformatų kun. Reinholdo Moro, kunigavusio Papilyje, filmuotos medžiagos, skirtos kan. S. Krumpliausko kunigystės 50-mečiui;
5. str. Bažnyčios bokštą apšvietė Kalėdų eglė. Dirva, 2002 m. gruodžio 24 d., Nr. 50, p. 9, žr. <https://bit.ly/3lnlPK6>

Apie „laisvosios profesijos“ reiškinį tarpukariu

Lina ANUŠAUSKIENĖ,
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

„Laisvoji profesija“ arba kitaip–prostitucija–tarpukariu buvo nors ir smerktinas, bet legalus reiškiny. Vadinamoji seniausioji profesija egzistavo visais laikais ir įvairiose kultūrose. Egzistuoja ir dabar. Prostitucijos problema Lietuvoje ypač susidomėta XX a. 3 dešimtmetyje, kai nevaldomai ėmė plisti vadinamoji „prancūziška“ liga (lot. *morbus gallicus*–sifilis), nors apie prostitucijos reiškinių Europoje nemažai kalbėta dar XIX amžiuje. Tai liudija Vrublevskių bibliotekos fonduose saugomi senieji leidiniai: Emės Liukos (Aimee Lucas) „Prostitucijos pavojai“ („Des Dangers de la prostitution“) (1841), Žano Baptisto Bajero (Jean-Baptiste Bailliere) „Apie prostituciją“ („De la prostitution“) (1857), Pjero Diufūro (Pierre Dufour) „Prostitucijos istorija“ („Histoire de la prostitution“) (1861).

Straipsnyje panaudota Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus fonde saugoma senoji periodika, spausdinta Kaune bei Šiauliuose: *Medicina, Policija, Momentas, Mūsų momentas, 10 centų, Šiaulių naujienos* ir pan. Kita medžiaga – iš Rankraščių bei Retų spaudinių skyrių fondų, dokumentai – iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo bei Medicinos bibliotekos.

Nors prostitucija daugiau ar mažiau buvo paplitusi visoje Lietuvoje, tačiau šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama prostitucijos reiškiniui tarpukario Kaune ir Šiauliuose. Autorė naudojo istorikų dažnai pasitelkiamą „žirklių ir klijų“ metodą ir paskirą medžiagą sudėliojo į vientisą pasakojimą.

Prostitucijos klausimu dar XIX a. pabaigoje pirmoji rimčiau susidomėjo Džozefina Elizabetė Batler (Josephine Elizabeth Butler, 1828–1906), kurios pastangomis 1875 m. buvo įkurta Tarptautinė abolicionistų federacija (International Abolitionist Federation)–judėjimas, siekiant panaikinti prostitucijos reglamentaciją. Iš pradžių 1888 m. Didžiojoje Britanijoje, o vėliau ir kitur panaikintas teisinis prostitucijos reglamentavimas. Abolicionistai manė, kad legalizavus prostituciją, pritraukiama dar daugiau

klientų, o šie dažniausiai užsikrečia lytinėmis ligomis, nes gydytojų priežiūra buvo ne visai tinkama.

Lietuvoje abolicionizmo idėjas pradėjo skleisti Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Su abolicionizmo idėjomis ji susipažino 1920 m. Ženevoje vykusiame Tarptautiname moterų kongrese. Būtent jos iniciatyva 1920 m. rugsėjo 8 d. įkurta Lietuvos abolicionistų draugija. Draugija 1922 m. įstojo į Tarptautinę abolicionistų federaciją bei dalyvavo jos suvažiavimuose. Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus fonde saugomas 1924 m. G. Petkevičaitės ranka rašytas įspūdžių iš Tarptautinio moterų kongreso Ženevoje juodraštis su taisyklomis, kuriame ji pasižymėjo svarbiausius Kongreso nutarimus. Jo 10 punktų skelbia: „Prekiavimas moterimis (t. y. medžiojimas moterų ir supirkinėjimas, taip pat ir pardavinėjimas moterų paleistuvystės tikslams) turi būti baudžiamas ir panaikintas; prostitucijų reglamentacija irgi panaikinta ir pripažinta vyrams ir moterims moralinė lygybė“.

Pirmasis Lietuvos abolicionistų suvažiavimas įvyko 1921 m. gruodžio 28–29 dienomis, jame skaityti pranešimai apie prostituciją ir jos pasekmes – venerines ligas. Suvažiavimas buvo itin sėkmingas ir gausiai lankomas, o jį užbaigė pjesės „Skenduoliai“ vaidinimas. Pastarąją dramą 1922 m. išvertė pirmoji Abolicionistų draugijos pirmininkė 1921–1922 m., pediatrijos Lietuvoje kūrėja ir visuomenės veikėja Vanda Mingailaitė-Tumėnienė. Šios dramos veikėjai buvo gydytojas, prostitutė, darbininkė, tėvas, tarnaitė ir kiti.

Verta paminėti, kad Draugija nuo 1922 m. leido nedidelės apimties tęstinį leidinį „Lietuvos abolicionistas“ (išėjo keturi šio leidinio numeriai). Leidinyje spausdintos abolicionistų mintys, teisinio reguliavimo ypatumai; referatai, skaityti suvažiavimo metu.

„Gatvės moterų“ tema buvo vis labiau tyrinėjama ir populiarinama. 1930 m. Juozas Beleckas (1905–1942) išleido bene svarbiausią leidinį apie „laisvosios profesijos“ reiškinių „Nuodėmių gatvė“ (perleista 1990 m.). Jame didžiausias dėmesys skirtas

10 centų, 1936, nr. 1100, p. 4. LMAVB RSS P-08391

garsiajai Kauno Nemuno gatvei, tuo metu turėjusiai „raudonųjų žibintų“ gatvės reputaciją. 1938 m. Petras Minkevičius Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultete parašė diplominį darbą „Metodai ir priemonės kovai su prostitucija“. Pastarasis leidinys ypač svarbus moksliniu atžvilgiu, mat autorius pateikė itin vertingą literatūros sąrašą, į kurį įtraukti bent keturiasdešimties pavadinimų leidiniai lietuvių, vokiečių, anglų, prancūzų kalbomis, pvz.: 1897 m. Oskaro Komanžo (Oscar Commenge) „Slaptoji Paryžiaus prostitucija“ („La prostitution clandestine de Paris“), 1921 m. Abraomo Fleksnerio (Abraham Flexner) „Prostitucija Europoje“, („Die Prostitution in Europa“), 1930 m. Bernardo Styveno Taunrou (Bernard Stephen Townroe) „Paleistuvystės problema“ („The slum problem“) ir pan.

Dabar šia tema rengiami mokslo darbai. Pavyzdžiui, 2009 m. Lina Krilavičiūtė Vilniaus universiteto Istorijos fakultete apgynė bakalauro darbą „Tarp tolerancijos ir draudimų: prostitucija Kaune XX a. 3–4 deš.“; Valdas Pruskus 2010 m. išleido mokslinę monografiją „Prostitucijos fenomenas: gatvės prostitucija Lietuvoje: raiška, sklaida ir kontrolė“, kurioje įvairiapusis nagrinėjama prostitucija, t. y. sąvokos kilmė, istoriniai kontekstai ir kt.

Įvairiuose Lietuvos miestuose yra vedamos teminės ekskursijos: „Nuodėmių miestas“, „Pikantiškos tarpukario Kauno istorijos“, „Nuodėmingos meilės gatvė Kaune“, „Kurtizanių spindesys ir skurdas“.

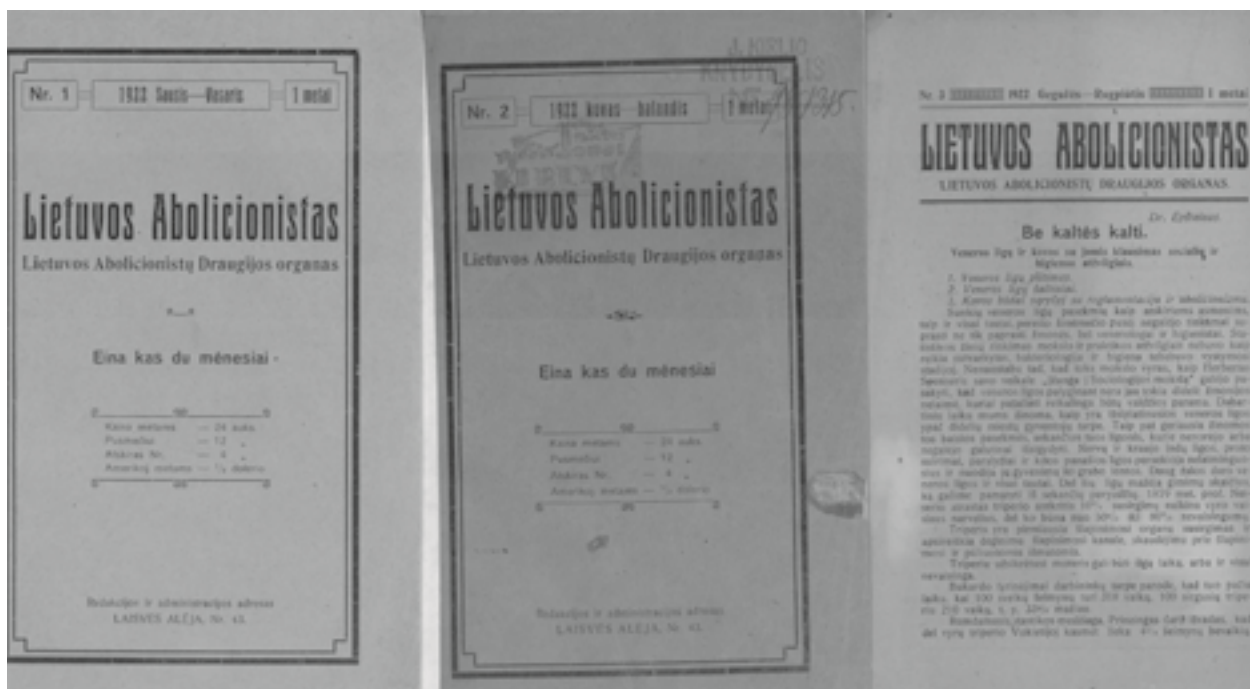
Anot „Nuodėmių gatvės“ autoriaus J. Belecko, „senovės romėnai prostituciją apibūdindavo kaip parsidavimą už pinigus savo kūno laikinam naudojimui kiekvienam norinčiam lytiškai pasitenkinti, o prostitutėmis vadino moteris, kurios verčiasi savo kūno prekyba kaip verslu. Toks apibūdinimas griežtai skiria prostituciją nuo paleistuvystės, nuo atsitiktinių lyties santykių vedusiųjų, priimtas beveik visų šių laikų prostitucijos tyrinėtojų. Pats žodis „prostitucija“ paimtas iš lotynų kalbos žodžio – „prostare“ – pardavinėtis“. Prieškario teisininkas P. Minkevičius rašė: „prostitucija yra uždarbiavimas ištvirkimu tenkinant lytinius geidulius“. P. Minkevičius išskiria ir kitas dvi sąvokas – „konkubinatas“ ir „promiskuitetas“. „Konkubinatas“ – laisvas lytinis bendravimas, kurio pagrindu gali būti lytinis instinktas, meilė arba net smurtas. Promiskuitetui ir prostitucijai bendra tai, kad du

žmonės vienkartiniam lytiniam santykiui susieina, neketindami ilgiau tęsti santykių. Tačiau promiskuiteto atveju abu nori patenkinti savo erotinius ir seksualinius geidulius, o prostitucijos – moteris dažniausiai atsiduoda be jokių seksualinių geidulių ir tai daro už pinigus. Tarptautinių žodžių žodyne sakoma, kad promiskuitetas [lot. *promiscuus* – mišrus, bendras] pirmą kartą žmonių visuomenėje (prieš atsirandant santuokai ir šeimai) – spėjamoji nesutvarkytų lytinių santykių stadija, o konkubinatas [lot. *concupinatus* < *concupina* – sugulovė] Senovės Romoje reiškė įstatymų reguliuojamą faktinį vyro ir moters sugyvenimą; teisiškai neįformintą santuoką. Pastarąsias sąvokas aiškino ir 1929 m. Kaune išleista Makso Vėberio (Max Weber) knyga *Ūkio istorija: universalinės ūkio ir visuomenės bruožai*, kurioje taip pat apibrėžta šių žodžių reikšmė. M. Vėberis sako: „kai žmonės dar neturėjo privatinės nuosavybės, buvęs visur palaidas seksualinis mišrumas – „promiskuitetas“. Konkubinatas Romos laikais buvo visiškai teisiškai pripažįstamas, ypač kareiviams, kuriems buvo draudžiama vesti. Konkubinatas išsilaikė Viduramžiais, ir tik penktasis visuotinis Laterano vyskupų suvažiavimas 1515 m. visiškai jį uždraudė.

Paaiškinimų randame ir aptariamo laikmečio periodikoje. Pavyzdžiui, 1928 m. Šiauliuose leistame laikraštyje *Momentas* rašyta: „žodis yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *prostituere* – statyti save pardavimui, prekiauti savimi. Prostitutėmis vadintos ištvirkusios moterys, kurios už tam tikrą atlygį ar veltui atsiduoda lytiniams smagumams neribotam vyrų skaičiui“. 1929 m. žurnale *Policija* sąvoka apibrėžta taip: „prostitutė <...> vadinasi moteris, kurios verslu yra paleistuvavimas, duodąs jai uždarbį, ir kuri lyties atžvilgiu priklauso kiekvienam, kuris gali jai už tai sumokėti. Paleistuvavimas ir atlyginimas už lyties susinešimus, tai dvi būtinos sąlygos prostitucijos esmės. Vyrų prostitucijos aš čia neliesiu, nes ji mūsų šaly kaip ir nepastebima. Moteris paleistuvaujanti be užmokesčio, turinti lyties susinešimus nors su dideliu vyrų skaičiumi, nėra prostitutė“.

Tarptautinis žodžių žodynas žodį aiškina taip: „[lot. *prostituio* < *prostitu* – viešai išstatu] lytinis santykiavimas arba kūno pasiūla gašlumui patenkinti už materialinį atlyginimą“. Lotynų–lietuvių kalbų žodyne žodis *prostituata* reiškia „nešvankus, pasileidęs, ištvirkęs, begėdiškas“. Taigi, esminis prostitucijos bruožas – kūno pardavinėjimas, siekiant piniginės naudos.

Pirmosios Lietuvos respublikos metais prostitucija tapo itin opia problema. Nors ir stengtasi šį „verslą“ kontroliuoti, tam įvestas ir prostitucijos reglamentavimas. Prostitucijos „amata“ 1802 m. pirmoji reglamentavo Prancūzija, steigdama „viešuosius paleistuvystės namus“ (pranc. *bordelle*–viešnamis). Apie prostitucijos reglamentavimą

Lietuvos abolicionistas, red. Antanina Gustaitytė-Šalčiuvienė

Lietuvoje galima kalbėti nuo 1919 metų, kai Vidaus Reikalų ministerija išleido atitinkamas taisykles. Jos numatė, kad kiekviena moteris, užsiimanti prostitucija, turi kreiptis į Sveikatos apsaugos komitetą užsiregistruoti ir vietoj paso gauti specialią sanitarinę knygelę su nuotrauka, instrukcijomis ir sanitarinės kontrolės lapais. Skirtingai nei Prancūzijoje, viešųjų namų steigti nebuvo galima. Buvo draudžiama gyventi daugiau kaip po dvi viename bute. Vis dėlto, pranešimai spaudoje liudija apie pagrindinį „viešųjų namų“ egzistavimą, pvz. laikraštyje *10 centų* rašyta apie policijos likviduotą nelegalų „viešąjį namelį“ Kauno Kalėjimo gatvėje ir nubaustas Bertą Binderaitę ir Krevnovičienę, kaltintas nepilnamečių mergaičių eksploatavimu.

Kai kurie viešbučiai taip pat turėjo juodąją pusę – papildomu pajamų šaltiniu tapo prostitucija. pvz., tokį įvaizdį turėjo „Locarno“ (Vytauto pr. 2) (viešbutis–restoranas „Locarno“ pervadintas į „Lozana“). Tarpukario adresų knygoje „Lozana“ priskirta prie II-osios eilės viešbučių, t. y. pigesnių viešbučių kategorijai. Šiai kategorijai priskirtas ir „Kontinent“, „Rambynas“, „Roma“, „Tarpautinis“, „Kęstučio“, kai tuo tarpu I-ąjai kategorijai priskirti „Versalis“, „Metropolis“, „Lietuvos viešbutis“.

J. Beleckas užsimena, jog tikslių žinių apie prostituciją Lietuvoje nėra, galima tik paminėti, jog prieš Pirmąjį pasaulinį karą prostitučių ir viešnamių buvo daug mažiau, o pirmiausia juos lankydavo rusų karininkai ir valdininkai. Paleistuvystės namai Rusijoje buvo vieši ir jie atėjo į užkariautą Lietuvą. Iš reglamentuotų moterų buvo atimami asmens dokumentai, kartu ir pilietinė laisvė. Išduodami tam bilietai su taisyklėmis, kurie pririšo jas prie

„ištvirkavimo namų“. Šiuos bilietus, dar vadintus „patentais“, išduodavo valdžios paskirti gydytojai. Tam skirtų įstatymų taip pat nebuvo, buvo tik prostitučių veiklos reglamentavimas.

Kaune sveikatos komisija turėjo samdomus valdininkus, kurie vadinti „doros brigados darbuotojais“, šie tikrino ar nustatytu laiku (du kartus per savaitę) prostitutė buvo sveikatos punkte. Prostitutėms drausta paslaugas teikti jaunikiams iki 18 metų (*Laikinosios taisyklės prostitutėms*, 4 punktas), o kiekviena prostitutė, susirgusi venerine liga, privalėjo pasirodyti komiteto gydytojui ir nurodyti užsikrėtimo kaltininką, jei jis žinomas (8 punktas).

J. Žilvitis, 1928 m. rašęs straipsnį „Prostitucija – tautos nelaimė“, taip pat pritarė: „apie prostituciją Lietuvoje tenka kalbėti tik nuo 1918 m. Daugumas tvirtina, kad Lietuvon ištvirkimą užnešė visokie atėjūnai <...> miestuose susispietė visokios visuomenės atmosferos ir buvusios prieškarinės rusų prostitutės. 1920 metais Kaune jos jau visai drąsiai pasireiškė ir apie 50 jų buvo persiųsta per demarkliniją, kad atsidurtų tikrose savo tėviškėse: Rusijoje ir Varšuvoje“.

Prostitučių registracija Lietuvoje pradėta 1919 m. rugsėjo 6 d. ir iki 1930 m. įregistruota 958. Tik 10 proc. jų buvo prižiūrima policijos. Vis dėl to buvo pripažįstama, kad ši sistema neveikė, ji buvo tik iliuzinė, nes viešnamiai veikė ir pogrindyje. Iš kitų šaltinių žinoma, jog Kaune 1928 m. registruotų prostitučių buvo apie 60; 1924 m. – 80; 1925 m. – 120; 1926–150, o 1927 m. – 222. Iš jų 1927 m. sifiliu sirgo 132, triperiu–44. Iš viso sirgo 176 prostitutės. „Slaptų prostitučių“ priskaičiuota apie 800. Remiantis J. Belecku, 1928 m. Kaune įregistruotos

V. Pruskus. *Prostitucijos fenomenas: atvės prostitucija Lietuvoje: raiška, sklaida ir kontrolė*, Vilnius, 2010. LMAVB 661981

J. Beleckas, *Nuodėmių gatvė*, Vilnius, 1990. LMAVB 4336898

J. Beleckas, *Nuodėmių gatvė*, Kaunas, 1930. LMAVB 315126

249 prostitutės, o žinovai (policininkai, gydytojai ir pan.) tvirtino, kad jų buvo mažiausiai tūkstantis. Visoje Lietuvoje įregistruota 335, o kiti sako buvus mažiausiai 2,5–3 tūkstančius, nes daugelis jų buvo neregistruota. Nebuvo žinoma tikslaus venerinių ligų paplitimo, nes dažniausiai gydytasi slapta.

Šiauliuose oficialiai užregistruotų prostitučių buvo 14, nors slapta veikiančiųjų galėjo būti apie 100. Nors ir buvo bandoma pažaboti plintančias venerines ligas, tačiau, akivaizdu, tai padaryti buvo sunku: „prostitučių skaičius didėja, venerinės ligos plečiasi ir grąšo tautai, turinčiai ir taip gana daug vargų <...>“.

Vieningai sutarta, kad prostitucija sanitariniu atžvilgiu labai pavojinga kaip veneros ligų platintoja. Jau tuo metu rašyta: „beveik kiekviena moteris išsirinkusi tą profesiją – per 2–3 metus neišvengia užsikrėtimo ir paskui užkrečia kitus“. Šiuo klausimu 1929 m. buvo pateiktas Lietuvos moterų organizacijų memorandumas Ministrui pirmininkui. Jame skelbiama: „Kaip yra žinoma iš pasikalbėjimo su prostitutėmis, atėję pas jas vyrai reikalauja parodyti jiems sveikatos patikrinimo lapelius. Vadinasi, jie tiki sanitarine prostitučių kontrole, tiki, jog apžiūrėta gydytojo prostitutė yra sveika, o tai, kaip turėjome garbės nurodyti Jūsų Ekscelencijai, toli gražu neatitinka tikrenybei. Nėra abejonės, jog daugelis vyrų, neturėdami tokio įsitikinimo, mestų lankę prostitutas ir tuo geriausiai apsaugotų nuo visų užsikrėtimo pavojų“.

Apie venerinių ligų plitimą liudija ir gausus Odos ir Veneros ligų kabinetų steigimasis. Kazimiero Knizikevičiaus parengtoje knygoje *Šiauliy krašto medicinos istorija XVI a. – XX a. vid.* teigiama: „Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentas 1921 m. įsteigė Lietuvoje 3 pirmąsias odos ir

venerinių ligų ambulatorijas: Kaune liepos mėnesį, Šiauliuose, Panevėžyje – gruodžio. 1926 m. Lietuvoje jau buvo 7 odos ir venerinių ligų ambulatorijos. Jose gydymas buvo nemokamas, bet pasiturintys ligoniai už vaistus turėjo susimokėti.

1929 m. žurnale *Policija* skelbta: „valdžia išlaiko 8 veneros ligų ambulatorijas, kur gydymas teikiamas nemokamai, taip pat dvi liginines (Alytuje ir Kaune), kur sifilis gydomas dovanai“.

1928 m. *Kauno miesto gydytojų ir kitų medicinos personalo adresų knygoje* nurodoma, jog Kaune odos ir Veneros ligas gydo 17 gydytojų. 1926 m. *Medicinos* žurnale rašoma, kad Odos ir Veneros ligų klinika iš Kauno ligininės keliama į Karo ligininę, o Kauno ligininės Odos ir Veneros ligų skyrius uždaromas. 1927 m. Kauno adresų knygoje nurodoma Odos ir veneros ligų kliniką jau veikiant J. Basanavičiaus Karo ligininėje, Vytauto prospekte. Šios klinikos vedėju dirbo prof. dr. Jurgis Karuža, asistentu – gyd. Vytautas Juškys. Kaune taip pat veikė Valstybinė Odos ir Veneros ligų ambulatorija, kuriai nuo 1925 m. sausio 1 d. pavesta vadovauti V. Juškiui. Tiesa, *Medicinos* žurnale užsimenama: „ambulatorijos butas labai mažas: vienas palaukiamasis vyrams, vienas palaukiamasis moterims (abu kambariai be krosnių) ir vienas mažutis kambarys gydymui ir gydymo kabinetui ir laboratorijai <...> toksai ankštumas labai apsunkina darbą, nekalbant jau apie orą, kuriame tenka dirbti personalui. Ateinantiems metams tikimasi gauti patogesnę darbui butą“. 1932 m. adresų knygoje nurodoma šią Ambulatoriją veikus Šančiuose, Vokiečių g. 81.

Kaune ženkliai labiau buvo paplitę privatūs odos ir Veneros ligų kabinetai: B. Chackelevičiaus – Laisvės al. 42; Al. Feinbergo – Duonelaičio g. 41; Is.

Frumkino–Laisvės al. 33; B. Golacho–Maironio g. 4; Iz. Ippo–Kęstučio g. 55; S. Basaitės–Jaffienės–Prezidento g. 3; M. Jochelsonaitės–Vasario g. 8; A. Medemo–Kęstučio g. 29; E. Paulausko–Maironio g. 14, A. Pogirskio–Parodos g. 1a; El. Subockio–Mickevičiaus g. 15; V. Velbuto–Putvinskio g. 24. Tai ir nenuostabu, nes privatūs kabinetai labiau užtikrino anonimiškumą: juk ėjo kalba apie delikačias sveikatos problemas. V. Juškys užsiminė, jog „apsikrėtimo šaltinis vyrams – veik išimtinai prostitutės; retkarčiais pasisako apsikrėtęs „nuo savo panelės“, pora ligonių apsikrėtę nuo žmonos, kartais apsikrėčia nuo pažįstamos, o keliais atvejais apsikrėtė „nuo ištekėjusios padlos“ – kaip supykęs apvilts vyras pavadino savo pažįstamo žmoną“. 1926 m. Odos ir Veneros ligų klinikos apyskaitoje minima nuo *lueso* (sifilio) gydyta 40–metė ligonė J. M-nienė, geležinkelio konduktoriaus žmona. Kada apsikrėtusi, ji nežinojo; apkrėtęs vyras, kuris prisipažino turįs „blogą ligą“, bet ją gavęs „prieš vėją pasišlapinęs“.

Šiauliuose F. Fainaitė–Gecienė skelbėsi esanti moterų ligų daktare ir turinti kabinetą Vilniaus g. 225; F. Fridbergas skelbėsi Bažnyčios g. 38 atidaręs moterų ligų kliniką; dr. M. Jochelsonas Vilniaus g. 247 – Odos ir Veneros ligų kliniką; B. Levinas Šiauliuose Varpo g. 10 gydęs odos ir venerines ligas.

Šiauliuose pavyzdine laikyta 1930 m. Simono Volperto (1890–1967) Odos ir Veneros ligų ambulatorija Stoties g. 22 (dab. Višinskio g. 24). S. Volpertas turėjo ir privatų kabinetą Kalno g. 2, tai liudija reklamos spaudoje. S. Volpertas 1920 m. Berlyne apgynė medicinos srities disertaciją. Manoma, jog Ambulatorijos pastatą suprojektavo Potsdamo observatorijos projekto autorius Erichas Mendelsonas. Beje, jis statytas ne bet kaip – nors ir nėra didelis, tačiau turi bent penkis įėjimus tam, kad pacientai vienas kito nesutiktų ir būtų išlaikytas konfidencialumas. Įvairiuose šaltiniuose minima, kad Volpertų klinika pirmoji įsigijo ir pradėjo naudoti rentgeno aparatą. 1940 m. Volpertų namuose šeimininkavo Raudonosios armijos, vėliau – vokiečių pareigūnai, o sovietmečiu čia veikė „slaptas viešbutis“. Šiandien pastate įsikūrusi Žydų bendruomenė, o apie Ambulatorijos buvimą liudija kukli atminimo lentelė.

Taigi, įvairiuose šaltiniuose sutariama, kad prostitucija į Lietuvą pateko kartu su atėjūnais iš Rusijos. Nors tarpukariu prostitucija buvo legali, jos veiklą nustatė taisyklės, o prostitutės oficialiai turėjo registruotis ir būti tikrinamos, tačiau akivaizdu, kad ši tvarka problemų neišsprendė – buvo ieškoma būdų, kaip ją apeiti. Oficialūs prostitučių registrai visai neatitiko tikrovės – prostitučių buvo ženkliai daugiau, negu užregistruota. Venerinių ligų atvejų taip pat buvo žymiai daugiau, negu fiksuota, mat

neretai tik pradėję sirgti užsikrėtusieji nė nesikreipėdavo pagalbos arba gydydavosi slapta. Padėtis darėsi nebesuvaldoma, tad jau XX a. 3 dešimtmėtį į Lietuvą ėmė skverbtis abolicionistinės idėjos, kurias aktyviai rėmė G. Petkevičaitė–Bitė.

Literatūros ir šaltinių sąrašas:

Dar būta Kaune viešojo namo/10 centų, 1936, nr. 1100, p. 4.
Dr. A. Šidlauskas. Prostitucija ir veneros ligų išsiplėtimas Lietuvoje//*Policija*, 1929, nr. 7, p. 122–123.

Gabrielė Petkevičaitės–Bitės ranka rašytas įspūdžių iš Tarpautinio moterų kongreso Ženevoje juodaraštis su taisymais, 1924, liet. k., l. 15. LMAVB RS F190–40.

Gabrielė Petkevičaitė–Bitė, Referatas, skaitytas Lietuvos pirmame abolicionistų suvažiavime Kaune, 1921 m. gruodžio mėn. 28 d.//*Lietuvos abolicionistas*, 1922, nr. 1.

Juozas Kazys Beleckas, *Nuodėmių gatvė*, Kaunas, 1930, p. 97–98, 143, 149.

J. Žilvitis, Prostitucija – tautos nelaimė (nr. II)//*Momentas*, 1928, nr. 7, p. 3.

J. Žilvitis, Prostitucija – tautos nelaimė//*Momentas*, 1928, nr. 6–7, p. 3.

Jolanta Berniūnienė. *Lietuvos abolicionistų leidinio šimtmetis*. Žiūrėta: [2024-07-04]. Prieiga internetu: https://www.mab.lt/abolicionistu-leidiny/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CM TAAAR2j15iWQt3ElNucuwD ESS0JPd0CiTajkYceEDw6xS-Nu6cNjF1HdnOeWLXo_aem_o2ncULHk46LBbcWkofEweA.

Kauno miesto gydytojų ir kitų medicinos personalo adresų knyga, Kaunas, 1928, p. 25.

Kazimieras Knizikevičius. Odos ir venerinių ligų ambulatorija ir privatūs dermatovenerologai. *Šiaulių medicinos istorija*, Šiauliai, 2006, p. 88.

Kazimieras Kuzavinis. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas. Dictionarium latino-lituanicum*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 866.

Kultūros vertybių registras. Žiūrėta: 2024-07-01. Prieiga internetu: <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/f4a5a9e3-2a5e-45bb-b025-01fae45264e1>true>>

LCVA, f.412, ap.16V, b. 2482, l. 3.

Lietuvos abolicionistas, 1922, nr. 1, p. 1–2.

Ten pat, nr. 2, p. 5–6.

Lietuvos moterų organizacijų memorandumas pontui Ministeriui pirmininkui. LCVA, 1929, F. 923, ap. 1, b. 600, pav. 4.

Max Weber, *Ūkio istorija: universalinės ūkio ir visuomenės istorijos bruožai*, vertė J. Pajaujįs, Kaunas: Lietuvos Universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1929, p. 42, 45, 46.

Momentas, 1928, nr. 12, p. 6.

Ten pat, nr. 17, p. 4.

Ten pat, nr. 18, p.6.

Mūsų Momentas, 1937, nr. 27, p. 4.

Petras Minkevičius, *Metodai ir priemonės kovai su prostitucija* (diplominis darbas, rašytas 1936 metais; spausdinta versija išėjo 1938 metais), Kaunas: Vytauto Didžiojo Teisių fakulteto leidinys, p. 7, 8, 21, 22.

Šiaulių naujienos, 1923, nr. 1, p. 5.

Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Alma litera, 2013, p. 672.

Valstybinės gydytojų egzaminuojamosios komisijos veikimas. LCVA, F. 923, ap. 1, b.423, l.16.

Valstybinės Odos ir Veneros ligų ambulatorijos Kaune 1926 m. veikimo apyskaita// *Medicina*, 1926, nr. 11, p. 603, 606, 607.

Visas Kaunas, Kaunas, 1932, p. 64.

Visas Kaunas, Kaunas, 1934–1935, p. 59–69.

Kauno adresų knyga, Kaunas, 1927–1928, p. 99.

Ievos Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų nuosavybės ženklai

Dr. Arida RIAUBIENĖ,

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituanistikos skyriaus vyriausioji metodininkė-tyrėja

Knygų ženklais laikomi rankraštiniai įrašai, superekslibrisai, ekslibrisai, antspaudai ir lipdės. Analizuojant rašytojos Ievos Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų ženklus jau padaryta išties nemažai.

Pirmąją publikaciją apie Simonaitytės asmeninės bibliotekos tarpukario laikotarpio knygose esančias dedikacijas parengė Vida Gimbutytė-Kaunienė¹. Rašytojos bibliotekos knygų nuosavybės ženklai buvo analizuoti minėtos autorės 1989 m. apgintame diplominiame darbe „I. Simonaitytės asmeninė biblioteka“². Šiame darbe pažymima, kad Simonaitytė knygas ženklino ekslibrisu ir autografais, išsamiau aptariamos knygose esančios dedikacijos, parodančios Simonaitytės ryšius su kitais kūrėjais, visuomenės ir kultūros veikėjais; minimos asmeninės bibliotekos knygose esančios lipdės ir antspaudai.

Rašytojos knygų marginalijos ir ženklai analizuoti 1985 m. prof. Domo Kauno straipsnyje, išspausdintame žurnale „Naujos knygos“³. Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų nuosavybės ženklai aptarti to paties autoriaus straipsnyje „Rašytojos biblioteka“⁴, išspausdintame bibliofilijos apybraižų knygoje „Donelaičio žemės knygiai“ (1993).

2022 m. žurnale „Tarp knygų“ pasirodė šios publikacijos autorės straipsnis, skirtas Simonaitytės

asmeninės bibliotekos dedikaciniams įrašams⁵. Jame pabrėžiama, kad knygos su dedikacijomis turi išliekamąją vertę, nes įprasmina svarbesnius Mažosios Lietuvos metraštininkės gyvenimo įvykius, atskleidžia ryšius su kitais kūrėjais.

Visose minėtose publikacijose didesnis dėmesys skiriamas tiems Simonaitytės knygų nuosavybės ženklams, kurie tiesiogiai susiję su rašytoja, t. y. rašytojos autografams, ekslibrisui ir jai skirtoms dedikacijoms. Vartydamas autografuotas knygas, skaitytojas gali susipažinti ir su bendromis XX a. knygos kultūrai būdingomis tendencijomis.

Norint parengti išsamų straipsnį apie Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų ženklus, pravartu turėti šių ženklų (proveniencijų) kartoteką arba asmeninės bibliotekos katalogą, kuriame nurodyti asmeninės bibliotekos knygų ženklai. Rengiant straipsnį naudotasi būsimai kartotekai ir būsimam katalogui renkama ir jau susisteminta medžiaga, sukaupia peržiūrint Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygas, esančias trijose atminties institucijose – Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje (toliau – LNMMB), Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM) ir Gargždų krašto Ievos Simonaitytės memorialiniame muziejuje Priekulėje (toliau – ISMM). Į tyrimų lauką pateko dar mažai nagrinėti, tačiau knygotyriminkams ir knygos istorikams svarbūs ir įdomūs su Simonaityte tiesiogiai nesusiję rankraštiniai įrašai, antspaudai, ekslibrisai ir lipdės. Minėti knygų nuosavybės ženklai analizuojami *tipologiniu aspektu*. Pastebėtina tai, kad straipsnyje neanalizuojami įrašai ir antspaudai, kuriuos sudaro užsienio šalių asmenvardžiai ar vietovardžiai.

Peržiūrint Simonaitytės asmeninės bibliotekos

¹Gimbutytė Vida. Dedikacijos I. Simonaitytės knygose. Tarybinė Klaipėda, 1987, birž. 7, p. 4.

²Kaunienė Vida. I. Simonaitytės asmeninė biblioteka: diplominis darbas [Mašinraštis]. Mokslinis vadovas: prof. V. Žukas. Vilnius, 1989. 209 lap. Darbas saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (be signatūros).

³Kaunas Domas. I. Simonaitytės knygų marginalijos ir ženklai. Naujos knygos, 1985, Nr. 4, p. 40–42.

⁴Kaunas Domas. Rašytojos biblioteka. In *Donelaičio žemės knygiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 248–259.

⁵Riaubienė Arida. Miela pajūrio dukra Jeva: knygos su dedikacijomis Nacionalinės bibliotekos Ievos Simonaitytės kolekcijoje. *Tarp knygų*, 2022, Nr. 12 (gruodis), p. 17–21.

knygas, konstatuota, kad gausiausia rašytojos asmeninės bibliotekos knygos ženklų grupė yra rankraštiniai įrašai. Vertėtų priminti, kad knygų ženklais laikomi tie rankraštiniai knygų įrašai, „kurie nurodo spaudinio savininką“⁶ arba, kitais žodžiais tariant, žymi knygos kilmę. Rašytojos asmeninės bibliotekos knygoje esantys rankraštiniai knygų įrašai, ekslibrisai, antspaudai ir lipdės gali parodyti, kaip keitėsi knygos savininkai, kokį kelią knyga „nuėjo“ iki dabartinės jos saugojimo vietos. Dalis ženklų gali padėti išplėsti žinias apie skaitytojus, kurie naudojami asmeninėmis rašytojos knygomis. Įrašai taip pat gali papildyti kai kuriuos Simonaitytės biografijos faktus.

Knygotyrininkas D. Kaunas pagal turinį rankraštinius įrašus skirsto į tris grupes: proveniencinius (lot. *proveniens* – kilęs, atsiradęs), memorialinius ir dedikacinius⁷. Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygoje esama proveniencinių ir dedikacinių įrašų. Atsižvelgiant į tai, kad memorialinių įrašų Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygoje nepavyko rasti, o dalis dedikacinių įrašų analizuoti anksčiau minėtose publikacijose, pagrindinis dėmesys šiame straipsnyje skiriamas provenienciniams įrašams, t. y. tiems, kurie fiksuoja informaciją apie knygos priklausomybę. Šiems įrašams charakteringa tai, kad juose nėra užfiksuota žinių apie knygos įsigijimo aplinkybes.

Publikacijoje pateikta vienos ar kitos knygos patekimo į Simonaitytės asmeninę biblioteką versija nepretenduoja į absoliučią tiesą ir, atsiradus naujų faktų, gali būti tikslinama. Atsižvelgiant į Simonaitytės ryšius su tuometiniais kultūros ir visuomenės veikėjais, jos pačios artimos aplinkos žmonėmis, straipsnyje bandoma atsekti spaudinių atsiradimo asmeninėje bibliotekoje istorijas ir, tuo remiantis, naujais faktais papildyti kūrėjos biografiją.

Didesnė dalis Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygos ženklų / proveniencijų (įrašai, antspaudai, ekslibrisai, lipdės) yra vienaip ar kitaip susiję su Mažąja Lietuva, kiti – su Žemaitijos regionu. Re-tais atvejais pasitaiko įrašų, antspaudų, ekslibrisų ir lipdžių, susijusių su Didžiąja Lietuva.

Rankraštinius įrašus pagal pasikartojančius prasminius elementus D. Kaunas skirsto į kelias grupes⁸. Remiantis šia klasifikacija ir atsižvelgiant į Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygoje esančių įrašų prasminius elementus, bus aptarti įrašai, kuriuos sudaro: 1) Asmenvardžiai ir vietovardžiai. 2) Asmenvardžiai, vietovardžiai, įsigijimo data. 3) Asmenvardžiai. 4) Asmenvardžiai, įsigijimo data. 4) Asmenvardžiai, vietovardžiai, praeikimai, perspėjimai ir raginimai skolininkams.

⁶Kisarauskas Vincas. Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 7.

⁷Kaunas Domas. Donelaičio žemės knygiai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 169–178, 199–214.

⁸Ten pat, p. 170.

Asmenvardžiai ir vietovardžiai

Simonaitytės asmeninėje bibliotekoje yra vienas šiai įrašų grupei priskiriamas įrašas.

Mykolo Biržiškos „Rinktinių mūsų senovės raštų“ (1927) viršelyje įrašyta: *kun. J. Bičiūnas*, šalia nurodytas vietovardis – *Rudaičiai*. Vadinas, prieš patekdama į Simonaitytės asmeninę biblioteką, ši knyga priklausė kunigui J. Bičiūnui, kuris kažkokiu būdu buvo susijęs su Kretingos apskrityje esančiu kaimu – Rudaičiais⁹.

Asmenvardžiai, vietovardžiai ir knygos įsigijimo data

Vokiečių pastoriaus ir rašytojo Martyno Kiorberio (*Körber Martin Georg Emil*) (1817–1893) knygos „Oesel einst und jetzt“ (Arensburg, t. 3, 1915; liet. Saremos tada ir dabar) antraštiniame lape yra įrašas: *J. Kybranco 1936 m. Kuressaare*. Matyt, Klaipėdos krašto visuomenės veikėjas, Simonaitytės bičiulis Jonas Kybrancas (1897–1967) šią knygą įsigijo viešėdamas viename iš salos miestų – Kuresarėje. Vėliau šią knygą Kybrancas turbūt buvo paskolinęs Simonaitytei.

Austrijos–Vengrijos valstybės veikėjo, diplomato Otokaro Černino (*Czernin Ottokar*) knygoje „Im Weltkriege“ (Berlin; Wien, 1919; liet. „Pasauliniame kare“) yra įrašas: *Tadeusza Perkowskiego Dżuginiany Marzec 1920* (liet. Tadeušo Perkovskio Džiuginėnai 1920 kovas). Tikėtina, kad šią knygą iš Džiuginėnų dvare vasaras leisdavusių Tadeušo¹⁰ ir Juzefo¹¹ Perkovskių buvo pasiskolinęs „Alkos“¹² muziejaus direktorius Pranas Genys¹³ (1902–1952). Yra žinoma, kad 1939 m. vasarą, grįžusi po gydymosi Šveicarijoje, Simonaitytė apsigyveno Telšiuose. Tai greičiausiai lėmė jos pažintį su Geniu, kuris galbūt rašytojai paskolino arba padovanojo minėtą knygą.

Asmeniniame knygų rinkinyje taip pat rastos 3 knygos su vokiečių kompozitoriaus, muzikologo ir kapelmeisterio Edvino Ernsto Morico Geisto (*Geist*

⁹Rudaičiai – kaimas vakarinėje Kretingos rajono savivaldybės dalyje.

¹⁰Tadeušas Perkovskis (1896–1942) – lenkų diplomatas.

¹¹Juzefas Perkovskis (1896–1940) – dailininkas, etnografijos tyrinėtojas.

¹²Žemaičių muziejus „Alka“ oficialiai įkurtas 1932 m. vasario 16 d. Muziejaus įkūrimo pagrindu tapo Telšių mokytojų seminarijos pedagogo J. Gedmino ir „Alka“ draugijos narių surinkti eksponatai. Muziejaus vadovu paskirtas Senovės mėgėjų draugijos pirmininkas telšiškis Pranas Genys. [žiūrėta 2024 m. gegužės 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.muzejusalka.lt/istorija/>.

¹³Genys Pranas (1902–1952) – lietuvių muziejininkas, poetas, artimai bendravęs su Juzefu Perkovskiu. Pastarasis iš Lenkijos į Žemaitiją atvyko gyventi 1928 m. [žiūrėta 2024 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://zemaitiuzeme.lt/personalijos/perkovskis-juzefas/>.

Edwin Moritz)¹⁴ autografais. Menininkas nuo 1938 m. gyveno Kaune, kūrė muziką ir vertėsi privačiomis muzikos pamokomis.

Dėmesio vertas įrašas, esantis vokiečių mitologo Bruno P. Schliephacke'o knygoje „Märchen, Seele und Kosmos“ (Prag-Weinberge, 1942; liet. „Pasakos, siela ir kosmosas“). Šios knygos antraštiniame puslapyje juodu rašalu įrašyta *Edwin Geist. September 42. Kauen* – Geistas šioje knygoje pasirašė likus trims mėnesiams iki savo mirties – t. y. 1942 m. gruodžio 10 d.

Kita knyga – austrų rašytojo Adalberto Štifterio (*Stifter Adalbert*) apsakymai, išleisti 1942 m. Rygoje, leidykloje „Latvju grāmata“. Leidinio antraštiniame lape įrašas – *Edwin Geist. Juni: 42*. Geisto autografas juodu rašalu be nurodytos datos yra knygoje „Sittengeschichte des Theaters“ (*Wien; Leipzig, [1925]*; liet. „Teatro moralinė istorija“). Kaip šie leidiniai pateko į Simonaitytės asmeninę biblioteką, šiandien galima tik spėlioti. Žinoma, kad Geistas bendravo su etnomuzikologe Jadvyga Čiurlionyte (1898–1992), tarpukariu dirbusia Lietuvos tautosakos archyve ir Lituanistikos institute. Simonaitytė palaikė draugiškus santykius su rašytoja ir visuomenės veikėja Sofija Čiurlioniene (1886–1958). Galbūt bendraujant šioms moterims, skolinant viena kitai spaudinius, trys

¹⁴Edvinas Geistas nacių buvo sušaudytas 1942 m. gruodį Kauno IX forte. 1943 sausį į nacių valdžios užantspauduotą Geistų butą įsigavę kaimynai smuikininkas V. Varčikas ir V. Zigmantas išgelbėjo ir išsaugojo jo muzikos kūrinių ir dienoraščių rankraščius, kitus dokumentus.

Geistui priklausiusios knygos atsidūrė Simonaitytės bibliotekoje.

Asmenvardžiai

Peržiūrint rašytojos asmeninės bibliotekos knygas, galima pastebėti jose esančių rankraštinių įrašų, sudarytų tik iš asmenvardžių. Simonaitytės knygų rinkinyje yra Kristijono Endriko Mertikaičio (1775–1856) parengto giesmių rinkinio „Wisókios naujos giesmes, arba Ewangēliszki psalmi“ 12-oji laida, pasirodžiusi 1876 m. H. Posto spaustuvėje Tilžėje. Įdomu tai, kad šis giesmynas turėjo daug laidų, kiekvienos vėlesnės laidos apimtis vis didesnė – nuo 113 giesmių pirmojoje iki 451 giesmės paskutiniojoje. Savo lėšomis šį giesmyną perspausdino beveik visi Mažosios Lietuvos spaustuvininkai, norėję papildyti¹⁵. ISMM esančios 12-os laidos priešlapyje yra neryškus įrašas pieštuku *Martin Dudjon*. Tai reiškia, kad kažkada giesmynas priklausė Simonaitytės dėdei Martynui Dūdjonui, kurio namuose prabėgo būsimosios rašytojos vaikystė.

Raštijos darbuotojo ir istoriko Johano Karolio Zembrickio (*Sembritzki Johann Karl*) knygos „Geschichte des Kreises Memel“ (Memel, 1918; liet. „Klaipėdos apskrities istorija“) portretinio lapo kitoje pusėje yra įrašas mėlynu rašalu – *Toleikis*. Tikėtina, kad šis leidinys prieš patekdamas į rašytojos asmeninę biblioteką, priklausė banko tarnautojui, Klaipėdos krašto visuomenės ir kultūros veikėjui Martynui Toleikiui (1893–1962). Vienoje iš išsaugotų Toleikio dukters Ievos Toleikytės-Biržienės (g. 1938) nuotraukų, kuri spausdinama Mažosios Lietuvos enciklopedijoje¹⁶, įamžinta Simonaitytė, besisvečiuojanti Šilutėje pas Martyną ir Aną Toleikius. Klaipėdos „Ryto“ akcinėje bendrovėje 1932 m. išleisto „Vokiškai–lietuviško žodyno“ viename iš priešlapių yra įrašas *Miko Preikšaičio*. Taigi, galima daryti prielaidą, kad šis žodynėlis, prieš patekdamas į rašytojos biblioteką, priklausė evangelikų liuteronų kunigui ir bibliofilui Mikui Preikšaičiui¹⁷ (1897–1972), su kuriuo rašytoja palaikė ryšius.

Įdomi istorija dviejų įrašų, esančių lietuvių kalbos vadovėlio „Vargo mokyklai“ (1921) pirmojoje dalyje, kurią parengė „būrelis mokytojų“. Vadovėlio priešlapyje esantys, juodu ir mėlynu rašalu

¹⁵Kaunas Domas. Mažosios Lietuvos knyga: Lietuviškos knygos raida 1547–1940. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 391.

¹⁶Nuotrauka, kurioje rašytoja Ieva Simonaitytė (trečia iš dešinės) svečiuose pas Martyną ir Aną Toleikius bei Joną ir Erną Kybrancus Šilutėje, 1958 // Iš Ievos Toleikytės-Biržienės šeimos albumo. *In Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 251.

¹⁷Preikšaitis Mikas (1897–1972) – kunigui įšventintas 1944 m. rugpjūtį. Aptarnavo Batakių, Klaipėdos ir kitas parapijas. Simonaitytės santykiai su Preikšaičiu buvo permainingi. Preikšaitis siekė apriboti vokiečių liuteronų įtaką Didžiosios Lietuvos bažnytiniame gyvenime, skleisti lietuvių evangelikų parapijas.

padaryti įrašai E. S. bei *Budrytės Marės liudija*, kad ši knyga priklausė dviem seserims – Evai Simonaitytei ir Marijai Budriūtei¹⁸. Kai kuriuose šaltiniuose Simonaitytės sesers pavardė nurodoma klaidingai – Budrytė. Rašytojos sesuo Marija gimė 1910 m. Etmės¹⁹ ir Vincento Budrių šeimoje, jos tikroji pavardė – Budriūtė.

Suomių rašytojos Mailos Talvio romano vokiečių kalba „Die Kraniche“ (1937) (Hamburg, 1937; liet. „Gervės“) priešlapyje paliktas Mažosios Lietuvos lietuvių kultūrinio gyvenimo organizatoriaus Adomo Brako žmonos Marijos Brakienės autografas.

Kelionių aprašymų knygoms priskiriamos J. Mešio knygelės „Neringa“ (1957) trečiajame puslapyje yra įrašas *Erikos*. Darytina prielaida, kad šį leidinį Simonaitytė buvo pasiskolinusi iš savo krikšto dukters Erikos Volgemūtaitės (vėliau – Urbaitienės), tačiau taip ir negrąžino.

Vokiečių rašytojo Frico Kühnlenco (*Kühnlencz Fritz*) knygos „Weimarer Porträts“ (Rudolstadt, 1961; liet. „Veimaro portretai: vyrai ir moterys iš Getės ir Šilerio aplinkos“) priešlapyje yra įrašas *Antanina Bituwienė*. Daugiau žinių apie knygos savininkę kol kas nepavyko rasti.

Asmenvardžiai, įsigijimo data

Ketvirtajai rankraštinųjų įrašų klasifikacijos grupei priklauso įrašas, esantis Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos 1922 m. leidinyje „Kalevala“. Šios knygos priešlapyje įrašyta: Vyt. Kaltenis 1954 m. Taigi, knyga paženklinta Mažosios Lietuvos kraštotyrininko, žurnalisto Simonaitytės bičiulio ir vieno iš „sūnų“ Vytauto Kaltenio (1937–2016) autografu. Tikėtina, kad šią knygą Simonaitytė buvo pasiskolinusi iš V. Kaltenio ir jos negrąžino.

Austrų ekonomisto Frydricho von Vyzerio (*Von Wieser Friedrich*) knygos „Das Gesetz der Macht“ (Wien, 1926; liet. „Valdžios dėsnis“) priešlapyje yra įrašas juodu rašalu K. Žalys 1929 I/5. Pagal įrašę nurodytą datą galima spręsti, kad buvęs „Vilties“²⁰ (1907–1915) bendradarbis Kazimieras Žalys (1883–po 1943) šią knygą įsigijo tarnaudamas Valstybės draudimo įstaigoje²¹, kuri priklausė Finansų ministerijai.

Verta paminėti rašytojos asmeninėje bibliotekoje esantį vieną perspėjamo pobūdžio įrašą. Protestantiško

¹⁸Šiliauskienė-Budriūtė, Marija (1910–1998) – išeivijos veikėja, nuo 1978 – Mažosios Lietuvos fondo narė, mecenatė, rašytojos Ievos Simonaitytės sesuo. 1944 m. išvyko į Vokietiją, 1949 – į JAV, 1956 persikėlė į Kanadą. Su dukra Evagina 1962, 1967 ir 1979 lankėsi Lietuvoje.

¹⁹Etmė Simonaitytė (1871–1941) – Ievos Simonaitytės motina.

²⁰„Viltis“ – visuomenės, literatūros ir politikos tautinės pakraipos laikraštis, leistas nuo 1907 m. spalio mėn. iki 1915 m. rugsėjo mėn. Vilniuje.

²¹Grigaravičius Algirdas. Trys viltininkai. Kultūros barai, 2000, Nr. 1, p. 73.

didaktinio turinio knygelėje „Salomons bei Sulamyte“ (1870), kuri priklausė kažkokiam Bendikui iš Okslindžių²², yra įrašas: *Szitos Knygeles priklauso M [vardas ištrintas] Bendikui isz Okslindžiu. 1888. Kas ras arba vogs o ne atedos ta Pons Dievs sunkei koravos.*

Pasitaiko proveniencinių įrašų, kurių negalima priskirti nei vienai klasiifikacijai. Rašydama atsiminimus „... O buvo taip“ (1960) Simonaitytė iš paskutinės „Sandoros“²³ bibliotekos savininkės M. Baltrienės pasiskolino E. ir H. Braunų parengtas knygeles „Kreuz und Liebe“²⁴ (Angerburg, 1909–1910; liet. „Kryžius ir meilė“). Abiejose informacinėse knygelėse gausu Simonaitytės braukymų, pastabų ir skaitymo datų. 1910 m. išleistos knygelės „Kreuz und Liebe“ priešlapyje išlikęs įrašas juodu rašalu „Sandora“. Tai reiškia, kad knyga priklausė „Sandoros“ bibliotekai²⁵. Pažymėtina, kad 1912–1939 m. Klaipėdoje veikusios draugijos bibliotekos fondas buvo pradėtas komplektuoti 1906 m. perkant knygas ir prenumeruojant periodinius leidinius. Daugiausia dėmesio buvo skirta Mažosios Lietuvos lietuvių spaudai, lituanistikai ir evangelikų liuteronų literatūrai.

Tarp Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų yra pora leidinių, kurie paženklinti Priekulės evangeliškosios jaunųjų mergaičių draugijos²⁶ bibliotekos inventoriniais įrašais. Vieno žymiausių XVIII amžiaus vokiečių poeto klasiko Gottholdo Ephraimo Lessingo filosofinės dramos-poemos „Nathan der Weise“ (Bielfeld–Leipzig, 1899; liet. „Natanas išmintingasis“) antraštiniame lape yra inventorinis įrašas – E. V. J. M. Prökuls Nr. 47; Ottokaro Weberio knygoje Von Luther zu Bismarck, B. 1 (Leipzig, 1913; liet. „Nuo Lutherio iki Bismarcko“) yra inventorinis įrašas – E. V. J. M. Prökuls Nr. 50. Nėra žinoma, kaip šios dvi knygos pateko į rašytojos biblioteką.

Tyrinėjant įrašus, matyti, kad visų aptartų Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų rankraštinųjų įrašų vieta – antraštini ar priešantraštini lapai, priešlapis, viršelio vidinė pusė. Įvairių laikotarpių įrašai buvo daromi juodu arba mėlynu rašalu, taip pat pieštuku.

Peržiūrėjus knygose esančius rankraštinuosius įrašus, darytina išvada, kad daugelį knygų rašytoja buvo pasiskolinusi iš žmonių, su kuriais jai teko bendrauti.

²²Okslindžiai – kaimas Šilutės rajono savivaldybėje.

²³„Sandora“ – 1904–1940 m. Klaipėdoje veikusi Mažosios Lietuvos lietuvininkų evangelikų liuteronų labdaros, kultūros ir švietimo draugija.

²⁴Kreuz und Liebe: Geschichten und Bilder aus dem Kinderkrüppelheim zu Angerburg. – 1907–1922. Angerburg: Kinderkrüppelheim, 1907–1922. 1909 / von Superintendent Hermann Braun. – [1909]. – 128 p. : iliustr., portr.; 1910 / von Superintendent Hermann Braun. – [1910]. – 101, [1] p. : iliustr., portr.

²⁵Draugijos biblioteka veikė Klaipėdoje 1912–1939 metais.

²⁶Priekulės evangeliškoji jaunųjų mergaičių draugija buvo įsteigta 1912 m. Jos narės planavo kas mėnesį rengti susirinkimus, klausyti pranešimų apie užsienio šalis, blaivybę, užsiimti rankdarbiais. Tiklesnių žinių apie šios draugijos biblioteką kol kas nėra.

Kita dalis knygų į asmeninę biblioteką, matyt, pateko aplinkiniais keliais.

Antspaudai

Antspaudus, esančius Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygoje, pagal D. Kauno klasifikaciją²⁷ galima skirstyti į šias grupes: mokyklų bibliotekų antspaudai, komercinių bibliotekų antspaudai, draugijų bibliotekų antspaudai, viešųjų ir asmeninių bibliotekų antspaudai.

Pirmajai grupei priklauso jau minėto vokiečių poeto klasiko Gottholdo Ephraimo Lessingo komedijoje „Minna von Barnhelm“ (Leipzig, 1940; liet. „Mina fon Barnhelm“) esantis antspaudas Altstädtische Knaben–Mittelschule Memel (Klaipėdos senamiesčio berniukų vidurinė mokykla), knygoje „Thule: ausgewählte Sagas von altgermanischen Bauern und Helden“ (Jena, 1934; liet. „Tulė: rinktinės senovės germanų ūkininkų ir didvyrių sagos“) yra antspaudas – *Mädchen–Mittel Schulle, Memel* (Klaipėdos vidurinė mergaičių mokykla). Pažymėtina, kad iki hitlerinės okupacijos šios švietimo įstaigos antspaudo forma buvo dviem kalbomis – Klaipėdos vidurinė mergaičių mokykla // *Mädchen–Mittel Schulle, Memel*.

Rašytojos asmeninėje kolekcijoje yra knygų, turinčių komercinių bibliotekų²⁸ antspaudų. Pavyzdžiui, K. Hamsuno romane „Der King schliesst sich“ (München: A. Langen / G. Müller, 1936; liet. „Žiedas užsidaro“) (1936) yra Priekulėje buvusios Margaritos Špringfeld komercinės bibliotekos antspaudas²⁹.

Rašytojos asmeninėje bibliotekoje esama knygų su Klaipėdos krašte veikusiu draugijų antspaudais.

Kelios rašytojos asmeninės bibliotekos knygelės turi Mažosios Lietuvos lietuvių draugijų sąjungos „Santara“ (1912–1939), Klaipėdoje veikusiu draugijų „Aida“³⁰ (1919–1939) ir Aukuras“³¹ (1922–1939) bibliotekų antspaudus.

Klaipėdoje nuo 1919 m. pradžios iki pat hitlerinės okupacijos veikė „Aidos“ draugija. Jai vadovavo jau šiame straipsnyje minėtas dailininkas ir pedagogas Adomas Brakas (1886–1952). Draugija jungė dailininkus ir scenos mėgėjus. „Aidos“ biblioteka

greičiausiai buvo įsteigta 1920³². Draugijos „Aida“ bibliotekos antspaudą galime pastebėti 1920 m. Tilžėje išleistoje Vydūno knygelėje „Jonuks“. Didelė tikimybė, kad Simonaitytė šį leidinį pasiskolino iš „Aidos“ draugijos bibliotekos. Verta pastebėti, kad 1923–1924 m. „Aidos“ draugijos bibliotekininko pareigas ėjo Adomas Kybrancas (1899–1983), kuris buvo Klaipėdos krašto visuomenininko Jono Kybranco brolis. Su pastaruoju, kaip jau buvo minėta anksčiau, Simonaitytė bičiuliavosi. Tikėtina, kad Vydūno knygelė „Jonuks“ (1920) į Simonaitytės biblioteką pateko tarpininkaujant J. Kybrancui.

Atskirai reikėtų pažymėti 1922–1939 m. Klaipėdoje veikusią liberalinę kultūrinio švietimo draugiją „Aukuras“. Jos steigėjai – A. Brakas, poetas Gustavas Juozupaitis ir kiti vietos inteligentai³³. Didžiausias „Aukuro“ nuopelnas – uostamiesčio kultūrinio gyvenimo organizavimas. 1926 m. gegužės 1 d. „Aukuras“ įsteigė ir išlaikė vieną didžiausių Klaipėdos krašto lietuviškų bibliotekų, kuri tuo metu buvo vadinama knygynu. „Aukuro“ draugijos bibliotekos antspaudas yra jau minėtos Vydūno knygos „Lietuvos pasakėlė“ (1913) egzemplioriuje, saugomame ISMM. Analogiškas antspaudas yra ir bibliografinės retenybės – 1883 m. Halėje išleisto Frydricho Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno – puslapiuose.

1911–1939 m. veikė 35 Mažosios Lietuvos jaunimo kultūros ir švietimo draugijos bei jų atstovybė „Santara“³⁴. Mažosios Lietuvos lietuvių jaunimo draugijų sąjungos „Santara“ bibliotekos antspaudas „L. J. D. SANTARA“ yra poeto ir vertėjo Jono Žiliaus-Jonilos (1870–1932) knygelėje „Veikalai, veikalėliai ir vertimai eilėmis“ (1912) bei Čikagoje 1919 m. išleistoje gydytojo ir spaudos darbuotojo Antano Karaliaus knygelėje „Barbora Ubryka, arba Klioštorius ir jezuitai“.

Viešųjų bibliotekų antspaudai

Kolekcijoje yra keletas knygų, turinčių Klaipėdos miesto savivaldybės viešosios bibliotekos antspaudus³⁵. Antspauduose esančios skirtingos užrašų formos rodo šios įstaigos istorijos etapus. Pirmaisiais bibliotekos gyvavimo metais joje kaupiamos knygos buvo žymimos spaudu „Stadt-und Landesbibliothek // Memel („Miesto ir krašto biblioteka. Klaipėda“). Knygų su šiuo antspaudu Simonaitytės kolekcijoje nerasta. Antrajame antspaude buvo įrašas: „Stadtbücherei // Memel“ (Klaipėdos miesto biblioteka). Toks

²⁷Plačiau apie šią klasifikaciją žr. knygoje Kaunas Domas. Donelaičio žemės knygiai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 199–214.

²⁸Komercinės bibliotekos dar vadinamos skolinamosiomis bibliotekomis.

²⁹Simonaitytė lankydavosi šioje komercinėje bibliotekoje.

³⁰„Aida“ – lietuvių scenos mėgėjų draugija, veikusi 1919–1939 Klaipėdoje. Tilžės lietuvių giedotojų draugijos pavyzdžiu surengė koncertų, pjesių, padėjo kitoms draugijoms Klaipėdos krašte rengti kultūrinius renginius.

³¹„Aukuras“ – draugija tautos kultūrai kelti, veikusi 1922–1939 Klaipėdoje. Draugijoje buvo Meno, Stipendijų, Paskaitų, Knygyno (bibliotekos), Tautosakos komisijos.

³²Kaunas, Domas. Mažosios Lietuvos bibliotekos. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, p. 180.

³³Ten pat, p. 169.

³⁴Santara įsteigta 1912 X 6 Tilžėje. 1912–1919 veikė visoje Mažojoje Lietuvoje (centras Tilžėje), 1919–1939 tik Klaipėdos krašte (centras Klaipėdoje).

³⁵Biblioteka įsteigta 1920 m. spalio 4 d. – Prieiga per internetą: <https://biblioteka.lt/data/public/uploads/2022/05/kmsvb-100-istorijos-faktu.pdf>.

antspaudas yra knygoje „Urgeschichte des Menschen, Frühzeit der Völker, Reiche des Altertums“ (Berlin, 1940; d. 1; liet. „Žmogaus priešistorė, ankstyvieji tautų laikai, senovės imperijos“). Reikėtų pastebėti, kad antspaude užrašas vokiečių kalba buvo maždaug iki 1933 m. Vėliau, apie 1934 m., ėmus varžyti vokiečių nacionalistus ir hitlerininkus, įstaigose teises gavo abi kalbos. Pavyzdžiui, knygoje „Bilderatlas zur Geschichte der deutschen nationalliteratur“ (Marburg, 1895; liet. „Vokiečių nacionalinės literatūros paveikslų atlasas“) yra antspaudas „Klaipėdos miesto knygynas // Stadtbücherei Memel“. Antspaude esantis užrašas dviem kalbomis liudija, kad ši knyga į biblioteką pateko 1934–1939 m. laikotarpiu.

Vokiečių rašytojo ir kultūros istoriko Gustavo Freitaggo (*Freitag Gustav*) giminės kronikos pobūdžio romanų ciklo „Die Ahnen“ (Leipzig, 1872; liet. „Protėviai“) pirmajame tome yra Klaipėdos miesto jaunimo bibliotekos antspaudas – Stadtbücherei. Jugendbücherei, Memel.

Išsamiau bus aprašyti asmeninių bibliotekų antspaudai, kurie masiškai pasirodė XIX a. pabaigoje. Šiuose antspauduose nurodomi savininkų vardai, pavardės, užsiėmimas, gyvenamoji vieta, metai. Minėtus antspaudus galima skirti į keletą grupių:

1. Antspaudai su asmenvardžiais ir vietovardžiais.

Kaip jau buvo minėta, Simonaitytė artimai bendravo su Mažosios Lietuvos visuomenės veikėju ir bankininku J. Kybrancu (1897–1967). Ši priežastis lėmė tai, kad rašytojos asmeninėje bibliotekoje yra keliolika knygų su Kybranco antspaudu – *Jonas Kybrancas. Klaipėda*. Šis antspaudas yra MLLM saugomoje XX a. I pusės vokiečių istorikės Jenny Kopp sudarytoje knygoje *Beiträge zur Chronik des Ostpreussischen Grundbesitzes. T. 1 Regierungsbezirk Gumbinnen und Kreis Memel*, 1913 (Königsberg, 1913; liet. „Rytprūsių stambiosios žemėvaldos kronikos klausimu. Gumbinės apygarda ir Klaipėdos apskritis“). Šiuo spaudu taip pat paženklinti 1936 ir 1937 metams skirti Mažosios Lietuvos kalendoriai, vokiečių rašytojo ir meno istoriko Josefo Ponten'o knyga „Siebenquellen : Landschafts-Roman“ (Berlin, 1926; „liet. Septyni šaltiniai: peizažo romanas“).

Didžioji dalis ženklų, esančių Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygose, yra Mažajoje Lietuvoje buvusių asmeninių bibliotekų antspaudai. Pavyzdžiui, Getės raštuose, išleistuose Berlyne 1927 m., yra asmeninės Helgos Rittens bibliotekos, buvusios Šilutėje, antspaudas – *Helga Rittens, Heydekrug*. Verta pastebėti, kad kai kuriuos toms Helga Rittens ne tik pažymėjo asmeninės bibliotekos antspaudu, bet ir juose pasirašė.

Vokiečių rašytojo Maksimiljano Berno sudarytoje poezijos knygoje „Die zehnte Muse“ (Berlin, 1918; liet. Dešimtoji mūza) yra puošnus Vadaktų klebono antspaudas, kuriame galima įžiūrėti inicialus *M. L.* Šių inicialų kol kas nepavyko išaiškinti.

Rinktiniuose vokiečių rašytojo ir satyriko Karlo Liudviko Biornės raštuose yra Klaipėdos architekto A. Niksdorfo antspaudas – *Alfred Nixdorf, Architekt, B. D. A., Memel*.

2. Antspaudai su asmenvardžiais

Rašytojos asmeninės bibliotekos knygose esama antspaudų tik su asmenvardžiais. Pavyzdžiui, Vydūno knygelėje „Lietuvos pasakėlė“ (1913) yra jau minėto Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjo, ekonomisto ir poeto Gustavo Juozupaičio-Sėjaus (1895–1954) antspaudas. Vinco Vitkausko „Trumpoje prancūzų kalbos gramatikoje“ (1924) yra antspaudas „*Ex libris Vyto Žiliaus*“. Kas buvo V. Žilius, kol kas neišaiškinta.

3. Antspaudai su asmenvardžiais, vietovardžiais ir profesija

Rastas vienas šiai grupei priskiriamas antspaudas. 1911 m. išleistuose H. Ibseno raštų penkiuose tomuose yra Šilutės teismo advokato ir notaro Oskaro Šneideraičio bibliotekos antspaudas – *Oskar Schneider. Rechtsanwalt u. Notar. Heydekrug (Memelgebiet)* (Oskaras Šneideraitis. Advokatas ir notaras. Šilutė, Klaipėdos sritis).

Didžiosios Lietuvos bibliotekų ir knygynų antspaudai bei lipdės

Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygos turi Didžiojoje Lietuvoje veikusių knygynų ir bibliotekų antspaudų. Pavyzdžiui, Jakobo Vasermano (*Wasermann Jakob*) romanas „Der Mann von vierzig

Jahren“ (Berlin, 1922; liet. „Keturiasdešimties metų vyras“) turi Panevėžyje apie 1908 m. įkurto knygyno „Kultūra“ antspaudą. J. Basanavičiaus surinktų sakmių ir padavimų knygoje „Iš gyvenimo velnių ir vėlių“ (1928) yra keli Centrinio valstybės knygyno (1919–1940) antspaudai. Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos antspaudą turi 1938 m. išleista Rudolfo Naujoko (*Naujok Rudolf*) knyga „Memelländische Dorfchronik“ (Breslau, 1938; liet. „Klaipėdos krašto kronikos“) (1938). Lenkų rašytojos Elzės Ožeškienės (1841–1910) romane „Paskutinė meilė“ (t. 1, 1931) yra Jurbarko valdžios gimnazijos knygyno antspaudas.

Žurnalisto ir rašytojo Romualdo Lukinsko (1911–1964) knygelė „Gamtos klaida“ (1964) turi Lietuvos tarybinių rašytojų sąjungos bibliotekos antspaudą. Tai leidžia daryti išvadą, kad rašytoja skolinosi knygas iš šios bibliotekos, tačiau jų negrąžino. Ketvirtojoje Simonaitytės romano „Vilius Karalius“ laidoje (1971) yra Kretingos rajono bibliotekos antspaudas.

Simonaitytės asmeninėje bibliotekoje pasitaiko knygų, priklausiusių asmenims, gyvenusiems Didžiojoje Lietuvoje. Pavyzdžiui, periodinio leidinio „Kultūra“ 1923–1924 m. komplekte ir šio žurnalo priede „Daigai“ (1924) yra teisininko ir visuomenininko Kazio Navasaičio (1899–1968) asmeninės bibliotekos antspaudas.

Be dažno pačios rašytojos ekslibriso, spaudiniuose pasitaiko vienas kitas kitiems asmenims priklausiusių knygos nuosavybės ženklų. Pavyzdžiui, „Kalbos praktikos patarimuose“ (1976) yra su Simonaityte bendravusio mokytojo kraštotyrininko iš Žemaitijos Antano Brazausko ekslibrisas. Tai leidžia daryti išvadą, kad minėtą knygą kraštotyrininkas galėjo Simonaitytei paskolinti.

Atskirą knygos ženklų grupę sudaro lipdės, atliekančios reklamos funkciją. Klijuodamos lipdes, savo produkciją žymėdavo spaustuvės, knygrišyklos, knygynai. Kelių tarpukario laikotarpiu išleistų asmeninės bibliotekos knygų viršelių vidinėse pusėse įklijuota lipdė *F. B. Schmidt, Memel, Alte Sorgenstr.* 2. F. B. Šmidto knygrišykloje įrištos kelios L. Giros knygelės – raštų pirmasis tomas (1928), eilėraščių rinkiniai „Žygio godos“ (1928), „Amžių žingsniai“ (1929); Klaipėdoje dirbęs knygrišys įrišo V. Krėvės raštų (1921) pirmąjį tomą ir kitas tarpukario laikotarpiu išleistas knygas.

„Spindulio“ knygrišyklos lipdė priklijuota K. Jokanto sudaryto „Lotyniškai lietuviško žodyno“ (1936) viršelio vidinėje pusėje. Analizuojant asmeninės bibliotekos knygoje esančias lipdes, taip pat galima išsiaiškinti, kokiuose knygynuose rašytoja pirkė knygas. Knygoje esančios lipdės rodo, kad tarpukario laikotarpiu išleistas knygas vokiečių kalba rašytoja pirkė Klaipėdoje buvusiam knygynui, kuris nuo 1867 iki 1905 XI. 1 priklausė Robertui Šmitui,

vėliau, t. y. nuo 1879 iki 1940 m. – Richardui Kripsui³⁶. Nedidelė šio knygyno lipdė įklijuota P. Eipper knygos „Die gelbe Dogge Senta“ (Berlin, 1936; liet. „Geltonasis šuo Senta“) (1936), W. Beumelburg knygos „Kaiser und Herzog“ (Oldenburg i. O, 1936; liet. „Imperatorius ir kunigaikštis“), Knaurs Weltgeschichte (Berlin, 1935; liet. „Knauro pasaulio istorija“) priešlapiuose. Simonaitytės bibliotekoje taip pat pasitaiko spaudinių vokiečių kalba, pirktų Vokiečių ir Pribačio knygynuose, įsikūrusiuose Kaune, Laisvės alėjoje. „Abu knygynai prekiaavo daugiausia vokiškais knygomis, gautomis iš Vokietijos, Austrijos ir Šveicarijos leidėjų“³⁷. Pribačio knygynui taip pat buvo prekiaujama literatūra vokiečių ir anglų kalbomis³⁸. Vokiečių knygynui, kuris buvo atidarytas 1924 m. vasarą, Simonaitytė pirkė norvegų rašytojo Knuto Hamsuno (1859–1952) „Gesammelte novellen“ (München, 1900; liet. „Rinktinės novelės“) (1900) vokišką vertimą, pedagogo, laikraščio „Memeler Dampfboot“ (1849–1944) redakcijos darbuotojo Martin Kakies (1894–1987) spalvotą leidinį „Elche zwischen Meer und Memel“ (Berlin, 1936; liet. „Briedžiai tarp jūros ir Nemuno“) ir kitus leidinius. Pribačio knygyno lipdė yra 1960 m. dovanotoje aktorės Jadvygos Oškinaitės (1895–1964) knygoje „Chinesische Frauengestalten“ (Leipzig, 1926; liet. „Kinijos moterų figūros“). Pagal lipdėje nurodytą knygyno adresą (Laisvės alėja 48), galima spręsti, kad Leipcige išleistą knygą Oškinaitė, greičiausiai, buvo pirkusi Pribačio knygynui apie 1930 metus.

Pokario metais knygas rašytoja pirkė Kauno ir Vilniaus knygynuose. Senesnes knygas Simonaitytė pirkė Kauno antikvariate, tai liudija kai kuriose knygoje esantys keturkampiai antspaudai, kuriuose ranka įrašyta knygos pirkimo data ir kaina.

Apžvelgus Simonaitytės asmeninės bibliotekos knygų ženklus, galima daryti keletą išvadų. Minėti ženklai atlieka svarbias funkcijas – istorinę, informacinę, rekonstrukcinę, taip pat parodo knygos bibliofilinę vertę. Spaudiniuose esantys ženklai atskleidžia platų knygų funkcionavimo visuomenėje vaizdą ir teikia žinių apie šių knygų paplitimą, prekybą ir skaitytojus. Priklausymą kitiems asmenims, įstaigoms liudijantys knygos ženklai leidžia daryti prielaidą, kad rašytojos bibliotekoje būta nemažai knygų, kurių egzistavimą ji galbūt pamiršo – leidinį pasiskolino ir savininkui nebegrąžino. Pažymėtina tai, kad rašytojos asmeninės bibliotekos knygoje yra užsienyje buvusių knygų įstaigų antspaudų ir lipdžių. Bet tai jau kitų tyrinėjimų tema.

³⁶Kaunas Domas. Mažosios Lietuvos knygynai (iki 1940 m.): žinynas. Vilnius: Lietuvos knygų rūmai, 1992, p. 127–128.

³⁷Glosienė Audronė. Vakarų Europos literatūriniai knygynai prieškariniame Kaune. Knygotyra, 1994, t. 21(28), p. 110.

³⁸Ten pat.

Gatvės vardynose – palangiškių padėka lietuvių tautinio atgimimo žadintojams

Dainora KANIAVIENĖ,

Palangos viešosios bibliotekos Vyriausioji bibliotekininkė kraštotyros darbui,
Palanga

Lygiai prieš šimtą metų, 1924-ųjų rugpjūtį, Palangoje vyko triukšmingos gatvių vardynos. Įamžinti du Lietuvos tautiniam atgimimui, taip pat ir palangiškiams svarbūs vardai – gydytojo, kultūros bei visuomenės veikėjo, knygnešio Liudo Vaineikio ir lietuvių tautinio atgimimo patriarcho dr. Jono Basanavičiaus. Jie abu neatsiejami nuo knygnešystės galdynės ir Palangos istorijos. Vardynų šimtmečio proga verta atsiminti ir Palangoje 1899 m., taipogi rugpjūtį, viešai pirmą kartą lietuviškai suvaidintą spektaklį – Keturakio „Amerika pirtyje“ bei pasidžiaugti gražia jo 125-erių metų sukaktimi.

Lietuvių tautinio judėjimo patriarchas, mokslininkas, gydytojas, 1918 m. Vasario 16-osios Akto signataras, Lietuvos universiteto garbės narys, profesorius, Bulgarijos mokslų akademijos narys, pirmosios Palangos istorijos lietuvių kalba autorius dr. Jonas Basanavičius, lydymas ypatingų reikalų karininko prie Krašto apsaugos ministro, 1924 m. liepos 15 d. atvyko pavišėti ir pastiprinti sveikatos į Palangą. Apie būsimas gatvės vardynas, tada jis, žinoma, nieko nežinojo.

Pačią pirmąją dieną Karo sanatorijoje jį aplankė gydytojas Liudas Vaineikis ir pakvietė į spektaklio „Amerika pirtyje“ 25-erių metų sukakties minėjimą Palangoje. Patriarchas buvo planavęs Palangoje praleisti vos dešimtį dienų ir išvažiuoti dar prieš įvykstant minėjimui, tačiau, sužinojęs apie būsimą minėjimą, planus pakoregavo ir pasiliko kurorte ilgiau, kad galėtų dalyvauti renginyje ir pamatyti pastatytą vaidinimą pagal Sofijos Kymantaitės pjesę „Aušros sūnūs“, kartu atšvęsti lietuvių teatro šventę, susitikti su kitais aušrininkais, spaudos draudimo laikotarpio idėjiniais bendražygiais.

1899 m. rugpjūčio 20 d. prie Palangos tilto į

jūrą buvusiam grafo Felikso Tiškevičiaus prekių sandėlyje suvaidinta Keturakio komedija „Amerika pirtyje“ tasyk sukėlė daugelio lietuvių ir kitakalbių susidomėjimą ne tiek menine, kiek politine prasme. Spektaklis spaudos draudimo laikotarpiu nuskambėjo kaip tautos savimonės akcija – tapo svarbiu akcentu tautinio lietuvių atgimimo istorijoje. Tad jo 25-erių metų jubiliejui palangiškiai itin ruošėsi, būsimą renginį anonsavo spaudoje, skambiai visus kviesdami į lietuvių teatro jubiliejų, pažymėdami, kad „Tam įžymiajam lietuvių kultūros gyvenimo įvykiui paminėti [...] ruošia iškilmingą vaidinimą-šventę. Bus pastatyta žinoma S. Čiurlionienės ir „tų mūsų kovos laikų drama „Aušros Sūnūs“, kurią Valstyb. Teatro artistai suvaidins du sykiu. [...] Be to sekmadienį bus apvaikščiota su orkestru istorinės Palangos vietos ir vakarą fejerverkai pajūry.“ Taip buvo paskelbta „Klaipėdos žiniose“, kurias tada redagavo buvęs Palangos progimnazijos auklėtinis, Vasario 16-osios akto signataras dr. Jurgis Šaulys.

Per viešnagę Palangoje J. Basanavičius susitiko su bendraminčiais ir bendražygiais, su kuriais Vilniuje klojo pamatus Lietuvos valstybės nepriklausomybei: Mykolu ir Bronislava Biržiškėmis, Steponu Kairiu, Antanu ir Sofija Smetonomis, Aleksandru Stulginskiu, dr. Jurgiu Šauliu ir kitais. Šie susitikimai yra kultūros istorikų ne kartą aprašyti įvairiose biografinėse knygos apie lietuvių tautinio atgimimo veikėjus.

Bibliotekose, muziejuose saugomos fotografijos, kuriose sėdintis J. Basanavičius minėtą 1924-ųjų vasarą yra įamžintas apsuptas gausybės žmonių. Kai kuriose fotografijose vienas šalia kito sėdi trys visai Lietuvai svarbūs Jonai – lietuvių kalbos tėvu vadinamas Jonas Jablonskis, aušrininkai Jonas Šliūpas, kuris taip pat tarpukaryje buvo Palangos miesto burmistru, ir Jonas Basanavičius. Kadangi daugelis švenčių, kaip

Jono Basanavičiaus biusto atidengimas Palangoje. Fotografas Juozas Baltiejus. Palanga, 2002. Iš PALANGOS VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS NUOTRAUKŲ FONDO

ir skirta pirmojo Palangos spektaklio 25-mečiui, vykdavo Kurhauzo parke, šių nuotraukų fone matosi tada šalia Kurhauzo pastato stovėjusi rotonda, kurioje vasarą grodavo orkestras.

Šios Kurhauzo parke vykusios įstabios akimirkos ilgam išliko palangiškių atmintyje ir įgavo trijų Jonų šventės vardą. Jonai pagerbti entuziastingai sakomomis patriotinėmis kalbomis ir apjuosti gėlių vainikais: „Laike prakalbų ir sveikinimų p. p. Basanavičius ir Jablonskis – žiūrėdami į jaunuomenę – sportininku, pasiryžimą, jų pramintą taką niekuomet nepraleisti, – graudžiai apsiverkė, tas pats patėmyta pas daugelį kitų.“ – rašyta 1924 m. „Klaipėdos žiniuose“. Šių fotografijų kopijų būta ir palangiškių šeimų albumuose. Kelias jų Palangos kraštotyros draugijos organizuotų ekspedicijų metu surinko ir aprašė kurorte gyvenusi pedagogė, kraštotyrininkė Emilija Adiklienė ir jos auklėtiniai. Jis galima pamatyti E. Adiklienės parengtame kraštotyriniame darbe apie Jono Basanavičiaus gatvę (šis aplankas saugomas Palangos miesto viešojoje bibliotekoje.).

J. Basanavičiui rūpėjo ir Šventosios uosto reikalai. Viešėdamas Palangoje apie šį uostą parengė išsamų straipsnį (1924 m. rugpjūčio 1 d. jį išspausdino „Klaipėdos žinios“). Poilsiaudamas Palangoje jis aplankė

ne tik Šventąją, bet ir Karteną, Plungę, Priekulę, Šilutę, Kretingą, Klaipėdą. Su poetu Maironiu, gydytoju Vladu Nagevičiumi, kompozitoriumi Stasiu Šimkumi buvo nuvykęs į Klaipėdą pasiklausti koncerto. Ten S. Šimkus jį supažindino su anglų istoriku, novelistu Edwardu Owenu Rutteriu. Vėliau E. Rutteris, paprašytas J. Basanavičiaus, parašė kreipimąsi į anglų tautą, kuris buvo paskelbtas 1925 m. Londone išleistoje knygoje „Naujos Baltijos valstybės ir jų ateitis“.

Liepos 27 d. J. Basanavičius pozavo dailininkui, skulptoriui Kajetonui Sklėriui, kuris sukūrė J. Basanavičiaus bareljefą, daug dėmesio skirdamas lipdybos išraiškai.

Didžiulės iškilmės, skirtos paminėti pirmojo lietuviško spektaklio 25-erių metų sukakčiai, Palangoje vyko rugpjūčio 9 dieną. Ta proga Palangoje buvo suvaidinta 1923 m. Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės parašyta pjesė „Aušros sūnūs“, pasakojanti apie knygnešių veiklą lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu. Po spektaklio gausių ovacijų sulaukė ne tik jo kūrybinė grupė, bet ir renginyje dalyvavę pirmojo spektaklio organizatoriai, aktoriai, taip pat ir dr. J. Basanavičius, kurį palangiškiai pagerbė gėlių vainiku.

Šventė tęsėsi rugpjūčio 10-ąją ant Birutės kalno ir 1899 m. pirmojo lietuviško spektaklio istorinėje vietoje šalia tilto į jūrą. Ten entuziastingai sakytos patriotinės kalbos ir iškilmingai „perkrikštytos“ dvi valsčiaus gatvės. Plytų gatvė pervadinta Liudo Vaineikio vardu, o Tiškevičiaus bulvaras – Basanavičiaus prospektu. Taip atsidėkota knygnešiui, pirmojo viešo lietuvių spektaklio rengėjui dr. Liudui Vaineikiui ir vienam pirmųjų lietuviško laikraščio „Aušra“ (1883–1886) kūrėjų J. Basanavičiui už jo indėlį į lietuvių tautinį judėjimą, veiklą ir parodytą drąsą spaudos draudimo laikotarpiu. Įsimintina ir tai, kad tada Palanga pirmoji Lietuvoje miesto gatvei suteikė J. Basanavičiaus vardą. Remiantis 2018 m. statistikos duomenimis Lietuvoje buvo 41 gatvė pavadinta patriarcho vardu. Tai septintas pagal populiarumą gatvėvardis Lietuvoje.

Vardynos buvo tik palangiškių padėkos pradžia. 1969 m. istorinėje pirmojo lietuviško teatro vietoje, švenčiant 70-ąsias spektaklio sukakties metines, J. Basanavičiaus gatvėje, netoli jūros tilto, pastatyta ažuolinė stela, kurią sukūrė skulptorė Veronika Vildžiūnaitė-Žukienė, o ant L. ir S. Vaineikių šeimos namo atidengta memorialinė lenta, bylojanti, kad čia, 1897–1938 m. su pertraukomis, gyveno L. ir S. Vaineikių šeima. Namas ilgai palangiškiams buvo svarbus kaip kultūros židinio atminimo vieta. Jame buvo tikėtasi įrengti Palangos istorijos muziejų. Pasitinkant spektaklio Palangoje 90-metį, 1989 m. J. Basanavičiaus gatvėje esančiame Jūratės ir Kastyčio skvere džiugiai atidengta Regimanto Midvikio sukurta granitinė stela pirmajam spektakliui atminti, o

Palanga. Basanavičiaus prospektas: atvirukas. [192-]. Fotografas Ignas Stropus. Palanga. Iš Emilijos Adiklienės archyvo, saugomo Palangos viešojoje bibliotekoje. PRIEIGA INTERNETE: [HTTPS://WWW.EPAVELDAS.LT/PREVIEW?ID=C1650000107472](https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1650000107472)

buvusio S. ir L. Vaineikių šeimos namo vietoje iškilo pagal L. Vaineikio vaikaitės architektės Rūsnos Vaineikytės projektą skulptoriaus J. Jagėlos sukurtas L. Vaineikio biustas. Memorialinė lenta, sukurta 1969 m., 1989 m. buvo perkelta ant kito L. ir S. Vaineikių šeimos namo, kuriame jie patys negyveno, tačiau jame ilsėjosi jų svečiai. 2002 m. kurorte, prie Vytauto ir J. Basanavičiaus gatvių sankirtos, atidengtas aušrininko dr. J. Basanavičiaus paminklinis biustas (skulptorius J. Zikaras, architektas V. Moncevičius). Į šį padėkos vainiką galėtume įpinti dar vieną žiedą – aušrininką Joną Šliūpą. Jo atminimas Palangoje irgi labai branginamas ir saugomas. Bet tai jau kita istorija.

Šaltinių ir literatūros sąrašas:

A. V. Palanga. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugpjūčio 13 d., p. 3–4.

Antanavičius U. 70 dažniausių gatvių vardų Lietuvoje: Vytautą ir sodus mylime labiau už viską // *15min.lt* [interaktyvus], 2018 06 24, [žiūrėta 2024 08 26]. Prieiga internete: https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/ar-ziniai/70-populiariausiu-gatviu-pavadinimu-lietuvoje-vytauta-didiji-ir-sodus-mylime-labiau-uz-viska-1634-989214?utm_medium=copied

Basanavičiaus gatvė: [III ekspedicijos medžiaga] / Emilija Adiklienė. [Palanga], [1982–1984]. Saugoma Palangos viešojoje bibliotekoje.

Bernotaitytė J. Įšiamžinės ir įamžintas: Jono Basanavičiaus ikonografijos ypatumai // *Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII–XXI a.)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008. p. 110–123.

Birgelis S. „Aušros“ 140-osioms metinėms. Slapti pogrindžio leidiniai (I) // *Lietuvos Aidas*, 2023, vas. 25/kovo 3 (Nr. 8), p. 14

Dirgėla T. Kurorte gyvenęs L. Vaineikis rūpinosi lietuviška spauda // *Vakarinė Palanga*, 2013, sausio 9–13, p. 7.

Dr. J. Basanavičius. Nuo Šventosios ūpės uosto. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugpjūčio 1 d., p. 2.

Griškevičius G. Palangoje pagaliau atidengtas paminklas J. Basanavičiui // *Palangos tiltas*, 2002, balandžio 29 d., p. 1, 3.

Ir Palangai artimam Jonui Basanavičiui – 160 // *Palangos tiltas*, 2011, lapkr. 22 (Nr. 89), p. 1, 2

Kairiūkštis V. *Kajetonas Sklėrius-Šklėris, 1876–1932*. Kaunas: leidėjas: Lietuvos dailininkų sąjunga, 1938, p. 19.

Kretinga. Gelžkelio stoties networka. // *Klaipėdos žinios*, 1924, liepos 22 d, p. 4.

Lietuvių Teatro jubiliejus. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugpjūčio 3 d., p. 5.

Lietuvių Teatro Šventė Palangoje. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugpjūčio 17, p. 2.

P. Biržys. Pirmasis lietuvių spektaklis Palangoje. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugsėjo 2 d. p. 3.

Palanga. Dvi iškilmi viena diena. // *Klaipėdos žinios*, 1924, liepos 22 d, p. 4.

Palanga. Vizitai. // *Klaipėdos žinios*, 1924, liepos 31 d, p. 4.

Palangos šventė ir d-ras J. Basanavičius. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugpjūčio 10 d. p. 1.

Peikštenienė M. *Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Jonas Basanavičius Palangoje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, 7 p.

Petraitiene S. Jonas Basanavičius žvelgia į savo gatvę. // *Švyturys*, balandžio 30 d., p. 2.

Raudytė I. Dėl paminklo J. Basanavičiui. // *Palangos tiltas*, 2002, vasario 23, p. 5.

Rimkus K. L. Vaineikiui atminti // *Švyturys*, 1969, rugsėjo 4 d., p. 4.

Tamkevičienė M. Gyvas gyvųjų prisiminimas // *Vakarinė Palanga*, 1993, Nr. 4, p. 6.

Vaineikio ir Basanavičiaus gatvės Palangoj. // *Klaipėdos žinios*, 1924, rugpjūčio 17, p. 4.

Dr. Jonas Basanavičius su Palangoje vasarojančiais inteligentais. Palanga. 1924. IŠ PALANGOS VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS NUOTRAUKŲ FONDO

Teatralų grupė spektaklio „Amerika pirtyje“ 25-mečio jubiliejaus proga susirinkusi Liudo Vainiekio namuose. Antroje eilėje: Jonas Šliūpas, Jonas Basanavičius, Jonas Jablonskis, Stasė Vainiekienė, Liudas Vainiekis, Augustinas Janulaitis. Fotografė Paulina Mongirdaitė. Atvirukas. Leidėja P. Mongirdaitė. 1924. Palanga. Iliustracija iš asmeninio R. Vainiekytės šeimos albumo. SAUGOMA PALANGOS VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS SKAITMENINIAME NUOTRAUKŲ FONDĖ

B. Makauskas. Suvalkų kraštas – lietuviškos tapatybės šviesa

Lapkričio 17 d. Punske posėdžiavo Lenkijos Lietuvos bendruomenės (LLB) taryba, kad perrinktų savo vadovybę ir nubrėžtų tolimesnės veiklos gaires. LLB Valdybos pirmininke išrinkta Irena Gasparavičiūtė. Negalėdamas dalyvauti LLB tarybos posėdyje, pateikiau jo dalyviams savo samprotavimus raštu.

Gerbiamieji,

Jau kelios kartos šio krašto (manu militari būdu tapusio de facto laikui bėgant ir de iure Lenkijos dalimi) lietuviai liudijo ir liudija savo ištikimybę, kalbai, tradicijomis, kultūrai, tautai.

Nemaža jų dalis jau atgulę amžinojo poilsio, ne visi savo gimtoje žemėje. Labiausiai nusipelnusius iš jų saugojame mūsų atmintyje, įtraukiame į šio krašto istorijos analus.

Civilizacinė pažanga, naujausios technologijos, ypač komunikacijos ir komunikavimo srityje, socialiniai ir kultūriniai milžiniški pakeitimai su nenuspėjama rezultatais ir poveikių dinamika, skatina mus kaip niekad anksčiau susitelkti ir ieškoti būdų, kaip ne tik išlikti bet ir pratęsti mūsų kultūrinį ir tautinį gyvastingumą.

Manyčiau, pirmoje vietoje turime susirūpinti lietuviškų šeimų augimu.

Šeimos yra mūsų egzistencijos ir švietimo pagrindas. Ką mums reiškia lietuviško švietimo svarba įsitikinome jo netekus Seinų krašte ir jį vėl atgavus bei prarasdami kelias mokyklas Punsko valsčiuje. Labai opus klausimas lietuviško švietimo židinio stiprinimas Suvalkuose. Čia susiduriame su mums dar sudėtingesnėmis problemomis. Jeigu norime išlaikyti lietuvišką švietimą, taigi ir mokytojų darbo vietas būtina jų simbiozė su tėvais, supančia lietuviška aplinka.

Skatinkime tėvus leisti savo vaikus į lietuviškas mokyklas, nepaisant priešiškos propagandos, tame ir mūsų pačių neišmanėlių lepterėjimų. Punske ir Seinuose jau turime elitinio lygio lietuvišką švietimą – didžiukimės tuo ir jį visomis pastangomis remkime, vengdami asmeniškumų. Dėmesio centre privalome išlaikyti taip reikalingų vadovėlių gimtąją kalbą ruošimą ir spausdinimą, rūpindamiesi ir jų aukšta meritorine kokybe.

Kai kalbame apie šeimas jau tampa akivaizdu, kad daugėja tautiškai mišrių šeimų. Su tuo procesu sunkiai dorojosi Stalino išvietintieji lietuviai Vakaruose, o jie gi patriotizmo nestokojo. Mes gyvename savoje žemėje bet paskiausiu laikotarpiu greitai kintančioje aplinkoje.

Kas galime, ypač mokytojai, giminaičiai, kaimynai, bičiuliai – švieskime lietuvius sukūrusius tautiškai mišrias šeimas, kad jeigu tik jiems pakanka valios ir sutarimo, te suteikia savo atžaloms ir lietuvišką išsilavinimą. Tuo prisidedant prie savo bendruomenės išlikimo bei lietuviškų švietimo įstaigų gyvavimo.

Šioje sferoje turime optimizmą keliančių, betgi ir

pesimistinių pavyzdžių. Esant šalia Lietuvos ir turint jos teikiamą paramą mūsų krašto studijuojančiam (bet ir Lietuvių Namuose besimokančiam) jaunimui, suteiktume savo vaikams galimybę įgyti aukštąjį mokslą ir konkurencingą darbo parinkčių galimybę, dargi išlaikant etnokultūrinius ryšius su savo gimtine ir jos aplinka.

Šios problemos narpliojimas reikalingas kiekvieno iš mūsų sumanumo, aukštos kultūros, jautrumo, suinteresuotųjų subjektų bendradarbiavimo. Tai vienas iš uždavinių LLB.

Mūsų bendruomenei svarbios yra socialinės gyvenimo sąlygos. Galime pasidžiaugti lietuvių medikų grįžtančių dirbti savam krašte aukštų paslaugų kokybe bei paslaugų komfortu. Jiems didžiausia už tai padėka.

– Ekonominė gerovė vienas iš svarbių svirtų bendruomenės stabilumui palaikyti. Šios srities neišmanau, tačiau suprasdamas investavimo, kapitalo pritraukimo reikšmę linkėčiau nepamiršti apie mūsų lietuviškos bendruomenės stabilumo pagrindus bei reto grožio gamtos ir gamtovaizdžio ateinančioms kartoms išlaikymą. Palaikykime savus gamybos ir paslaugų tiekėjus;

– Mūsų spauda yra lietuviško bendruomeninio gyvenimo atspindis ir jeigu stipriau ją palaikytume dargi jai talkintume galėtų būti su internetiniu portalu ir radiju imtinai mūsų kultūros formuotojais.

– Muzikinės kultūros kėlimas per mokyklas, saviveiklos ansamblius, vietos ir specialistų iš Lietuvos pagalba pratęsia mūsų krašto galias tradicijas ir yra svari, telkianti bendruomenę gija jos gyvybingumo vienas iš šaltinių. Tas pasakytina ir apie teatrinę veiklą, sceninės kūrybos kluono teatrų tradicijų

palaikymą, teminių režisuotų renginių, poezijos populiarinimo valandėles.

– Istorinio –kultūrinio paveldo apsauga ir viešinimas yra svarbi mūsų savimonės ir savivokos formavimo dalis. Lietuviškojo paveldo klodai tyrimui ir viešinimui yra Suvalkų krašte be galo turtingi, juos eksploruoti tenka talkon kviesti Lietuvą, nes tai mūsų bendras palikimas ir turtas, o Lenkijos valstybė, jos regioninė administracija ypač Seinų apskrityje, pagrindinai plėtoja lenkų militaristinę istorinę atmintį blokuodama, jau nekalbant apie rėmimą, lietuviško kultūrinio paveldo lygiateisį įamžinimą.

– Mūsų tapatumui stiprinti svarbi katalikiško tikėjimo gimtąją kalbą praktikavimas, turime šiuo reikalu kalbinių-organizacinių problemų Seinų parapijoje, tačiau liūdina mūsų jaunimo abėjingumas, o gal tai jau smarkiai pažengusios sekuliarizacijos pasekmė.

Šie keli pastebėjimai tebūna bent dalinai verti gilesnių mus telkiančių darbams svarstymų bei vienijantys tolimesniems užmojams, o mūsų bendruomenės nueiti keliai ir jau atlikti darbai tegul pinasi į mūsų tautos bendrus tikslus vis aktualiai skambančius mūsų Tautos Giesmėje.

Pagarba ir padėka visiems ir kiekvienam(-ai) palaikantiems bendruomeninį solidarumą.

Sėkmės darbuose.

Nuoširdžiai.

Bronius Makauskas

Autorius yra Lietuvos istorikas, Lenkijos lietuvių bendruomenės veikėjas, Lietuvių katalikų mokslų akademijos narys

Įteiktas valstybinis apdovanojimas Birutei Žemgulienei

Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienos proga už nuopelnus Lietuvos Respublikai ir už jos vardo garsinimą pasaulyje valstybės ordinais ir medaliais apdovanojo Lietuvos ir užsienio šalių piliečius.

Tarp jų – bitėniškė, Pagėgių savivaldybės muziejaus įkūrėja ir ilgametė muziejaus vadovė, muziejininkė, mokytoja Birutė Žemgulienė, apdovanojama ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi už ilgametę pedagoginę, muziejinę ir visuomeninę veiklą, Mažosios Lietuvos istorinės ir kultūrinės tapatybės puoselėjimą bei reikšmingą indėlį saugant ir aktualinant Martyno Jankaus bei kitų XIX a. – XX a. pradžios lietuvių kultūros šviesuolių atminimą.

Gerbiamą Birutę Žemgulienę aplankė, jos nuopelnais pasidžiaugė ir savivaldybės mero Vaido Bendaravičiaus vardu padėkojo už Pagėgių krašto garsinimą Pagėgių savivaldybės vicemerė, pavaduojanti merą Ligita Kazlauskienė. Vicemerė įteikė knygą apie Mažąją Lietuvą ir Žemaitiją, kuri Birutei Žemgulienei sukėlė malonius prisiminimus, ji gyvena Bitėnuose, Mažajoje Lietuvoje, tačiau, kaip ji prasitarė, jos gimtinė yra Žemaitija. Šiltus ir prasmingus sveikinimo žodžius tarė Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus direktorė Liudvika Burzdžiuvienė kartu su muziejaus kolektyvu.

Pokalbio metu Birutė Žemgulienė prisiminė muziejaus kūrimo pradžią, papasakojo, su kokiais sunkumais teko susidurti ir kiek iššūkių įveikti, anot jos, buvo sunku, tačiau viskas įveikiama sunkiu darbu ir atsidavimu tam, kas tau pačiam labai svarbu.

*Pagėgių savivaldybės informacija
Šaltinis: www.pagegiai.lt*

LR Prezidentas Gitanas Nausėda apdovanoja bitėniškę, Pagėgių savivaldybės muziejaus įkūrėją ir ilgametę muziejaus vadovę, muziejininkę, mokytoją Birutę Žemgulienę ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO KANCELIARIJOS NUOTRAUKOS/
ROBERTAS DAČKUS

Iš kairės: Martyno Jankaus muziejaus darbuotojai I. Žukauskienė, L. Žemgulienė, L. Macijauskienė, L. Burzdžiuvienė, Birutė Žemgulienė ir Pagėgių savivaldybės vicemerė L. Kazlauskienė

Tėviškės aušra

Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms

Nr. 19 (76)

2024 m. gruodis

Lietuvos mokyklos

Apie istorijos dėstymo problemas mokykloje

Daiva GRIŠKEVIČIENĖ,
Vilniaus savivaldybės Grigiškių gimnazijos istorijos,
pilietiškumo ir teisės mokytoja-metodininkė

Šiuolaikinis pasaulis yra pilnas iššūkių, kurie tiesiogiai veikia istorijos mokytojų darbą. Mokydami mokinius, jie susiduria su įvairiomis problemomis, nuo visuomenės susitelkimo į „čia ir dabar“ principą iki nuolat besikeičiančių istorijos mokymo programų. Nepaisant to, kad istorija yra viena iš pagrindinių pilietinės tapatybės ir visuomenės raidos supratimo sričių, daugelis mokinių sunkiai suvokia jos svarbą dabartiniame pasaulyje, kur individualizmas ir greitai sprendimai tampa dominuojančiais.

Istorijos svarbos menkėjimas dėl „čia ir dabar“ dominavimo

Viena iš pagrindinių problemų, su kuria susiduria istorijos mokytojai, yra šiuolaikinio pasaulio polinkis į fragmentiškumą ir informacijos gausa. Gyvenimas šiandien tampa labiau orientuotas į dabartinius įvykius, o istoriniai procesai atrodo tolimi ir neaktualūs. Dėl to mokiniams sunku suvokti, kodėl praeities analizė yra svarbi jų dabartiniam gyvenimui ir sprendimų priėmimui. Mokytojų užduotis tampa ne tik perteikti istorines žinias, bet ir parodyti, kaip šie procesai susiję su šiuolaikinėmis problemomis, tokiomis kaip demokratijos krizės, karai, dezinformacija ir kiti visuomenės iššūkiai.

Naujos programos: nuo chronologijos prie probleminių temų

Nauja istorijos mokymo programa kelia rimtų iššūkių. Tradicinė chronologinė istorijos dėstymo sistema, kuri buvo naudojama daugelį metų, leidžia mokiniams aiškiai suprasti įvykių seką ir jų tarpusavio ryšius. Tačiau šiuolaikinės programos siekia pabrėžti probleminių istorijos supratimą, kai dėmesys sutelkiamas

į konkrečias problemas, tokias kaip karyba, nacionalinis saugumas, pilietinis pasipriešinimas, o ne į chronologinį pasakojimą. Šiandieniniame pasaulyje trūksta mokslinių analizių, kurios padėtų mokiniams suvokti įvykių priežastis ir pasekmes. Ši nauja kryptis sukuria iššūkį mokytojams, kurie turi pritaikyti naujas mokymo strategijas ir integruoti diskusijas apie sudėtingus istorinius klausimus. Pavyzdžiui, Ukrainos ir Rusijos konfliktas, Krymo aneksija ir karo nusikaltimai reikalauja subtilaus požiūrio ir gebėjimo diskutuoti su mokiniais apie aktualias geopolitines ir moralines problemas.

Istoriniai šaltiniai ir jų analizės sunkumai

Istorijos mokymosi procesas neapsiriboja tik faktų perdavimu – svarbu mokyti mokinius dirbti su istoriniais šaltiniais, tačiau tai yra viena iš sudėtingiausių mokymo dalių. Mokiniai dažnai sunkiai supranta, kaip analizuoti pirminius istorinius šaltinius ir vertinti jų patikimumą. Mokytojams tenka didelė atsakomybė išmokyti mokinius ne tik skaityti šaltinius, bet ir suprasti kontekstą, išvengti šališkumo ir atpažinti manipuliacijas. Tai yra kritinio mąstymo ugdymas, kurį reikia įgyvendinti, tačiau trūksta aiškių metodikų ir įrankių, kaip tai padaryti efektyviai.

Globalizacijos ir nacionalinės istorijos suderinimas

Globalizacijos eroje istorijos mokymas neapsiriboja vien tik nacionaline istorija – svarbu mokyti mokinius pasaulinę istorijos kontekstą. Tačiau čia kyla dilema: kaip suderinti globalios ir nacionalinės istorijos dėstymą? Daugelis mokyklų programų linkusios susikcentruoti į vietinius ar regioninius įvykius, tačiau mokiniai dažnai praranda platesnį supratimą apie pasaulinius

Su moksleiviais Europos Parlamente

procesus, kurie daro įtaką jų pačių visuomenei. Tai sukuria iššūkį mokytojams – kaip subalansuoti vietinės ir globalios istorijos dėstymą taip, kad mokiniai suprastų tiek savo šaknis, tiek pasaulio raidą.

Nesuderinti mokymo tikslai ir gebėjimai

Dar viena problema, kuri kyla dėl naujų programų, yra nesuderinti mokymo tikslai ir mokinių gebėjimai. Dabartinės programos dažnai formuluoja ambicingus tikslus, tačiau praktikoje mokytojai neturi tinkamų įrankių ir medžiagos šiems tikslams pasiekti. Šis teorinis ir praktinis atotrūkis reiškia, kad dauguma istorijos mokytojų yra priversti remtis savo išradingumu ir improvizuoti, kad mokiniai gautų prasmingą ir įtraukiantį mokymą. Mokytojų pastangos dažnai priklauso nuo jų gebėjimo susieti istorinius įvykius su šiandienos problemomis ir pritaikyti mokymo metodikas.

Medijų raštingumo ir dezinformacijos iššūkiai

Vienas didžiausių iššūkių mokant istorijos šiandien yra medijų raštingumo ir dezinformacijos problema. Daug mokinių gauna informaciją iš socialinių tinklų ir kitų nepatikimų šaltinių, kurie dažnai iškraipo istorinius faktus ar pateikia juos šališkai. Todėl mokytojams svarbu ugdyti kritinį mąstymą ir mokyti mokinius atskirti patikimus istorinius šaltinius nuo manipuliacijų. Tai ypač aktualu po 2014 m. Krymo aneksijos ir vėlesnio karo Ukrainoje, kai dezinformacija ir istorinė propaganda tapo pagrindiniais informacinių karų įrankiais.

Politinis ir pilietinis istorijos mokymo kontekstas

Be teorinių ir praktinių iššūkių, istorijos mokytojai susiduria su problema, kaip ugdyti mokinių pilietinį sąmoningumą ir tapatybę. Mokymo programose dažnai nėra aiškaus teorinio pagrindo, kuris padėtų mokiniams suprasti valstybingumo, kultūros ar socialinių sistemų raidą. Tai apsunkina mokytojų darbą, nes jie turi rasti būdų, kaip įdomiai ir prasmingai integruoti šias temas, kurios dažnai būna abstrakčios ir sudėtingos. Politinė

valia reformuoti istorijos programas taip pat vaidina svarbų vaidmenį. Istorijos mokymas nėra tik faktų perdavimas; jis taip pat turi ugdyti kritinį mąstymą, pilietinę atsakomybę ir gebėjimą analizuoti bei vertinti sudėtingas situacijas. Dabartinė istorijos programa neturi vieningos šerdies, kuri sujungtų visus istorinius įvykius į prasmingą visumą. Reikalingas naujas požiūris į istorijos mokymą, kuris ne tik pateiktų faktus, bet ir formuotų pilietiškai atsakingus ir kritiškai mąstančius jaunos žmones.

Pabaigai noriu pažymėti, kad istorijos mokytojų darbas tampa vis sudėtingesnis dėl šiuolaikinio pasaulio iššūkių. Naujos mokymo programos, visuomenės polinkis į fragmentiškumą, dezinformacija ir politiniai iššūkiai verčia mokytojus ieškoti naujų būdų, kaip įtraukti mokinius ir suteikti jiems gilų supratimą apie istorijos reikšmę. Mano manymu, istorijos mokytojams įveikti straipsnyje įvardytus iššūkius padeda įvairių tarptautinių projektų įgyvendinimas mokyklose. Projektinė veikla skatina mokinių kultūrų ir istorinių procesų suvokimą platesniame kontekste. Dalyvavimas tarptautiniuose projektuose leidžia susipažinti su kitų šalių istoriniais pasakojimais, kurie gali skirtis nuo mokinių gimtosios šalies naratyvų. Tai padeda suprasti, kad istorija nėra vienalytė ar vienos tautos dominuojama – tai sudėtingas ir daugiasluoksnius procesas, kurį formuoja daugelio tautų ir kultūrų indėlis. Tarptautiniai projektai skatina mokinius aktyviai tyrinėti, diskutuoti ir vertinti skirtingus istorinius įvykius ir šaltinius. Tarptautinė aplinka ir bendradarbiavimas su kitų šalių bendraamžiais dažnai skatina diskusijas apie praeities įvykių interpretacijas. Tokia dinamika skatina kritinį mąstymą ir istorijos supratimą kaip interpretacinį procesą, kur įvairūs šaltiniai gali pateikti skirtingas įvykių versijas. Tai svarbi pamoka mokiniams, kurie turi išmokti vertinti istorinius faktus plačiame kontekste. Tik su aiškiais mokymo tikslais, atitinkančiomis mokymo priemonėmis ir stipriu pilietiniu ugdymu galima užtikrinti, kad mokiniai ne tik suprastų praeitį, bet ir būtų pasiruošę susidoroti su dabarties ir ateities iššūkiais

Riešės gimnazijoje kuriamos naujos erdvės: atsiras nauja sporto salė, STEAM laboratorijos

Pradedamas vienos didžiausių Lietuvos mokyklų – Vilniaus rajone esančios Riešės gimnazijos – modernizavimo projektas. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, kuri yra šios mokyklos steigėja, statybos darbams yra numačiusi apie 10 mln. eurų. Projektavimo darbai bus baigti šiemet, po to prasidės statybos.

„Augant mokinių skaičiui šalia sostinės įsikūrusiose gyvenvietėse, nuosekliai rūpinamės, kad būtų užtikrintas ugdymo prieinamumas valstybine kalba: steigiamo naujas ikimokyklinės grupės, pagal išgales plečiame mokyklas. Nors mokyklų steigimu rūpinasi savivaldybės, Riešės gimnaziją, kaip ir porą dešimčių kitų mokyklų Vilnijos krašte, yra įsteigusi ministerija, įgyvendindama Švietimo įstatymo nuostatą, kad vietovėse, kur savivaldybė neužtikrina mokinių teisės mokytis valstybine kalba, gali būti steigiamos valstybinės mokyklos lietuvių kalba“, – sako švietimo, mokslo ir sporto ministrė Radvilė Morkūnaitė-Mikulėnienė.

Riešės gimnazijoje planuojama pastatyti naują sporto salę su persirengimo kambariais, trimis prie-

saliais, taip pat įrengti konferencijų salę, antrame aukšte įsikurtų 4 STEAM laboratorijos.

Dabartinę sporto salę ketinama pertvarkyti į erdvią valgyklą, kurioje vienu metu galėtų valgyti 200 vaikų. Dabartinė valgykla virs šiuolaikišku mokytojų kambariu su individualiomis darbo vietomis, susitikimų bei posėdžių sale, poilsio zonomis, kavynuke.

Šis projektas taip pat leis pagerinti švietimo pagalbos specialistų darbo sąlygas.

„Džiaugiamės projektu, nes dabar sunkiai sutelpame. Mokyklos erdvėms išsiplėtus, atsinaujinus, bus kur kas patogiau ir mokiniams, ir mokytojams. Šiuo metu esame gavę patalpų atnaujinimo projektą, koreguojame kai kurias detales, o statybos darbai prasidėtų 2025 metais“, – sako mokyklos direktorė Egidija Urbanavičienė.

Riešės gimnazijoje šiais mokslo metais mokosi daugiau kaip 1,7 tūkst. mokinių.

*Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos informacija
Projekto autorių nuotr.*

Būsimosios Riešės gimnazijos pastatas

„Voruta“: žmogaus darbai tomis dienomis, kurios buvo duotos ir mums

Kaip bebūtų keista, bet arčiausiai kultūros darbuotojų dažniausiai atsidurdavo miškininkai. Jie talkininkaudavo kraunant bendruomenių švenčių laužus ir tiekdamo medieną scenografijos priemonėms pagaminti ir, dažniausiai, patys – įvairių meno kolektyvų dalyviai, švenčių ruošėjai, knygų leidėjai ir filmų kūrėjai. Kodėl taip atsitikdavo? Miškininko profesiją rinkosi jaunuoliai – romantikai. Įvairiausiose knygose buvo pasakojama apie būtinybę išsaugoti gamtos grožį ateities kartoms... apie kūrėdams ir partizanų bunkerius, apie piliakalnius ir laumių monus... apie paslaptinę augalo gyvenimą... Atėję dirbti į urėdijas jie, dažniausiai, tapdavo ūkininkais, retinančiais, kertančiais, gaminančiais kietmetrius..., bet prigimtinė romantika juk niekur nedingdavo... Vieni stengėsi šį pradą slėpti, kiti derinti su išlikimu ir asmeninio gyvenimo vertybėmis. Dabar urėdijos tapo kol kas valstybinio „fabriko“ skyriais, lentų gamybos linija... Ne toks „senų laikų“ miškininkas buvo Jonas Rimantas Klimas. Nors profesiniai poreikiai susiaurėjo, o žmogaus vertybės už gėrį kariauja iki šiol.

Miškininkai iki urėdijų panaikinimo rajonuose iš tikro buvo arčiausiai senosios šalies kultūrinės-istorinės praeities. Mažuose girių kaimeliuose gyveno žmonės, galintys pasakoti daugybės šios vietovės žmonių kartų gyvenimus, dainuoti jų dainas, kalbėti tradicine šneka, skarotos eglės dengė seniausių amžių kapavietes, partizanų bunkerius ir daugybę kitokių materialinių relikvų. Ilgus metus vienoje vietoje dirbantys eigučiai išvelgdavo žmogaus rankų tvarinius, nors dažnai faktų nežinojo, bet intuityviai saugojo tokias vietas. Rytų aukštaičiai gali didžiulis Jono Rimanto Klimo darbas.

R. Klimas gimė 1939 m. balandžio 21 d. Ignalinos r. Užsienio kaime. Jam teko dirbti Rietavo, Ukmer-

gės, Nemenčinės miškų ūkiuose ir pabuvoti valdžios olimpe: Vilniaus miškų ūkio (MŪ) direktoriumi ir gamybinio susivienijimo generaliniu direktoriumi, 1990 m. – tuomet, kai Lietuvai reikėjo persiorientuoti dirbti naujomis politinėmis sąlygomis – buvo paskirtas MŪ ministerijos nacionalinių parkų skyriaus viršininku, 1992 m. – Miškų ūkio ministru. Miškininko karjerą baigė dirbdamas Vilniaus miškų urėdijoje, kurioje gyveno ir dirbo įvairiausių žmonių. Kultūrinė veikla, rūpinimasis krašto istorija buvo lyg ir antroji jo profesija. Dar studijuodamas R. Klimas buvo Lietuvos žemės ūkio akademijos studentų kultūros klubo pirmininkas ir už profesionaliai bei išmoningai organizuojamą veiklą 1963 m. pelnė LR meno saviveiklos žymūno vardą. 1993–1999 m. išrinktas Lietuvos etninės kultūros draugijos pirmininku, 1986 m. su bendraminčiais įkūrė kraštiečių klubą „Ažvinčiai“, ten organizuodavo etnografinės ekspedicijas, 1984 m. subūrė šiandien plačiai žinomą ir visose šventėse laukiamą „Nalšios“ ansamblį, kurį laiką jam vadovavo. Yra pelnęs Ignalinoje įteikiamą Miko ir Kipro Petrauskų premiją, Panevėžyje jo rankas papuošė Gabrielės Petkevičaitės- Bitės medalis, kurį skiria komisija Seime. Vedęs, vaikai Rūta ir Arūnas savo gyvenimais liečiasi su miškų tvarkymo politikos kūrimu. Didžiuojuosi, kad jis prašė vesti jo 80-ąjį gimtadienį, o šiemet jau 85-eri, bet veiklos intensyvumas nemažėja.

Tokia būtų statistika. Dažniausiai ji tik konstatuoja, neatskleisdama vidinių žmogaus potyrių, išgyvenimų, nepapasakoja, kaip pristatomasis žmogus atrodo aplinkinių akimis. Ignalinos krašto žmonės jį laiku savu – „nepasikėlusiu“, inteligentišku, dosniu, išmintingu, sektinu, laukiamu visuose renginiuose. Jo ramus, meile gimtinei ir unikaliais istoriniais faktais paremtas žodis, sodriu balsu atliekamos senosios dainos papuošia daugelio bendruomenių renginius. Nežinia, ar dar kuris Lietuvos rajonas turi taip išsamiai aptartą isto-

Rimantas Klimas (kairėje) Tauragnuose

rinį-kultūrinį palikimą, kurį jis pateikė savo knygoje „Kukuoja gegiute“. Šioje knygoje aprašomą Lietuvos kampą jis vadina „šalimi nuo Salako iki Palūšės“, o ten gyvenančius – „ežerų ir girių žmonėmis“. Neįprastame pasakojime apie dainas jis pateikia istorinio fono, kuriame jos buvo kuriamos ir atliekamos, aprašymą; žmonių, kurie ateities kartoms „įdainavo“ jas, gyvenimo istorijas; ansamblio „Nalšia“, kuris buvo pagrindinis šio regiono dainų atlikėjas, veiklos istoriją ir net tų (o tai labai reta), kurie darbavosi fiksuodami šio krašto kultūrinį paveldą, biografijas. Folkloriniam kolektyvui vadovavo K. Kalibatas, P. Kvedaras, R. Klimas, A. Vakarinienė. Visus muzikuojančios perliukus jis „išrankiojo“ krašte, kur lietuvišką valdžią keitė lenkų ir rusų, todėl labai pavydi Ažvinčių girios uteniškajam pakraščiu, kur autentikos dar labai gausu ir tik reikia pajėgų jam užfiksuoti. Knygos pasirodymą lydėjo gausybė renginių – nalšėnai keliavo į atokiausius kaimus, ant namų, kuriuose gyveno dainų pateikėjai, muzikantai, tvirtino lenteles su jų vardais, telkdavo žmones, koncertuodavo. R. Klimas nepatingėdavo kiekvienam renginiui paruošti dainynėlį su natomis ir žodžiais pagal konkretaus koncerto programą, kad žmonės galėtų dainuoti kartu, kad senųjų dainų mokytųsi jų vaikai. Už šią kruopščiai paruoštą knygą, garsinančią Ignalinos rajono savitumą, 2000 m. jis buvo apdovanotas Miko ir Kipro Petrauskų premija (pirmas ją po mirties 1999 m. gavo Č. Kudaba). Daug dėmesio skyrė gimtųjų apylinkių Laukstenių kaimo poeto, nužudyto Armijos Krajovos karių – Juozo Klimo – atminimo įamžinimui, paruošė ir išleido jo knygelę „Pasižadėjimas“.

R. Klimą galima vadinti ir bendruomenių sambūrių pradininku Lietuvoje. Kaimo gyventojų kartų susitikimai 1975 m. dar nebuvo „madingi“, o Užsienio kaimo, kuriame gimė ir augo Rimantas, net apie 100 gyventojų ir išeivių jau pirmą kartą tuomet susirinko tikram, širdingam bendram vakarui. Tų sambūrių pakiliame emociniame fone jam vadovaujant Vilniuje 1986 m. susibūrė ir kraštiečių klubas „Ažvinčiai“. Anksčiau kas ketveri metai klubas organizuodavo Didžiąsias ažvintiškių sueigas, Ažvinčių vaitystės paminėjimo metines. Ignalinos žmonės R. Klimą dažnai pavadina Dainiumi, nes ten, kur būna jis, visuomet skamba daina. Ne bet ką jis dainuoja. Lyg senovės dainius (senajame pasaulyje jie buvo vadinti bardais ir net turėdavo diplomatinę neliečiamybę) jis su žmonėmis bendrauja derindamas muzikos ir žodžio galias, sukuria prasmę visiems sambūriams. Nežinia kaip, bet jo galvoje telpa įvairių bendražygių, meno kolektyvų, kuriuos skubanti šiandieninė karta pamiršta, gimtadieniai, iki jo laiku atskrenda žinios apie netektis, jis suspėja atvykti ir juos išlydėti kankliuodamas...

R. Klimas – godus žmogus. Godus gyvenimo džiaugsmo, istorinės tiesos paieškų, godus bendravimo, žinojimo ir supratimo. Jis – provokatorius, nes savo pasisakymais priverčia į daugelį istorinių dalykų pažvelgti kitaip, netingėti ieškoti tiesos savo artimoje aplinkoje ir knygoje. Kaip ir daugelio, kurie turi savitą požiūrį į reiškinius, savo gyvenimiškąją poziciją, jį ne itin mėgsta politikai ir vadovai, kuriems tenka išklaudyti jo atvirą žodį ir dėl miškų, ir dėl dainų... Didžiausia jo gėla šiandien – gimtosios, valstybinės

Rimantas Klimas svečiuose pas Popiežių Joną Paulių II

kalbos darymas. Dažnai jis lieka vienišas, kai pabando viešai tuo piktintis ir apeliuoti į politikų sąžinę. Ką gali vienas žmogus, kai toks reprezentacinis leidinys, kaip „Kultūros barai“, spausdina tekstus, kur Šekspyro, Čerčilio ar Vaildo pavardės parašomos taip, kad vyresnio amžiaus lietuvis net ne iš karto susigauja, apie ką kalbama... kai žiniuose vietoj Uzbekijos atsiranda Uzbekistanas (iš rusų k.)... Bet juk jei nebus vieno žmogaus, greta neatsistos ir antras...

Iš kur tokia griežta gyvenimiškoji pozicija? Lietuvos etninės kultūros draugijai jam teko vadovauti tuo metu (1993–1999), kai šaliai būtinai reikėjo pamatų, ant kurių būtų statomas naujas kultūros rūmas. R. Klimui teko daug prisidėti kuriant ženklų sistemą, su kuria norėtųsi susitapatinti atsiveriant sienoms. Lyg ir gyvenimo paskirtimi tapo Aleksandro Račkaus, prieškariniu išvykusio gyventi į JAV, garsaus gydytojo, istoriko, numizmato knygoje įrašyti senos lietuviškos dainos žodžiai „kur paukštelis tik tupėjo, ten plunksnelės nubyrėjo“. Tai reiškia, kad urbanizacijos mažai paliečiuose plotuose dar yra likę gausybė ženklų, liudijančių tikrąją istoriją. Juos reikia atrasti, aprašyti, jais remiantis daryti išvadas. Miškininką labai džiugina tai, kad Lietuvoje aktyvėja archeologinių paieškų darbai. Radiniai – vieninteliai tikrieji liudytojai, nes istorikai, vertindami faktus iš savo varpinių – kas iš krikščioniškųjų, kas iš marksistinių, kas iš „laisvės“ laikų pozicijų – yra linkę ją „lankstyti“ sau patogiai

kryptimi. Rimantas yra nepakantus istoriniam melui ir perdėm „laisvam“, smulkmenų nevertinančiam, atitinkamam laikmečiui patogiam faktų interpretavimui. Jau nepriklausomybės laikais naujas mūras buvo pradėtas statyti ant kreivokų pamatų. Žmonių bendravimo „sugedęs telefonas“ juos iškraipė dar labiau. Jo manymu, būtina įtvirtinti esmines istorines-vertybines nuostatas, nekaitalioji jų „vėjui pakeitus kryptį“, o tik po to ieškoti ar kurti modernų jų interpretavimą. Savo „vedliais“ R. Klimas vadina J. Statkutės de Rosales, A. Kurtinaičio, J. Šeimio knygas. Jis linkęs įsiklausyti ir į kraštiečių istorikų informaciją. Štai – buvo įsitikinęs, kad Ažvinčių vaitystės 509-ąsias paminėjimo metines švęs šių metų rudenį, bet vietos laikraščiuose aktyviai besipublikuojantis R. Matkevičius pastebėjo, kad tai reiktų daryti kitais metais. Atsirado nauji dokumentai. Jo gimtojoje sodyboje įkurtoje istorinėje ekspozicijoje kitamet bus viena tauria švente mažiau...

Daug laiko R. Klimas skyrė dalyvavimui Karaliaus Mindaugo kolegijos veikloje. Jos veiklos esmė – Lietuvos valstybingumo idėjos ir praktinės išraiškos sukūrimas. Jo ir kitų Kolegijos narių pastangomis šiandien turime laisvadienį liepos 6-ąją – karaliaus Mindaugo karūnavimo ir Valstybės dieną. Kolegijos iniciatyva tą dieną ant piliakalnių deginami laužai, istorinėmis vietovėmis keliauja dviratininkai, minima Baltų vienybės diena.

Rimantas Klimas prie stogastulpių partizanams Minčos girioje

Labai sudėtingus laikus teko išgyventi 1989–1992 m. Tuomet pietryčių Lietuvoje pradėjo aktyviai reikštis Vilniaus autonomijos veikėjai, siekdami suardyti Respublikos teritorijos vientisumą ir vienybę. Tuo metu greta tiesioginių pareigų jis vadovavo Visuomeninei Rytų Lietuvos tarybai, buvo valstybinių regioninių problemų komisijos, kuriai vadovavo R. Ozolas, pakomisijės pirmininku. Su kolegomis miškų ūkyje įkūrė Sąjūdžio rėmimo grupę, Miškininkų sąjūdžio suvažiavime 1989 m. inicijavo girininkų tarybos sudarymą. Aktyviai jis veikė ir tragiškoms Sausio įvykių dienomis, stiprino Parlamento rūmų apsaugą ir rūpinosi aikštėje budinčiais žmonėmis.

Nors dėl savo įvedamų naujovių Miškų ūkio ministru buvo neilgai, bet – prie trijų vyriausybių. Jo vadovavimo periodu žemės ūkio ir karinių dalinių žemės buvo perduotos valstybei, priimtas nutarimas dėl žvėrių padarytos žalos įvertinimo ir pakenktų miškų atkūrimo, tinkamai licencijuoti medienos ir jos gaminių pardavimo klausimai, į žemės reformos darbus įtrauktas Miškotvarkos institutas, patvirtinta supaprastinto apsirūpinimo mediena tvarka, sumažinti apribojimai miškus grąžinant buvusiems savininkams, stengtasi didinti girininkų vaidmenį valdyje, prisiminti Armijos Krajovos ir Sovietinės armijos nužudyti miškininkai ir daugybė kitų darbų.

Stebėtina jo savybė – su vienoda atida jis sugeba dirbti ir didžius valstybės vertybių kūrimo darbus, ir rūpintis pertvarkų labirinte pasimetusio žmogaus vertybių išaukštinimu. Rimantas Klimas nerimsta ir dabar. Kiekvieną savaitę lankosi tėvų sodyboje Užsienio kaime, kuria, tvarko ir pertvarko šimtamečiame kluone įkurtą muziejėlį, gražina aplinką, lanko žmones ir ragina juos veikti, kartu su A. Gaižučio

vadovaujama Miško savininkų asociacija rūpinasi likimo draugais, ruošia ir dalyvauja šventėse ir atsakinguose respublikiniuose renginiuose.

Visus šiuos iškilus, neįprastus darbus vykdė vienas žmogus tomis pačiomis dienomis, kurios buvo duotos ir mums. Visi išgyvenome virsmo periodą, bet ar visi taip kūrybingai, taip valstybiškai atsakingai? Rašydamas vis galvojau – ar kas nors rado reikalą padėkoti žmonai, šeimos nariams, nes, veikdamas mūsų visų gerovės labui, dėmesį turėjo dalinti... Kalbėdamas po medalio įteikimo Panevėžyje, R. Klimas žavėjosi rašytojos G. Petkevičaitės-Bitės žodžiais: „Likę savo krašto šeiminkais, likime žmonėmis; Žmonių gerovė ir laisvė ne laukimu įgyjama, bet darbu ir kova; Tautų likimas priguli nuo to, kiek tautoje yra stipraus būdo žmonių“. Tuo vadovaujasi iškilus, atsakomybės už savo veiksmus nebijantis Rytų Aukštaitijos krašto vaikas, manantis, kad Lietuvos kraštovaizdis – tokia pat kultūrinė vertybė, kaip ir kitos, tuo turėtume vadovautis ir mes, jei norime būti gerbiami pasaulyje, jei manome, kad „nusipelnėme gyventi geriau“.

Dabar jis bando savo kaimo muziejėlį įtraukti į turistinių kelių maršrutus, bet vienam objektui maršrutas nesukuriamas... tad mano būsiant tikslinga, kad Ignalinos r. Kazitiškio seniūnija prie nelabai apkrauto biudžetinio kultūros židinio teiktų ir pažintinio turizmo paslaugas, palydėtų prie Švedriškės bažnyčios, V. Danilevičiaus medžioklės muziejaus, maro kapelių, žuvusių partizanų atminimo vietų, patriotų kapelių ir jo kūrinių bei savito iš atvirų klodų naudojamo molio plytinės darbo receptų. Tik sunku patikėti, kad be jo užsidegusio žodžio ir dainos muziejėlis bus toks pat patrauklus, bet gyvenimo kūrybos tvarinį perduoti nori.

Prisimename Praną Petronį

Manau, kad privalau pranešti, kad š. m. kovo mėn. Vorutos žurnale Nr. 1 išspausdintame straipsnyje „Kronikos“ platintojas P. Petronis ir jo pėdsakai Semeliškėse“ įšivėlė klaida. Tekste rašoma: „Daug kur teigiama, esą praėjusio šimtmečio šeštąjį dešimtmetį jis apie ketvertą metų dirbo Vievyje, Sanitarinės epidemiologijos stotyje. Iš tiesų P. Petronis 1954–1961 m. dirbo felčerių Semeliškių miestelyje veikusioje ligoninėje“.

Galiu patvirtinti, kad paskutiniame sakinyje nurodytas teiginys yra neteisingas.

Mano tėvai Marcelė ir Vincas Urbonai Vievyje, Kranto gatvėje naujai pastatytame nuosavame name, apsigyveno 1955 m. gegužės mėnesį. Kadangi namo statybai iš Vievyje veikiančio banko tėvai buvo paėmę paskolą, nusprendė 2 kambarius nuomoti. Viename nuomojamame kambaryje apsigyveno Vievyje Sanepidemijoje felčerių dirbęs Paulius Petronis, kitame – Vievio pašte dirbęs Jonas Puskunigis. Tai buvo patys pirmieji mūsų name gyvenę nuomininkai.

Kiek metų jie gyveno mūsų name, tiksliai pasakyti negaliu, bet tikrai manau apie 4 metus.

Pirmasis į didesnę būstą išsikėlė J. Puskunigis, nes parsivežė šeimą iš Kazlų Rūdos. O P. Petronis, valdžios sprendimu, buvo perkeltas dirbti į Semeliškes.

Pavarčiusi senus tėvų albumus, radau nuotraukas, darytas prie mūsų namo. Ir vienos iš jų antroje pusėje P. Petronio ranka parašytas velykinis palinkėjimas geriesiems šeimnininkams, t. y. mano tėvams. Palinkėjimo data – 1957 m.

P. Petronis buvo labai religingas žmogus ir mokėjo bendrauti su bet kokio amžiaus žmonėmis. Beveik kiekvieną sekmadienį, po Mišių bažnyčioje, pas jį dar susirinkdavo būrelis bendraminčių. Man, kaip vaikui, likęs prisiminimas apie P. Petronį tas, kad pas jį kambaryje būdavo daug knygų ir tai, kad jis turėjo fotoaparata ir labai mėgdavo fotografuoti žmones.

O dar didesnė jo aistra buvo fotografuoti gamtos reiškiniai. Gyvenome prie pat ežero ir, jeigu jau kilddavo juodi debesys, pranašaujantys didelę audrą, P. Petronis eidavo prie ežero ir fotografuodavo žaibus. Prisimenu tas jo padarytas nuotraukas.

Iš kairės: Paulius Petronis, Jonas Puskunigis, P. Petronio kraštietis iš Kupiškio, Vincas Urbonas. NUOTR. IŠ M. MALŪNAVIČIENĖS (BUVUSIOS URBONAITĖS ARCHYVO)

Iš kairės: sutuoktiniai, Pauliaus Petronio kraštiečiai iš Kupiškio, tuo metu taip pat gyvenę Vievyje, minėtos sutuoktinės sesuo, taip pat gyvenusi Vievyje; vievietė Genė Žukauskaitė (Steponavičienė), gyvenusi Stoties gatvėje, Paulius Petronis, Marcelė ir Vincas Urbonai. NUOTR. IŠ M. MALŪNAVIČIENĖS (BUVUSIOS URBONAITĖS ARCHYVO)

Taigi, kuo geriausi prisiminimai apie nepaprastą žmogų Paulių Petronį. O šio laiško tikslas – teisybė ir tik teisybė.

*Pagarbiai,
Vievio gyventoja Marijona MALŪNAVIČIENĖ
(buvusi URBONAITĖ)*

Patarėjas, konsultantas ir nuoširdus bičiulis

In memoriam prof. Tapani Harviainenui (1944–2024)

Kai kunigas Vaclovas Aliulis Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo išvakarėse būsimam vyresniajam Lietuvos karaimų dvasininkui Mykolui Firkovičiui pasakė, kad su juo nori susitikti Helsinkio universiteto profesorius Tapani Harviainenas, niekas iš mūsų net įsivaizduoti negalėjo, kad ši pažintis taps ilgamečiu nuoširdžiu ir abipusiai naudingu bendradarbiavimu bei draugyste. Prof. Tapani Harviainenas pirmą kartą apsilankė mūsų namuose 1988 m. spalio 19 d. – prieš pat Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą. Kartu su juo buvo ir jo bendradarbis Harry Halėnas, vėliau (1998) išleidęs karaimų poezijos vertimų į suomių kalbą antologiją „Rannalla päärynäpuu“ (Kriaušė pakrantėje).

Tokia buvo vyresniojo dvasininko ir Lietuvos karaimų religinės bendruomenės pirmininko Mykolo Firkovičiaus, visos mūsų šeimos ir ilgainiui visos Trakų karaimų bendruomenės labai kūrybingos ir nuoširdžios pažinties, peraugusios į tvirtą draugystę su prof. Tapani Harviainenu, pradžia. Atrodė, kad ji niekada nesibaigs. Tačiau gyvenimas netikėtai smogė mums visiems skaudų smūgį – rugsėjo 28 d. staigi mirtis pasiglemžė profesoriaus gyvybę, ir mes netekome vieno artimiausių visų mūsų bičiulio. Kaip gi ta bičiulystė mezgėsi ir rutuliojosi per 36 metus – kartu su Mykolu Firkovičiumi iki jo išėjimo anapilin 2000 m. spalio 12 d. – ir po to, iki profesoriaus išėjimo iš šio pasaulio?

Pirmajame susitikime su Mykolu Firkovičiumi Vilniuje prof. Harviainenas papasakojo, kaip jis „atrado“ karaimus. Sužinojome, kad, dirbdamas Helsinkio universiteto bibliotekoje, jis buvo gavęs 1976 m. gruodžio 21 d. Trakuose rašytą Simono Firkovičiaus atvirlaiškį, kuriame šis rašė iš savo draugo, Tartu universiteto profesoriaus P. Ariste¹ sužinojęs, kad Helsinkio universitete katalogizuotos neseniai

1989 m. prof. Tapani Harviainen įrašinėja Mykolo ir Josifo Firkovičių bei Tovijaus Lavrinovičiaus Šventojo Rašto ištraukų skaitymą

aptiktos 1828–1918 m. karaimiškos knygos, ir jam, kaip karaimui, būtų įdomu sužinoti jų turinį. Simonas Firkovičius maloningai prašė jam apie tai pranešti. Tuo metu Tapani Harviainenas, dar tik pradedantis savo mokslinę karjerą, negalėjo žinoti, kad Simonas Firkovičius buvo karaimų bendruomenės vyresnysis dvasininkas, bet, būdamas be galo pareigingas, nusiuntė jam kai kurių straipsnių, susijusių su karaimais, ir atrastų knygų katalogo kortelių kopijas. Apie tai liudija antrasis Simono Firkovičiaus atvirlaiškis, rašytas 1977 m. vasario 1d., kuriame jis patvirtina siuntą gavęs ir širdingai už ją dėkojās.

Susitikimo Vilniuje metu, žinoma, išaiškėjo, kad Simonas Firkovičius – Mykolo dėdė, ir būtent jo pavardę jis minėjo kalbėdamas su kunigui Vaclovu Aliuliu.

Prisimindamas savo karaimų „atradimo“ istoriją, profesorius pažymėjo, kad apie karaimus, kaip ir apie kitas tautines mažumas buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje, praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Suomijoje (ir kitur pasaulyje) buvo nežinoma. Veikia, buvo manoma, kad jų tiesiog nėra. Simono Firkovičiaus atvirlaiškis jaunam moks-

lininkui atskleidė, kad tokia informacija neteisinga, kad yra karaimų tautinė mažuma Lietuvoje, ir ta žinia jį maloniai nustebino. Sekančiais metais Hagoje antikvariniame knygyne atsitiktinai aptikęs prof. A. Zajončkovskio (Zajaczkowski) knygą anglų kalba „Karaims in Poland“, Tapani Harviainenai rimtai susidomėjo karaimais ir mėgino, kaip pats rašo savo prisiminimuose, įvairiais būdais su jais susisiekti. Bet geležinė uždanga dar buvo sandariai atitvėrusi mus nuo likusio pasaulio ir tik jai prasiskleidus prof. Harviainenui pavyko įvykdyti ankstesnius ketinimus. Čia jam ir padėjo kunigas Vaclovas Aliulis, su kuriuo jis susitiko 1986 m. Leningrade vykusiame Biblijos vertėjų seminare ir iš kurio sužinojo, kad šis pažįstas karaimus ir konkrečiai – Firkovičių. Tik profesorius Harviainenai turėjo galvoje Simoną Firkovičių, o kunigas Aliulis – Mykolą Firkovičių.

Įvykiai klostėsi ne taip sparčiai, kaip mokslininkas būtų norėjęs, bet jų eiga rodo, kad profesorius buvo atkaklus. Jis ieškojo įvairių būdų, kaip susisiekti su Trakų karaimais ir, norėdamas patenkinti savo mokslinį interesą, progai pasitaikius pirmiausia kreipėsi į Trakų Istorijos muziejų, apie kurį atsitiktinai sužinojo iš straipsnio Suomijos savaitraštyje „Kodin Kuvalehti“ (Šeimos žurnalas) 1987–88 m. žiemą. Nuo susitikimo su kunigu Vaclovu Aliuliu buvo praėję beveik dveji metai.

Laišką Trakų istorijos muziejui profesorius parašė 1988 m. kovo 28 d. Po pirmojo susitikimo su Mykolu jis atsiuntė to laiško vertimo į lietuvių kalbą kopiją. Laiške profesorius rašė:

„Priežastis, dėl kurios aš jums rašau, yra mano moksliniai interesai apie Biblijos hebrajų kalba įvairias ištarimo tradicijas. Labai seniai aš parašiau savo humanitarinių mokslų magistro tezes šia tema, kuri vis dar traukia mano smalsumą. [...] Nors daugelis ištarimo tradicijų yra aprašytos gerai, Lietuvos (ir Lenkijos) karaimų bendruomenės (vartota liturgijoje) hebrajų kalba yra balta dėmė šių tyrinėjimų žemėlapyje. [...]

Jeigu jūs norite padėti šiems tyrinėjimams ir kultūrinio palikimo išsaugojimui, aš prašysiu jūsų paslaugos. Kadangi aš negaliu – dėl mano akademinų pareigų – aplankyti Lietuvos šį pavasarį, būsiu labai dėkingas už keletą pavyzdžių Trakų karaimų (...) skaitymo tradicijos. Kartu siunčiu tuščią magnetofono kasetę. Ar jūs galite įrašyti dvi Biblijos ištraukas, skaitomas dviejų ar trijų skirtingų asmenų, kurie išlaikė seną karaimišką ištarimą. Ištrauka gali būti iš Genesis [...] arba kokios nors kitos Biblijos dalies, kurias skaitytojai norės perskaityti.

Jeigu įrašymas būtų sudėtingas dalykas, būsiu dėkingas už bet kokią informaciją laišku ar kita forma. Praneškite, prašau, ar aš galėsiu aplankyti Trakus vasarą ar rudenį, kad surinkčiau daugiau įrašų ar kitos informacijos apie jūsų tradicijas.

Tikiuosi, kad, nors aš trukdau jus, jūs vis dėlto teigiamai pažiūrėsite į mano mokslinius tikslus, kuriais siekiama išnagrinėti dalį mūsų nykstančio palikimo. Prašau rašyti man angliškai, prancūziškai, rusiškai, vokiškai arba lenkiškai; be to aš turiu draugų, kurie moka lietuviškai.

P.S. Helsinkio universiteto bibliotekoje yra senų knygų, dėl kurių 1976 m. ponas Simonas Firkovičius iš Trakų rašė man laiškus, ir aš turėjau malonumą išsiųsti jam katalogo kortelių kopijas, kurias vėl pridėdu prie šio laiško. Tikiuosi, kad mano šilti linkėjimai pasieks poną Firkovičių.“

Visa ši istorija šiandien atrodo kaip detektyvas, bet iš tikrųjų atspindi liūdnas anų laikų realijas: to meto Trakų istorijos muziejaus direktorė Irena Misiūnienė (1932–2007), žinodama, kad Simonas Firkovičius, kuriam prof. Harviainenai laiške siunčia šiltus linkėjimus, paliko šį pasaulį 1982 m., laiško niekam neparodė, ir siuntėjas negavo jokie atsakymo. Kodėl ji taip pasielgė, galime tik spėlioti... Taip ir būtų viskas sudūlėję p. Misiūnienės stalčiuje, jei ne prasiskleidusi ir pagaliau visiškai nukritusi geležinė uždanga.

Apie šį laišką ir jo turinį sužinojome tik prof. Harviainenui apsilankius mūsų namuose 1988 m. spalio mėn. To pirmojo susitikimo metu buvo, žinoma, daug kalbama apie Lietuvos dvasinį atgimimą, apie Sąjūdį, apie ateitį, bet svarbiausias profesoriaus apsilankymo tikslas buvo išsiaiškinti, kaip Lietuvos karaimai skaitė Bibliją originalo kalba. Žmonių, kurie tarpukariu buvo lankę karaimų religijos pamokas ir buvo išsaugoję įgitas žinias, anuomet Lietuvoje buvo likę tik trys: Mykolas ir Josifas Firkovičiai bei Tovi- jas Lavrinovičius. Bet tada dar buvo, o šiandien jau nebėra nė vieno. Todėl jo padaryti įrašai yra įgavę dar didesnę mokslinę vertę. Jis įrašė visų trijų vyrų skaitomas Šventojo Rašto ištraukas, ir remdamasis tais įrašais padarė kelis mokslinius atradimus, kuriuos vėliau pristatinėjo įvairiuose tarptautiniuose forumuose ir tapo šios temos pirmėviu ir neginčijamu autoritetu.

Viešėdamas pas mus pirmą kartą 1988 m. spalio mėn., profesorius įrašė Mykolo perskaitytą Biblijos ištrauką ir kelias psalmes originalo kalba. Išklausęs viešbutyje įrašą, jis buvo be galo nustebęs – tokio tarimo gyvai jis niekada nebuvo girdėjęs, ir tik iš literatūros žinojęs, kad taip buvo skaitoma ir tariama prieš 1000 metų. Laiške, rašytame Mykolui 1988 m. lapkričio 14 d. po pirmojo apsilankymo Vilniuje, prof. Harviainenai pažymėjo, kad šis atradimas jam buvo „mokslinė sėkmė ir malonumas“. Tame laiške jis taip pat parašė, kad ketina skaityti pranešimą apie Lietuvos karaimų tarimo tradiciją 1989 m. gegužę Norvegijoje vyksiančiame Skandinavijos kongrese ir rugpjūtį, jo manymu, svarbesniame XIII Tarptautinės Senojo Testamento studijų organizacijos kongrese Louvain'e Belgijoje.²

Vėliau profesorius įrašė ir Stambule gyvenan-

Prof. Tapani Harviainen ir Karina Firkavičiūtė Helsinkyje 1998 m.

čių karaimų tarimą ir gavęs tokį pat rezultatą labai džiaugėsi. Ta medžiaga pasitarnavo ne vienam prof. Harviaineno moksliniam straipsniui, pranešimams tarptautinėse mokslinėse konferencijose ir išplėtė jo interesą karaimų istorijos ir kultūros klausimams, archeologo, istoriko Abrahamo Firkovičiaus (1786–1874) rankraščių kolekcijos, sukauptos St. Peterburge Rusijos nacionalinėje bibliotekoje, tyrinėjimams.

Ilgainiui prof. Tapani Harviainen susipažino ne tik su Lietuvos karaimų bendruomenės nariais, bet ir su 1991m. ilgamečio karaimų dvasinio ir pasaulietinio vadovo prof. Hadži Serajos Chano Šapšalo atminimui skirtoje konferencijoje dalyvavusiais kitų šalių karaimų kalbos ir istorijos tyrėjais, su kuriais vėliau palaikė glaudžius mokslinius ryšius. Tai atsispindi ir jo laiškuose Mykolui Firkovičiui, kuriuose praneša apie savo kontaktus su Poznanės universiteto tiurkologu dr. Henriku Jankovskiu (Henryk Jankowski), o šis savo ruožtu Mykolui rašo, kad ketina kviesti prof. Tapani Harviaineną į konferenciją Lenkijoje. Vėliau profesorius aktyviai įsijungė į prof. Evos Čato-Johanson (Ewa Csato-Johanson) vykdytą karaimų kalbos mokymo on-line programą ir pasiūlė įrašyti karaimų kalbos studijas į pasirenkamųjų dalykų katalogą Helsinkio universitete, kur nuo seno studijuojamos altajiečių kalbos, o karaimų kalba priklauso tai pačiai šeimai. Tokių kontaktų, pradėtų Mykolui Firkovičiui juos aktyviai palaikant ir būnant ilgą laiką jų šerdimi, dėka informacija apie karaimus ir jų atgimstančią kultūrą iš Trakų plačiais spinduliais pasklido po įvairias šalis.

Mykolo Firkovičiaus archyve yra išlikę 16 profesorius laišku. Visi, išskyrus du ranka rašytus atvirlaiškius, parašyti angliškai kompiuteriu. Mykolo atsakymų, rašytų ranka, likusios tik trys kopijos.

Laiškai rodo, kad ilgainiui profesorius gerai susipažino su daugeliu Trakų karaimų bendruomenės

narių ir net žinojo jų mėgstamiausius užsiėmimus, pvz., viename laiške džiaugiasi, kad užšalo ežeras, nes Juozas Firkovičius³ galės žvejoti iš eketės. Jis buvo gerai informuotas ne tik apie visus pas mus vykstančius įvykius, bet ir apie tuos, su kuriais mes buvome susiję netiesiogiai ar gavę kvietimą juose dalyvauti. Profesorius visada nuoširdžiai džiaugdavosi visais mūsų bendruomenės pasiekimais, širdingai sveikino Mykolą, kai jis 1992 m. buvo oficialiai išrinktas Lietuvos karaimų religinės bendruomenės pirmininku ir vyresniuoju dvasininku. Jis taip pat reguliariai siuntė savo straipsnių bei pranešimų kopijas ar net juodraščius, kartais prašydamas juos pakoreguoti ar papildyti – Mykolas Firkovičius visada buvo jam nepamainomas ir absoliučiai patikimas autoritetas karaimų istorijos ir religijos klausimais.

Matydamas, kad profesorius nuoširdžiai domisi karaimais, Mykolas noriai dalinosi su juo savo rūpesčiais. Vienas didžiausių 10-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo liturginio karaimų maldyno sudarymas ir leidimas. Suprasdamas, kaip svarbu karaimams turėti tokį maldyną, kurį Mykolas Firkovičius buvo paruošęs spaudai pirmą kartą istorijoje karaimų kalba lotyniškais rašmenimis, profesorius Tapani Harviainen išrūpino Suomijos kultūros fondo finansinę paramą abiejų karaimų liturginio maldyno tomų leidimui. Mykolas buvo jam už tai be galo dėkingas. Jūdviejų aptariamus dalykus ir artimą ryšį akivaizdžiai atspindi išlikusi korespondencija.

Laiškai rodo profesorių buvus labai mielą, draugišką, šiltą, dėmesingą, kruopštų ir atsakingą žmogų. Tos savybės, būdingos abiems korespondentams ir lėmė jų glaudų ir nuoširdų bendravimą, pasitikėjimą vienas kitu. Abu buvo vienas kitam tikras atradimas ir abu buvo vienas kitam reikalingi. Kai mudu su Mykolu gyvenome Taline ir vėliau Ankaroje, profesorius ne kartą viešėjo pas mus ir abiejų vyrų

diskusijos užtrukdavo iki išnaktų. Temų pokalbiams niekada netrūko. Rodėsi, kad jie ir nebuvo išsiskyrę, abu džiaugėsi bet kokia proga susitikę. Žinoma, Talinas iš Helsinkio buvo lengviau pasiekiamas, bet ir į Ankarą profesorius buvo atvažiavęs.

Laiškai taip pat rodo profesorių turėjus subtilų humoro jausmą. Pvz., kartą, kai skrydžiai dėl blogo oro buvo atidėti, jis ironiškai pastebėjo, kad Šiaurės valstybėse niekada nereikia keliauti tokiu metu, kai gėlės žydi tik patalpose; kitame laiške jis juokavo, kad lankėsi Vilniuje 4 kartus, bet nė karto nematė, kad medžiai turėtų lapus ir pan. Iš tikrųjų, taip nutiko, kad pirmuosius keturis kartus profesorius vis tekdavo atvažiuoti rudenį. O pranešdamas, kad gavo kvietimą į 600-tosioms karaimų ir totorių įsikūrimo Lietuvoje metinėms skirtus renginius 1997 m. birželio mėn., juokais užsiminė tikįs, kad sniego tuo metu nebus, ir medžiai bus su lapais.

Paskutinį kartą prof. Tapani Harviainenas matėsi su Mykolu 2000 m. vasarą Trakuose, kai Mykolas jau sunkiai sirgo. Iki pat paskutiniųjų Mykolo dienų jiedu palaikė glaudžius ryšius, bet po to, kai Mykolas išėjo, mūsų šeimos ir visos bendruomenės ryšiai su prof. Harviainenu nenutrūko. Jis atvažiuodavo ir į Trakuose vasarą vykstančios karaimų kalbos stovyklos renginius, bendravo su tiurkologais, su dauguma iš kurių susipažino mūsų namuose, susirašinėjo su mūsų dukra Karina ir su manimi. Visada domėjosi naujais leidiniais, visus juos yra gavęs ir įvertinęs. Jis pirmas atsiliepė sužinojęs, kad Vokietijoje išėjo mudviejų su Karina į karaimų kalbą išversta A.de Saint Egziuperi apysaka „Mažasis princas“. Deja, paskutinė ir ilgai laukta karaimotyros naujiena – Penkiaknygės vertimo į karaimų kalbą, atlikto 1720 m., leidimas – profesoriaus nebespėjo pasiekti. Ji, kaip ir kitos mūsų jam dedikuotos knygos, dabar papildys Helsinkio universiteto biblioteką.

Dirbdama Lietuvos Respublikos nepaprastąja ir įgaliojama ambasadore Suomijoje, nuolat jaučiau draugišką profesoriaus ir jo žmonos Rea ranką – jiedu visada dalyvaudavo mūsų renginiuose, jų namai mums buvo atviri ir svetingi, o turtinga biblioteka, reikalui esant – prieinama.

Prof. Tapani Harviaineno dėka karaimų tema vis dažniau ėmė mirgėti įvairiuose Oriento studijoms skirtuose leidiniuose ne tik Suomijoje, bet ir kitose valstybėse. Net ir tapęs profesoriumi emeritu, jis nenustojo domėtis karaimais – skaitė pranešimus įvairiuose tarptautiniuose moksliniuose forumuose, rašė straipsnius ir net kelis kartus buvo surengęs savo draugų suomių turistines keliones į Lietuvą. Karaimų tema ir Trakai visada būdavo pagrindinė to maršruto dalis, o pats profesorius – nepamainomas gidas. Tikrai niekas geriau nei jis negalėtų suomiams papasakoti apie mūsų gimtąjį miestą ir didingą Trakų istoriją. Pradėjęs domėtis karaimais profesorius neišvengiamai perėjo prie platesnio ir gilesnio Lietuvos, jos istorijos ir kultūros pažinimo. Rašydamas apie karaimus, jis niekada nepamiršdavo paminėti mūsų valstybės istorijos, jos kelio į Nepriklausomybę ir ypatingą rūpestį savo istorinėmis tautinėmis mažumomis. Jam nuoširdžiai rūpėjo perteikti ne tik žinias, bet ir savo meilę Lietuvai. Ją jis išreiškė ir aktyviai dalyvaudamas Lietuvos bičiulių Suomijoje Donelaičio draugijos veikloje.

2008 m. profesoriaus Tapani Harviaineno darbai buvo įvertinti aukščiausiu mūsų valstybės apdovanojimu – Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus įteikė jam ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ karininko kryžių. Prezidento dekrete buvo nurodyta, kad Tapani Harviainenas, Helsinkio universiteto Azijos ir Afrikos studijų instituto profesorius, aktyvus Lietuvos bičiulių Suomijoje Donelaičio draugijos narys, apdovanojamas kaip multikultūrinio Lietuvos paveldo propaguotojas, Suomijos kultūros fondo paramos Lietuvos oriento studijoms ir publikacijoms iniciatorius.

Šiandien, kai jau žinome, kad mūsų bičiulis, konsultantas ir patarėjas prof. Tapani Harviainenas nebeparašys naujametinio nei Velykinio sveikinimo, nebepaskambins, gavęs naują karaimikos publikaciją, labai liūdime jo netekę, giliai užjaučiame jo šeimą, o meilę ir pagarbą jam išsaugosime visada.

Ambasadorė dr. Halina Kobeckaitė

Paremkite Martyno Purvino knygos „Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais“ (III knyga) leidybą

VšĮ „Vorutos“ fondas leidžia trečiąją Martyno Purvino knygą, skirtą Šilutės ir Karaliaučiaus krašto esamoms ir buvusioms gyvenvietėms. Lietuvos kultūros taryba tris kartus atmetė šios knygos finansavimo paraišką, motyvuodama, kad pritrūko balų tokiam istorinę išliekamąją vertę turinčiam leidiniui... Todėl be Jūsų, Gerbiamieji, pagalbos, niekaip neišsiversime. Dėkojame iš anksto.

Beje, knyga skirta ir šviesios atminties Martyno Jankaus vaikitei Evai Mildai Jankutei-Gerolai, kurios portretas yra spausdinamas knygos pradžioje... Prašome aukoti šios knygos leidybai. Visų rėmėjų pavardės ir aukotos sumos bus išspausdintos knygoje.

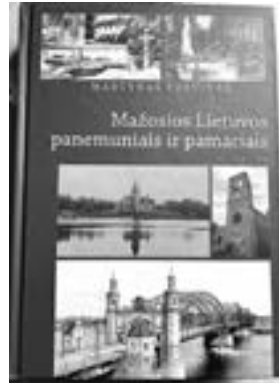
Savo aukas perveskite į VšĮ „Vorutos“ fondo sąskaitą:

Nr. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, b/k 50151 LCKU LT22

Martynas Purvinas Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais III knyga

Knygos rėmėjai

1. Šilutės rajono savivaldybė	1500 Eur
2. Pagėgių savivaldybė	800 Eur
3. Asociacija „Penktas regionas“	300 Eur
4. UAB „Nemuno banga“	300 Eur
5. Virgina Asnauskienė	200 Eur
6. Antanas Gedvilas	200 Eur
7. Šilutės kredito unija	300 Eur
8. Gediminas Bukauskas	20 Eur
9. Kazimieras Bagdonas	50 Eur
10. Saulius Sodonis	20 Eur
11. Dovilė Norvaišienė	30 Eur
12. Loreta Kalnikaitė	30 Eur
13. Eglė Kučikienė	300 Eur
14. Andrius Šašys	30 Eur
15. Darius Kiniulis	50 Eur
16. Julija Kris	30 Eur
17. Marina Lodusova	20 Eur
18. Danguolė Belozoraitė	50 Eur
19. Juozapas Andrikonis	100 Eur
20. Rasa Banytė-Rovell	100 Eur
21. Joana Teresė Jautakienė	40 Eur
22. Jonas Statkus	30 Eur
23. Roza Šikšnienė	50 Eur

Knygos turinys

Įvadas

1. Nemuno delta ir jos gyventojai
2. Didieji ir Mažieji Šilininkai, Girininkai ir Andruliai
3. Didieji ir Mažieji Algaviškiai, Staldžiai ir Šneidergalė
4. Perkūnai, Ryliškiei, Rudžiai ir Šuderaičiai
5. Šakūnai ir Šilgaliai
6. Akmeniškiai, Didžiai, Juodragiai, Vilkiai ir Nausėdai
7. Muitinės prie Nemuno žemupio ir Kuršių marių
8. Kontrabanda Mažosios Lietuvos panemuniuose ir pamariuose
9. Barzdėnai, Šakūnėliai ir Paleičiai
10. Tatamiškiai, Sausgaliai ir Medžioklės pelkė
11. Brijoniškiai, Briedžiuliai, Lukiškės, Parukeragė, Ragininkai ir Rukštykrantė
12. Skirvytė, Antroji Skirvytė, Mikučiai ir Akmingė
13. Antaniškiai, Atmata, Atmatkrantė, Juodkrantė, Pajuodkrantė, Naujininkai, Leitinininkai, Pelkininkai
14. Rusnė ir Dumblių Pievos
15. Skirvytėlė, Skirvytėlkrantė ir Kalbergas
16. Vorusnė, Senoji Rusnė ir Pakalnė
17. Šyša, Šyškrantė ir Šyšgiriai
18. Kuversthofo (Uostadvaris), Tulkeragis, Meškaragis, Sėkiaragis, Dumbliai, Marių karčema
19. Krokų Lanka, Senieji ir Naujieji Rūguliai
20. Aukštumala, Vabalvietė, Vabalai ir Kiliškiai
21. Minija, Minė, Jociškiai, Zingelverderis, Kloviškiai ir Augiliškė
22. Ventė, Muižė, Šturmai, Stankiškiei, Blažiai ir Švilpiškiai
23. Kuršių marios, pamariškiai ir vandenių gyvūnija
24. Suvernai, Povilai ir Vepriai
25. Kintai, Naujieji Kintai, Kintų Ragas, Šaukiai/Žiaukai, Bekeriai, Pamariškiai ir Uogaliai
26. Gaiciai ir Kiškiai
27. Asmenvardžių rodyklė
28. Vietovardžių rodyklė

Knyga bus 768 puslapių su iliustracijomis, ją planuojama išleisti 2024 metais.

Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ pardavimo vietos

Vilnius

LS KIOSKAS, Geležinkelio g. 16, Vilnius;
MAXIMA, Liepkalnio g. 112, Vilnius;
MAXIMA, Mindaugo g. 11, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 18, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 25, Vilnius;
MAXIMA, Pavilnionių g. 55, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 282, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 369, Vilnius;
NARVESEN, Gedimino pr. 19 (prie Vie-
nuolio g.), Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 24D-1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22 (autobusų stotis),
Vilnius.

Kaunas

MAXIMA, Jonavos g. 60, Kaunas;
MAXIMA, K. Baršausko g. 66A, Kaunas;
MAXIMA, Karaliaus Mindaugo g. 49,
Kaunas;
MAXIMA, Pramonės pr. 29, Kaunas;
MAXIMA, Šarkuvos g. 1A, Kaunas;
MAXIMA, Savanorių pr. 255, Kaunas;
MAXIMA, Veiverių g. 150B, Kaunas;
NARVESEN, Vytauto pr. 24, Kaunas.

Alytus

MAXIMA, Santaikos g. 34, Alytus.

Druskininkai

MAXIMA, M.K.Čiurlioniog.99, Druskininkai.

Elektrėnai

MAXIMA, Rungos g. 4, Elektrėnai.

Jonava

MAXIMA, Plento g. 3, Jonava.

Kėdainiai

LS KIOSKAS, Budrio g. 5, Kėdainiai;
MAXIMA, J. Basanavičiaus g. 93, Kė-
dainiai.

Klaipėda

MAXIMA, Liepų g. 81, Klaipėda;
MAXIMA, Šilutės pl. 35, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 141, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 61, Klaipėda.

Kupiškis

MAXIMA, Gedimino g. 53N, Kupiškis.

Marijampolė

MAXIMA, Bažnyčios g. 38, Marijampolė;
MAXIMA, V. Kudirkos g. 3, Marijampolė.

Molėtai

MAXIMA, Sakalo g. 1, Molėtai.

Palanga

NARVESEN, Liepojos pl. 1, Palanga.

Panevėžys

MAXIMA, Ukmergės g. 23, Panevėžys;
NARVESEN, Savanorių a. 5, Panevėžys.

Rokiškis

MAXIMA, Respublikos g. 111, Rokiškis.

Šiauliai

MAXIMA, Aido g. 8, Šiauliai;
NARVESEN, Aido g. 8, Šiauliai;
NARVESEN, Tilžės g. 109, Šiauliai.

Trakai

RIMI, Vytauto g. 88, Trakai.

Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“
pardavimo vietų sąrašą galima
pasitikrinti čia – [https://prenumeruoti.
lt/voruta](https://prenumeruoti.lt/voruta)

„Vorutos“ informacija

Parengta remiantis 2024 m.
kovo 4 d. duomenimis

Autorių dėmesiui

Dėkojame, kad skaitote ir prenumeruojate Lietuvos istorijos žurnalą „Voruta“ ir internetinį laikraštį www.voruta.lt. Jeigu nusprendėte atsiųsti mums straipsnį, žinutę, pranešimą spaudai, prašytume laikytis šių reikalavimų:

- Visi autoriai privalo laikytis Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekso, patvirtinto viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų organizacijų ir Visuomenės informavimo etikos asociacijos narių atstovų 2016 m. vasario 29 d. susirinkime. Žr. *Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas*, Vilnius: Visuomenės informavimo etikos asociacija, 2016, 24 p. Prieiga per internetą – <https://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksai/item/215-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>.

- Rankraštis turėtų būti surinktas kompiuteriu (šriftai – *Times New Roman* arba *Palemonas*, dydis – 12 punktų, tarpai tarp eilučių – 1,5 linijos) ir suredaguotas, laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų, kalbos kultūros taisyklių.

- Publikacijos apimtis turėtų būti ne didesnė nei 15 000 simbolių. Jei publikacija yra didesnės apimties, prašytume kreiptis į redakciją ir aptarti publikavimo galimybes.

- Prie straipsnių būtina pridėti literatūros sąrašą, pateikti

archyvinių šaltinių nuorodas. Išnašos pateikiamos puslapio apačioje. Remtis bibliografinių duomenų pateikimo standartu.

- Nelietuviški asmenvardžiai ir vietovardžiai adaptuojami (nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų – transkribuojami) ir gramatinami. Adaptuotus nelietuviškus asmenvardžius tekste minint pirmą kartą, jie skliaustuose pateikiami ir autentiška forma pasviruoju šriftu.

- Rankraštį prašome siųsti elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt. Laiške būtina tiksliai nurodyti savo vardą, pavardę, pareigą, kontaktinio telefono numerį, elektroninio pašto adresą.

- Prie rankraščio pridėti iliustracijų (pvz., dokumentų faksimilių), fotografijų. Būtina nurodyti fotografijų autorių vardus ir pavardes, pateikti metriką (asmens, vieta, data ir t. t.), pažymėti, kuriai fotografijai skirtas aprašas.

- *JPG* arba *TIF* formatu išsaugotas iliustracijas ir fotografijas prašome siųsti prisegtas prie laiško (atskirai nuo pagrindinio teksto) elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt.

- Kitiems leidiniams pateiktų publikacijų Lietuvos istorijos žurnale „Voruta“ nespausdiname.

Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ redakcija

El. paštas vorutosfondas@voruta.lt,

vorutosfondas@gmail.com.

Tel. +370 528 51266, mob. tel. +370 605 11117 (Aušra),

+370 603 11117 (Irma).

*Tad linkime akimis pamatyti,
gomuriu pajusti, širdimi išimylėti...*

- ❖ Kompleksiniai pietūs kiekvieną darbo dieną.
- ❖ Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams.
- ❖ Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“.
- ❖ Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė.
- ❖ Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams.
- ❖ Kibinų pristatymas.
- ❖ Autoparduotuvių ir mini kavinių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje.

„Karališka senoji kibininė“ –

Sausių k., LT-21401 Trakų r. (Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
mob. tel. +370 659 08 454, el. p. info@kibinas.lt

„Senoji kibininė“ –

Karaimų g. 65, LT-21104 Trakai, mob. tel. +370 659 72132,
el. p. senoji@kibinas.lt

www.kibinas.lt

„Vorutos“ fondo išleistas knygas galima įsigyti internetu –

- Viktoras Jencius, 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas, Trakai: Voruta, 2011.
- Pranas Bieliauskas, Iš Slabados kaimo – į Vilniaus katedrą, Trakai: Voruta, 2013.
- Trakų Dievo Motinos stebuklai, Trakai: Voruta, 2013.
- Mokėkime augti ir laukti. Kardinolo Vincento Sladkevičiaus asmenybės ir veiklos bruožai (sud. Juozas Vercinkevičius), Trakai: Voruta, 2014.
- Martynas Purvinas, Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais (I knyga), Trakai: Voruta, 2015.
- Vytautas Valentinas Česnulis, Kanauninkas Klemensas Maliukevičius, Trakai: Voruta, 2016.
- Juozas Vercinkevičius, Laisvi su laisvais, lygūs su lygiais, Trakai: Voruta, 2016.
- Martynas Purvinas, Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais (II knyga), Trakai: Voruta, 2017.
- Juozas Vercinkevičius, Mūsų Trakų žemė, kn. 1, Trakai: Voruta, 2017.
- Juozas Vercinkevičius, Mūsų Trakų žemė, kn. 2, Trakai: Voruta, 2020.
- Halina Kobeckaitė, Karaimų istorijos pėdomis, Trakai: Voruta, 2022.

Martyno Jankaus muziejus

Martyno Jankaus g. 5, Bitėnai, Lumpėnų sen.,
LT-99265 Pagėgių sav.

Muziejaus darbo laikas:

antradienis–penktadienis 8.30–17.00 val.,
šeštadienis 8.30–16.00 val.

El. paštas m.jankausmuz@gmail.com

Tel. +370 441 42736, +370 441 58108

Mob. tel. +370 656 15021

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai, LT-99254
Pagėgių sav.

Mob. tel. +370 656 18551

El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Pirmame viršelio puslapyje:

Karo sugriuvimai Chersone. Iš S. PAVLIČENKOS ARCHYVO

Ketvirtame viršelio puslapyje:

„Vorutos“ ekslibrisas. AUT. ARCH. ALGIRDAS ALEKNA (1992).

Trakų viešojoje bibliotekoje paminėtas Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ leidybos 35-metis. Iš kairės: vyr. bibliotekininkė Irena Jocienė, LR Seimo narys Kęstutis Vilkauskas, VšĮ „Vorutos“ fondas direktorė Aušra Virvičienė, žurnalo „Voruta“ vyr. redaktorė Irma Stadalnykaitė, amatų mokyklos „Sodžiaus meistrai“ maitinimo paslaugų profesijų mokytoja Jolanta Veličkienė, Trakų viešosios bibliotekos direktorė Danguolė Banevičienė, Trakų seniūnijos seniūnė Vilma Puišienė, Trakų rajono savivaldybės mero patarėja Evelina Kislych-Šochienė, vicemerė Jolanta Abuzevičienė, žurnalo „Voruta“ steigėjas, leidėjas ir redaktorius Juozas Vercinkevičius. JOLANTOS ŽAKAREVIČIŪTĖS NUOTR.

ISSN 1392-0677

Kaina 4,00 EUR